MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS POLITIKOS KATEDRA

AUŠRA STRUMSKYTĖ

VILNIAUS MIESTO MOKSLEIVIŲ NUOSTATOS ETNINIŲ GRUPIŲ ATŽVILGIU

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė
doc. dr. E. Vileikienė

VILNIUS, 2010

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS

SOCIALINĖS POLITIKOS KATEDRA

VILNIAUS MIESTO MOKSLEIVIŲ NUOSTATOS ETNINIŲ GRUPIŲ ATŽVILGIU

Gerovės sociologijos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 62405S103

Vadovė

doc. dr. E. Vileikienė

2010 12

Recenzentas

2010 12

Atliko

GSmns9-01 gr. stud.

A. Strumskytė

2010 12 15

VILNIUS, 2010

TURINYS

ĮVADAS ... 8
1. PRIETARO SĄVOKOS SAMPRATA IR VIDINĖ LOGIKA ... 12
1.1. Prietarų tyrimai ir jų skirstymo apžvalga ... 13
1.2. Prietaringumo kaip proceso suvokimas ir išraiškos formos ... 15
1.3. Prietarų sudedamieji elementai ir jų bruožai ... 16
1.4. Prietarų aiškinimo teorijų analizė ... 17
1.4.1. Psichodinaminis prietarų aiškinimas ... 18
1.4.2. Sociokultūrinis prietarų aiškinimas ... 22
1.4.3. Kognityvinis prietarų aiškinimas ... 25
1.4.4. Analizuotų teorijų tinkamumas tyrimui ... 28
2. LIETUVOS ETNINĖS GRUPĖS IR POŽIŪRIO Į JAS APŽVALGA ... 31
2.1. Tyrimui pasirinktų etninių grupių bruožai ... 31
2.2. Lietuvos ir Vilniaus miesto gyventojų pasiskirstymas pagal tautybes ... 33
2.3. Tyrimų etnine tematika apžvalga ... 35
2.3.1. Tarptautinių tyrimų apžvalga ... 37
2.3.2. Lietuvoje atliktų tyrimų apžvalga ... 40
2.3.2.1. Etninio pobūdžio nusikalstamos veikos ... 43
2.3.2.2. Etninės grupės Lietuvos spaudoje ... 44
2.3.2.3. Moksleivių nuostatų tyrimų apžvalga ... 46
3. VILNIAUS MIESTO MOKSLEIVIŲ NUOSTATŲ ETNINIŲ GRUPIŲ ATŽVILGIU EMPIRINIO TYRIMO ANALIZĖ ... 48
3.1. Tyrimo metodikas ir organizavimas ... 48
3.2. Moksleivių socialinės demografinės charakteristikos ... 51
3.3. Moksleivių informacijos šaltiniai apie etnines grupes ir pasitikėjimas jais ... 54
3.4. Moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu ... 58
3.4.1. Moksleivių požiūris į etninę įvairovę ... 59
3.4.2. Moksleivių požiūris į skirtingų tautybių atstovus ... 60
3.5. Socialinė distancija etninių grupių atžvilgiu ... 65
3.5.1. Moksleivių požiūris į kaimynystę su etninių grupių atstovais ... 65
3.5.2. Moksleivių požiūris į mokymąsi vienoje mokykloje su etinių grupių atstovais ... 67
3.5.3. Moksleivių požiūris į draugystę su etninių grupių atstovais ... 69
3.5.4. Moksleivių požiūris į etninių grupių atstovus kaip antrąją pusę ... 72
3.6. Tėvų tautybės įtaka moksleivių nuostatoms ... 75

3.6.1. Motinos tautybės įtaka moksleivių nuostatoms 76
3.6.2. Tėvo tautybės įtaka moksleivių nuostatoms 77
3.7. Mokyklos įtaka moksleivių nuostatoms 79
3.8. Draugų įtaka moksleivių nuostatoms 80
3.9. Artimųjų įtaka moksleivių nuostatoms 83
IŠVADOS 87
LITERATŪRA 89
ANOTACIJA 94
ANNOTATION 95
SANTRAUKA 96
SUMMARY 98
PRIEDAI 100

PRIEDAI

1 priedas. Klausimynas.....100
2 priedas. Moksleivių savęs priskyrimas tautybei pagal moksleivių tautybę.....107

LENTELĖS

1 lentelė. Lietuvos ir Vilniaus gyventojų etninės sudėties palyginimas.....34
2 lentelė. Gyvenimas kaimynystėje su kitos rasės žmonėmis.....37
3 lentelė. Gyvenimas kaimynystėje su žydais.....37
4 lentelė. Nenoras gyventi kaimynystėje, dirbti vienoje darbovietėje, išnuomoti būsto etninių grupių atstovams.....42
5 lentelė. Respondentai mokyklose pagal savęs priskirimą tautybei..... 52
6 lentelė. Moksleiviai mokyklose pagal tautybes..... 53
7 lentelė. Moksleivių požiūris į lietuvius pagal lietuvių draugų turėjimą..... 81
8 lentelė. Moksleivių požiūris į lenkus pagal lenkų draugų turėjimą 81
9 lentelė. Moksleivių požiūris į rusus pagal rusų draugų turėjimą..... 82
10 lentelė. Moksleivių požiūris į žydus pagal žydų draugų turėjimą 82
11 lentelė. Moksleivių požiūris į lietuvius pagal artimųjų lietuvių turėjimą 83
12 lentelė. Moksleivių požiūris į lenkus pagal artimųjų lenkų turėjimą..... 84
13 lentelė. Moksleivių požiūris į rusus pagal artimųjų rusų turėjimą..... 84
14 lentelė. Moksleivių požiūris į žydus pagal artimųjų žydų turėjimą..... 85

PAVEIKSLAI

1 pav. Informacijos šaltiniai apie etnines grupes 54
2 pav. Pasitikėjimas informacijos šaltiniais apie etnines grupes 55
3 pav. Informacijos pobūdis apie rusus pagal respondentų tautybes 57
4 pav. Informacijos pobūdis apie lenkus pagal respondentų tautybes 58
5 pav. Sutikimas/nesutikimas su teiginiais etnine tematika 59
6 pav. Požiūris į lietuvius pagal moksleivių tautybes 61
7 pav. Požiūris į lenkus pagal moksleivių tautybes 62
8 pav. Požiūris į rusus pagal moksleivių tautybes 63
9 pav. Požiūris į žydus pagal moksleivių tautybes 64
10 pav. Moksleivių noras/nenoras gyventi kaimynystėje su etninių grupių atstovais 65
11 pav. Moksleivių noras/nenoras mokytis vienoje mokykloje su etninių grupių atstovais 67
12 pav. Moksleivių noras/nenoras draugų rate turėti etninių grupių atstovus 70
13 pav. Moksleivių noras/nenoras antrąja puse turėti etninių grupių atstovus 72
14 pav. Moksleivių nuostatos pagal motinos tautybę 77
15 pav. Moksleivių nuostatos pagal tėvo tautybę 78

ĮVADAS

Dabartinėse daugiakultūrėse visuomenėse tolerancija yra svarbi ir ugdytina jos narių savybė. Didžiausia ir sunkiausia visuomenės užduotis yra išugdyti tolerantiškas asmenybes bei skatinti pakantumą vienas kito atžvilgiu. Tolerancijos klausimas aktualus ir Lietuvoje. Visuomenės nuostatų tyrimai rodo, kad dauguma Lietuvos gyventojų nėra linkę toleruoti tam tikrų etninių, religinių ar socialinių grupių. Remiantis 2010 m. Etninių tyrimo centro užsakymu atliktos visuomenės nuomonės apklausos rezultatais labiausiai netoleruojami yra romai (čigonai) – jų kaimynystėje nenorėtų gyventi 57,1% apklaustųjų, čečėnų kaimynystėje nenorėtų gyventi – 40,5%, musulmonų kaimynystėje – 38,8%, žydų – 23,8%, totorių – 16,6%, lenkų – 10%, rusų – 6,8%, lietuvių – 3% (2008 m.). Lyginant 2010 m. apklausos duomenis su ankstesnių metų duomenimis (2008 ir 2009 m.), matyti, kad 2009 m. išaugusi netolerancija kone visų minėtų grupių atžvilgiu (pvz., 2008 m. kaimynystėje nenorinčių turėti žydų buvo 17,8%, o 2009 m. jau 23,5%) išliko stabili ir beveik nekito 2010 m. (pvz., 2010 m. duomenimis kaimynystėje nenorinčių matyti žydų – 23,8%).[1] Įdomu tai, kad netolerancija augo (ypač 2008 ir 2009 m.) senųjų, pakankamai gerai į Lietuvos visuomenę integruotų etninių grupių atžvilgiu.

Daugiausiai dėmesio ir diskusijų kelianti visuomenės grupė yra jaunimas. Didėja moksleivių dalis, kuriems svarbios tik asmeninio gyvenimo vertybės ir mažėja tų moksleivių dalis, kuriems rūpi universalesnės (šalies, tautos, religijos, demokratijos) ir visuomeninės vertybės.[2] Žiniasklaidoje jaunimas (15-29 m.) yra pateikiamas kaip didžiausia netolerancija pasižyminti visuomenės dalis, kurių nuomonė apie tam tikras etnines socialines grupes yra net keletą kartų labiau neigiama negu bendras gyventojų požiūris.[3] Tuo tarpu, pavyzdžiui, pasaulio vertybių tyrimo duomenys (1990 m., 1997 m., 1999 m.) rodo, kad Lietuvoje daugeliu atveju jaunimas yra tolerantiškesnis etninių ar socialinių grupių atžvilgiu negu kitų amžiaus grupių atstovai. Taigi, jaunimas, kaip atskira amžiaus grupė, yra gilesnės nuostatų analizės verta kategorija.

Darbo problematika atsiskleidžia tiek kalbant apie jaunimą, kaip gilesnės nuostatų analizės vertą kategoriją, tiek kalbant apie pačią netoleranciją ir neigiamas nuostatas etninių grupių atžvilgiu, turint omenyje kontekstą, kuriame gyvena mūsų visuomenė. Lietuva atgavusi nepriklausomybę pasuko demokratijos keliu. Vienas iš pagrindinių demokratijos bruožų yra dėmesys mažumoms. Svarbiausias principas susijęs su mažumomis yra visų lygybė, o taikus etninių mažumų sugyvenimas laikomas

---

[1] ETC visuomenės nuomonės apklausų rezultatai. Prieiga internetu <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/09/LSTC_ETI_2010_LT-gyvent_apklausa_socdinstanc1.pdf> [žiūrėta 2010 10 30]

[2] Sprindžiūnas, Lietuvos moksleivių ksenofobijos ir politinės tolerancijos bruožai. Prieiga internetu <www.svietimas.lt/konferencijos/Sprindziunas.doc> [žiūrėta 2010 06 19]

[3] Žiūrėti pvz., *Jaunimas paneigė, kad yra tolerantiškas kitokiems* 2008.06.11 <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=17357998>; *Lietuvoje nepakančiausias – jaunimas* 2008 06 11 <http://www.alfa.lt/straipsnis/186881/?Lietuvoje.nepakanciausias..jaunimas=2008-06-11_19-10>; *Tyrimas: trečdalis jaunimo visuomenę laiko tolerantiška* 2008 03 14 <http://www.alfa.lt/straipsnis/175875> [žiūrėta 2010 03 20]

vertybe. Tai galima laikyti demokratijos pagrindu. Taigi, tokias vertybes puoselėjančioje demokratinėje visuomenėje turėtų vyrauti tarp etninė tolerancija, ypač kai kalbame apie jaunimą – demokratinių vertybių apsuptyje išaugusią kartą. Tačiau, visuomenės nuomonės apklausų rezultatai[4] rodo priešingai, o įvairių tarptautinių tyrimų duomenys yra prieštaringi. Neigiamos nuostatos kaip reiškinys pats savaime yra problemiškas, nes veda prie tokių pasekmių kaip netoleravimas ir diskriminacija įvairiuose lygmenyse.

Šiame darbe nuostatoms paaiškinti yra pasitelkiamos prietarų (nuostatų) kilmę aiškinančios teorijos. Pati prietaro - nuostatų sąvoka, prietaringumo procesas, jo išraiškos formos aiškinami remiantis daugiausia G. W. Allport (1954) įžvalgomis. Pagal R. D. Ashmore ir F. K. DelBoca (1981) išskiriamos trys nuostatų kilmę aiškinančios teorijų grupės: psichodinaminė (sociopsichologinės motyvacijos), kognityvinė (pažinimo proceso) ir sociokultūrinė teorijos. Taip pat remiamasi ir daugeliu kitų tiek lietuvių (N. Kasatkina, T. Leončikas ir kt.) tiek užsienio autorių (A. Giddens, Neslade, Zanden ir kt.) darbais.

Panašios tematikos darbų Lietuvos mastu yra nemažai[5], tačiau šis darbas jau atliktų studijų kontekste turi savą indėlį – tiriamos moksleivių nuostatos ne etninės grupės kaip vienos kategorijos atžvilgiu (kaip pvz., J. Reingardės, N. Vasiliauskaitės, R. Erentaitės 2010 m. tyrime), bet konkrečių etninių grupių (rusų, lenkų, totorių, žydų, romų ir lietuvių) atžvilgiu, t.y. labiau įsigilinama į patį etninio nepakantumo reiškinį. Etninės kategorijos, kaip tokios, toleravimas (ar netoleravimas) visiškai nieko nepasako ir neatskleidžia kokios nuostatos vyrauja po ta kategorija slypinčių konkrečių etninių grupių atžvilgiu.

Tyrimui naujumo ir pridėtinės vertės suteikia skirtingomis kalbomis – lietuvių, rusų, lenkų - ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatų palyginimas. Tyrimo tema neabejotinai yra aktuali, nes tolerancija ir pakantumas šiuolaikinėse daugiakultūrėse demokratinėse visuomenėse yra ugdytina ir siektina vertybė, todėl svarbu išsiaiškinti nuo ko priklauso jos lygis. Tai darbui suteikia teorinės svarbos. Išsiaiškinus kokie veiksniai turi įtakos nuostatų palankumui ar nepalankumui, šias žinias galima panaudoti praktikoje (pvz., švietimo sistemoje), bandant keisti nuostatas į pozityvią pusę - tai darbui suteikia praktinės naudos.

---

[4] Žiūrėti etninių tyrimų centro visuomenės nuomonės apklausas (2005-2010 m.) http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/09/LSTC_ETI_2010_LT-gyvent_apklausa_socdinstanc1.pdf [žiūrėta 2010 03 20]

[5] Galima būtų paminėti tokias studijas: N. Kasatkina, T. Leončikas *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga,* 2003m., V. Beresnevičiūtė *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje visuomenėje*, 2005m., T. Leončikas *Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas,* 2007m., M. Frėjutė – Rakauskienė *Etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvos spaudoje ES prevencinės politikos aspektu*, 2009m., J. Reingardė, N. Vasiliauskaitė, R. Erentaitė *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*, 2010m. bei kiekvienais metais (2005m.-2010m.) ETC užsakymu atliekami visuomenės nuomonės tyrimai. Tautinių mažumų padėtis iš teisinės pusės puikiai atsispindi straipsnių rinkinyje: I. Abramavičiūtė, D. Beinoravicius, T. Birmontienė ir kt. *Tautinių mažumų teisės,* 2005m.

Darbo tikslas yra ištirti ir palyginti Vilniaus miesto lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis ugdymo programas vykdančių mokyklų vyresniųjų klasių moksleivių nuostatas etninių grupių atžvilgiu.

Tyrimo objektas – Vilniaus miesto lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis ugdymo programas vykdančių mokyklų vyresniųjų klasių (XI ir XII klasių) moksleiviai. **Tyrimo dalykas** – moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu.

Tyrimo objektu pasirinkti Vilniaus miesto vyresniųjų klasių moksleiviai, nes, pirmiausia, moksleiviai sudaro nemažą dalį po jaunimo kategorija esančios amžiaus grupės, jie jau yra perėję tiek pirminės socializacijos etapą (kultūros mokymosi etapą), tiek kone svarbiausią antrinės socializacijos etapą, kuriame pagrindinį vaidmenį atlieka mokykla (šiuo atveju omenyje turimas mokyklos aplinkos, kaip formuojančios nuostatas vaidmuo). Mokyklos, vykdančios ugdymo programas skirtingomis kalbomis, yra ta vieta, kurioje labiausiai tikėtina rasti didžiausią tam tikrai etninei grupei priklausančių individų koncentraciją. Pasirinkti Vilniaus miesto mokyklų moksleiviai, nes Vilnius pasižymi didžiausia etninių grupių įvairove ir multikultūrine aplinka lyginant su visais kitais Lietuvos miestais.

Tyrimui pasirinktos šios etninės grupės (tiriamos nuostatos šių etninių grupių atžvilgiu): rusai, lenkai, totoriai, žydai, romai (čigonai), nes būtent šių grupių atžvilgiu augo netolerancija, ir lietuviai, kaip daugumos etninės grupės atstovai.

Darbo tikslui pasiekti teorinėje (1, 2, 3 uždaviniai) ir praktinėje (4, 5, 6 uždaviniai) darbo dalyse yra iškeliami tokie uždaviniai:

1. Išanalizuoti prietarų - nuostatų kilmę aiškinančias teorijas ir įvertinti jų tinkamumą tiriamam atvejui paaiškinti.
2. Remiantis statistiniais duomenimis įvertinti Lietuvos ir Vilniaus miesto etninę sudėtį.
3. Remiantis atliktų tyrimų, studijų ir apklausų duomenų analize išanalizuoti ir pateikti visuomenės nuostatas tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu.
4. Ištirti Vilniaus miesto vyresniųjų klasių moksleivių nuostatas tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu.
5. Išanalizuoti ir palyginti skirtinga kalba ugdymo programas vykdančių mokyklų moksleivių nuostatas tų pačių etninių grupių atžvilgiu.
6. Nustatyti, kokie veiksniai turi įtakos moksleivių nuostatoms apie etnines grupes.

Tyrime, remiantis teorinėmis įžvalgomis, iškeltos pagrindinės hipotezės:

H Tikėtina, kad nuostatos atsiranda sąveikoje tarp grupių.

H Tikėtina, kad daugumos etninės grupės narių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra mažiau teigiamos negu kitų etninių grupių atstovų nuostatos.

H Tikėtina, kad moksleivių ir jų tėvų tautybė turi įtakos nuostatoms apie etnines grupes.

H Tikėtina, kad moksleivių socialinė aplinka turi įtakos jų nuostatoms.

Darbo teorinėje ir empirinėje dalyse yra naudojami skirtingi tyrimo metodai. Teorinėje dalyje - mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, sociologinių tyrimų duomenų analizė, empirinėje dalyje – anketinė apklausa ir autorės atlikto tyrimo statistinių duomenų analizė. Tyrimo duomenims analizuoti pasitelkiama socialinių mokslų kiekybinė metodologija. Kiekybinėje metodologijoje tikrovė yra suprantama kaip objektyvi ir dėsninga. Socialinėje tikrovėje yra tam tikra tvarka, egzistuoja dėsningumai, kurie laikui bėgant nesikeičia. Šie dėsningumai gali būti atskleisti, paaiškinti ir būtent jie lemia žmonių vienokį ar kitokį elgesį. Kiekybinė metodologija reikalauja deduktyvios proceso loginės sekos, t.y. pirmiausia yra tikrinama teorija, iš jos kildinami ir tikrinami tyrimo klausimai, hipotezės ir tik paskui matuojami kintamieji (Tureikytė, 2004, 21, 23, 26-27).

Darbas susideda iš trijų dalių. Pirmoji darbo dalis yra teorinė. Joje pasitelkus prietaro sąvoką analizuojamos nuostatos, jų vidinė logika, išraiškos formos bei prietarų (nuostatų) komponentai. Pateikiamos trys prietarų (nuostatų) kilmę aiškinančios teorijų grupės: psichodinaminis prietarų aiškinimas, sociokultūrinis prietarų aiškinimas ir kognityvinis prietarų aiškinimas.

Antroji darbo dalis yra aprašomoji. Joje remiantis statistiniais duomenimis analizuojama Lietuvos ir Vilniaus miesto gyventojų etninė sudėtis, parodant, kad Vilnius yra didžiausias etninių grupių įvairove pasižymintis miestas. Toliau šioje dalyje analizuojamas visuomenės požiūris į etnines grupes: pristatomi su darbo tematika susiję tyrimai tiek tarptautiniu tiek Lietuvos mastu, keletas svarbesnių ir išsamesnių tyrimų analizuojami plačiau ir giliau, parodant bendrą viešąjį diskursą ir tolerancijos lygį tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu.

Trečioji darbo dalis yra autorės atlikto empirinio tyrimo „Vilniaus miesto moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu“ duomenų analizė. Joje pristatomi ir analizuojami tyrimo duomenys bei pagrindiniai tyrimo rezultatai, analizuojama įvairių veiksnių įtaka moksleivių nuostatoms, siejant juos su darbo pirmoje dalyje analizuojamomis prietarų kilmę aiškinančiomis teorijomis.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, akcentuojant esminius darbo rezultatus, aptariamos pagrindinės hipotezės, patiekiamas literatūros sąrašas bei priedai (tyrimo anketa, tyrimo duomenų rezultatai).

Darbe naudojamos šios pagrindinės sąvokos:

Prietaras (nuostata) – neigiamas išankstinis grupės ir jos narių vertinimas (Myers, 2008, 682).

Etninė grupė – tai grupė, dalis tautos, išsiskirianti tam tikromis ją jungiančiomis socialinėmis ir kultūrinėmis savybėmis: kalba, kultūra, religija, istorija. (Giddens, 2005, 238 ir Leonavičius, 1993, 52).

Šios bei kitos sąvokos yra giliau analizuojamos toliau darbe.

1. PRIETARO SĄVOKOS SAMPRATA IR VIDINĖ LOGIKA

Nuostatos įvairių socialinių, religinių, etninių, probleminių ar kitų toje pačioje visuomenėje gyvenančių grupių atžvilgiu, parodo, koks tolerancijos lygis vyrauja toje visuomenėje. Tam, kad galima būtų suprasti kodėl vienos visuomenės pasižymi didesniu tolerancijos lygiu ar palankesnėmis nuostatomis nei kitos, pirmiausia reikia išsiaiškinti ką reiškia pati nuostatos sąvoka, kokia yra nuostatų kilmė ir kokie veiksniai turi įtakos nuostatoms.

Analizuojant bet kokį socialinį (ir ne tik) reiškinį, būtina apsibrėžti tą reiškinį apibūdinančias sąvokas bei ką jos reiškia konkrečiame kontekste. Šiame darbe naudojama pagrindinė sąvoka – prietaras (nuostata) - kuria yra operuojama viso darbo eigoje ir be kurios apsibrėžimo neįmanoma kalbėti apie toliau darbe naudojamas teorijas.

„Prietaras – neigiamas išankstinis grupės ir jos narių vertinimas“ (Myers, 2008, 682). Tai nuostata: jausmų, įsitikinimų ir polinkių veikti kombinacija (Myers, 2008, 351). Sąvoka prietaras (angl. *prejudice*) yra apibrėžiama įvairiai priklausomai nuo teorinio konteksto, kuriame ji yra naudojama. Paprasčiausia savo reikšme prietaras yra negatyvi nuostata grupės ar jos narių atžvilgiu (Stangor, 2004, 2). Dažniausiai prietaras reiškia neigiamas, išankstines nuostatas ar elgesį su individų grupe ar individu dėl to, kad jis yra tam tikros grupės narys. Prietaringumas dažnai reiškia būvimą “prieš“ tai už ką individas nėra “už“. Prietarai taip pat suprantami kaip neturintys tvirto pagrindo, iracionalūs, neteisingi bei skatinantys netoleranciją. (Augustinos and Reynolds, 2002, 2)

Pats terminas prietaras ne visuomet reiškė tą patį. Vyko jo transformacija ir skirtingas interpretavimas. Tradiciškai prietarai buvo suprantami kaip negatyvios nuostatos tam tikros grupės narių atžvilgiu; nepateisinami ir nepagrįsti; iracionalūs, nes prietarai neturi ryšio su socialine realybe; klaidingi, nes prietarai yra iškraipyto socialinio pažinimo rezultatas; tvirti ir nelankstūs, nes prietaringi žmonės nekeičia savo pažiūrų netgi gavę visiškai priešingą informaciją.. Kiek vėliau pradėti naudoti kiek neutralesni prietaro apibrėžimai, tokie kaip savos grupės favoritizmas, šališkumas. Taip pat pradedama kalbėti tiek apie teigiamą tiek apie neigiamą prietarų puses. Tai reiškia, kad tampa vis sunkiau įvardinti, aptikti ir atpažinti vertybes ir poveikius, kurie apibūdina prietarus. (Augustinos and Reynolds, 2002, 2-3)

Šio darbo tikslas yra išsiaiškinti ir palyginti nuostatas. Kadangi prietaras yra apibrėžiamas kaip neigiama išankstinė nuostata, todėl šiame darbe prietaro ir nuostatos sąvokos yra vartojamos kaip sinonimai. Dar vienas dalykas, kurį reikia paminėti prieš pateikiant nuostatos sąvokos apibrėžimą, tai, kad nors nuostata gali būti tiek teigiama, tiek neigiama, tačiau šio darbo kontekste yra tiriamos neigiamos nuostatos etninių grupių atžvilgiu, todėl yra analizuojama jų neigiama pusė (tiek kalbant apie išraiškos formas, tiek pateikiant prietarų kilmę aiškinančias teorijas). Kitas dalykas kurį reikia paminėti yra tas, kad darbe tiriami nuostatoms įtaką turintys veiksniai, kurios galima įvardinti kaip iracionalius.

Iracionalumą reikia suprasti ta prasme, kad individas nesuvokia tų veiksnių kaip tiesiogiai turinčių įtaką jo nuostatoms[6]. Taigi, įvertinus šio darbo kontekstą nuostata (prietaras) yra apibrėžiama kaip neigiamas išankstinis grupės ar jos narių vertinimas, neturintis racionalaus pagrindo.

1.1. Prietarų tyrimai ir jų skirstymo apžvalga

Pirmieji bandymai nagrinėti ir skirstyti teorinius prietarų aiškinimus pradėti XX a. pirmoje pusėje, socialinės psichologijos mokslo atstovų. Galima paminėti tokius žymiausius autorius kaip G. W. Allport (1954), R. D. Ashmore ir F. K. DelBoca (1981), G. E. Simpson ir J. M. Yinger (1985), J. Duckitt (1992), kurie skirtingais būdais bandė susisteminti teorinius prietarų aiškinimus. G. W. Allport (1954) išskiria šešis būdus prietarams paaiškinti: istorinį, sociologinį, situacinį, individualųjį, fenomenologinį ir stimuliuojančių objektų. R. D. Ashmore ir F. K. DelBoca (1981) išskiria psichodinaminį, kognityvinį ir sociokultūrinį prietarų analizės lygmenis. G. E. Simpson ir J. M. Yinger (1985) identifikuoja tris skirtingus prietarų aiškinimo lygius: individualų, grupinį, kultūrinį. (Augustinos and Reynolds, 2002, 8)

Nuo 1930 m. (F. E. Aboud (1988), R. J. Brown (1995)) pradėta tyrinėti kaip vystosi vaikų etniniai prietarai, kaip vaikai įsisąmonina etniškumą, išmoksta etninės savi identifikacijos ir etninių stereotipų. Pabrėžiama, kad etniniai prietarai būdingi ne tik suaugusiems, paaugliams, bet ir vaikams. Atlikti tyrimai vaikų prietarų srityje (F. E. Aboud (1988), R. J. Brown (1995)) rodo, kad prietarai gali būti paplitę tarp mokyklinio amžiaus vaikų. Šis vaikų amžius yra labai svarbus socialinio supratimo ir socialinių nuostatų formavimosi etapas. Šiame gyvenimo etape (paprastai iki pilnametystės) susiformavusios pamatinės individų vertybės vėliau mažai keičiasi ir išlieka visą gyvenimą. Norint užauginti tolerantiškas asmenybes, reikia pradėti nuo tolerantiškumo ugdymo pačiame jauniausiame gyvenimo tarpsnyje. Išskiriami keturi pagrindiniai požiūriai kaip analizuoti vaiko etninių prietarų vystimąsi: emocinio elgesio sutrikimo požiūriu; socialinės aplinkos įtakos požiūriu, sociokognityvinio proceso požiūriu ir socialinio identiteto požiūriu (Nesdale, 2002, 57, 64 ir Inglehart and Baker 2000, 43).

Visus šiuos keturis požiūrius taip pat galima priskirti išskirtiems prietarų analizės lygmenims: emocinio elgesio sutrikimo ir socialinio identiteto požiūris – psichodinaminiam arba individualiam lygmeniui; socialinės aplinkos įtakos požiūris – sociokultūriniam lygmeniui; sociokognityvinio proceso požiūris – tiek sociokultūriniam tiek kognityviniam prietarų analizės lygmenims.

[6] Iracionaliu veiksniu gali būti pvz. tėvų tautybė, išsilavinimo lygis, kitai etninei grupei priklausančių pažįstamų ar draugų turėjimas. Tuo tarpu racionaliu pagrindu neigiamoms nuostatoms galima vadinti tam tikros etninės grupės bruožus (pvz., gobšumas kaip tam tikros etninės grupės atstovams priskiriamas būdo bruožas). Tai toks pagrindas, kurį neigiamas nuostatas turintis individas suvokia esant šių nuostatų priežastimi ir pagrindimu.

Visi aptarti aiškinimai yra persipynę tarpusavyje, o toks jų išskyrimas yra iš dalies tik sąlyginis. Remiantis G. E. Simpson ir J. M. Yinger (1985) išskiriamais prietarų aiškinimo lygmenimis galima įvardinti tokias konkrečias prietarų kilmę aiškinančias teorijas: individualiam prietarų aiškinimo lygmeniui yra priskiriami tokie aiškinimai kaip autoritarinė asmenybė, socializacijos procesas, tuo tarpu kognityviniame prietarų analizės lygmenyje yra pasitelkiami stereotipizavimo, kategorizavimo ir generalizavimo procesai, kurie taip pat yra priskiriami ir individo analizės lygmeniui. Pagrindinis neigiamas šių aiškinimų bruožas yra tas, kad jie visiškai ignoruoja socialinį kontekstą ir jo galimą įtaką prietarų formavimuisi. (Augustinos and Reynolds, 2002, 8)

Prietarams paaiškinti grupių analizės lygmenyje naudojamos socialinio tapatumo ir savikategorizacijos teorijos. Šiame lygmenyje, priešingai nei individualiame, atsižvelgiama į socialinę aplinką, išryškinamas socialinis kontekstas, kuriame veikia grupės. Stereotipizavimas ir kategorizavimas šio aiškinimo rėmuose tampa žymiai reikšmingesni, nes atlieka tam tikrą funkciją – supaprastina ir sumažina informacijos kiekį, padeda suprasti socialinę aplinką ir skirtingų grupių vietą joje. Neigiamas bruožas šiame analizės lygmenyje yra individų charakterių, žmonių individualių savybių ignoravimas, individų tik kaip tam tikros grupės narių suvokimas. (Augustinos and Reynolds, 2002, 9)

Kultūrinis prietarų analizės lygmuo akcentuoja grupių normas ir vertybes, konformistinį (prisitaikymo prie grupėje vyraujančių normų) grupės narių elgesį kaip pagrindinius veiksnius darančius įtaką prietaringumui. Taigi, remiantis kultūriniu prietarų analizės lygmeniu, prietarus galima suprasti kaip kultūrines ar socialines normas (Augustinos and Reynolds, 2002, 9–10). Kultūriniame prietarų analizės lygmenyje yra ignoruojami individualūs veiksniai, galimai turintys įtakos nuostatų formavimuisi, o patys individai yra suvokiami kaip beatodairiškai veikiantys pagal kultūrines ir socialines normas, joms visiškai paklūstantys.

J. Duckitt (1992) siūlo integruoti individualų, grupinį ir kultūrinį lygmenis. Jis teigia, kad yra universalus kognityvinis - psichologinis procesas, kuris sukuria galimybę prietarams atsirasti ir gali juos visapusiškai paaiškinti. Prietarai atsiranda dėl individų ir grupių tarpusavio bendravimo ir buvimo socialinėje aplinkoje (jos įtakojami), o individualūs skirtumai paaiškina, kodėl nepaisant panašios socialinės aplinkos visgi skiriasi prietarų turinys ir išraiškos. (Augustinos and Reynolds, 2002, 10-11)

Prietarų analizės lygmenų išskirimas nereiškia, kad kiekviename tų lygmenų prietarų kilmę aiškinančios teorijos skiriasi. Pavyzdžiui, autoritariniu asmenybės tipu besiremianti aiškinimo teorija pagal vieną skirstymą priskirtina individualiam lygmeniui, pagal kitą – psichodinaminiam. Toks išskyrimas yra naudingas, nes padeda lengviau suprasti ir analizuoti prietarus kaip tokius, suteikia daug konstruktyvesnį ir struktūriškesnį vaizdą, nes, būtent, kiekvieno analizės lygmens išskyrimas nurodo vietą, kur reikia ieškoti prietarų kilmę paaiškinančių veiksnių. Šiame darbe bus vadovaujamasi R. D.

Ashmore ir F. K. DelBoca (1981) išskiriamais psichodinaminiu, kognityviniu ir sociokultūriniu prietarų analizės lygmenimis.

Prieš pradedant analizuoti prietarų kilmę aiškinančių teorijų grupes, būtina aptarti prietaringumą kaip procesą, prietarų išraiškos formas, išanalizuoti prietaro vidinę struktūrą bei išskirti prietaro vidinius elementus, nes kiekvienas jų padės aiškiau suprasti prietaro prigimtį.

1.2. Prietaringumo kaip proceso suvokimas ir išraiškos formos

Prietaringumas nėra iracionalus ar nepaaiškinamas procesas. Prietaringumą reikia suprasti, kaip psichologiškai racionalų procesą, kuris atsiranda tam tikrų grupių narių bendravimo ir socialinės struktūros supratimo rezultate, subjektyviai suvokiant ir suprantant tarp grupinius santykius visuomenėje (Reynolds and Turner, 2002, 178). Prietaringumą kaip procesą galima įvardinti kaip eilę veiksnių, kurie priveda prie išankstinio nusistatymo. Kiekvienas žmogus turi natūralų polinkį į prietaringumą. Išankstines nuostatas lemiančias priežastis individai laiko pakankamomis, kad galėtų pateisinti savo nuostatas. Dažniausiai nuostatas lemiančios priežastys grindžiamos asmenine patirtimi arba perimamos iš visuomenėje vyraujančių socialinių normų, nuomonių. Prietaringumo procese svarbiausi yra generalizavimo (generalizuojant skirtingi objektai yra suvokiami kaip tapatūs) ir kategorizavimo (kategorizuojant objektai yra suskirstomi į tam tikras kategorijas, atitinkamai pagal jiems priskiriamus bruožus) procesai, kurių funkcija – padėti suvokti sudėtingą tikrovę. Šie procesai veda prie prietarų, t.y. išankstinio nusistatymo apie individų grupes ir atskirus individus kaip tos grupės narius ir yra ignoruojami skirtumai tarp atskirų grupės narių. Ne kiekvienas generalizacijos ar kategorizacijos procesas veda prietaringumo link. Kai gaunama teigiama informacija apie tam tikrą grupę, negatyvus nusistatymas virsta pozityviu. Tačiau prietarai pasižymi tokia savybe kaip nelankstumas, todėl yra negrįžtami, atsparūs naujoms žinioms ir nepaveikiami gautos kitokios informacijos (individai nefiksuoja jų prietarų neatitinkančios informacijos). Taigi, prietarai yra išankstinės nuostatos, nelanksčios ir nepaveikiamos kitokios informacijos, nukreiptos prieš individus ar jų grupes ir išreiškiamos skirtingomis formomis. (Suslavičius, 2006, 25 ir Allport, 1991, 7-8, 27)

Nuostatas galima apibūdinti prietaringumo proceso eigoje atsirandančiais keturiais jausmų tipais dominuojančioje (daugumos) grupėje (Zanden, 1987, 465):

1. daugumos grupės pranašumo jausmas prieš mažumos grupę;
2. daugumos grupės jausmas, kad mažumos grupė iš prigimties yra natūraliai kitokia, svetima;
3. daugumos grupės savininkiškumo jausmas kalbant apie galią, privilegijas, statusą;
4. baimė ir įtarimas, kad mažumos grupė nori pasiglemžti galią, privilegijas ir statusą, kuriuos dominuojanti daugumos grupė laiko savo nuosavybe.

Apibendrinant prietaringumą kaip procesą, galima pažymėti tai, kad neigiama nuostata apie tam tikros etninės grupės atstovus, neatsiranda iš niekur, o yra tam tikro proceso išdava. Taip pat pabrėžiama nuostatos jausminė pusė, kuri atsiranda proceso eigoje, kai susiduria dvi – mažumos ir daugumos – grupės. Tarp grupių atsirandantys įvairaus pobūdžio jausmai skatina atitinkamų nuostatų susiformavimą.

Elgesys, kurį iššaukia prietaringumas ar atitinkamų nuostatų turėjimas, gali pasireikšti įvairiomis formomis: tiek netiesioginėmis, tiek tiesioginėmis. Individai nuostatų sukeltus jausmus gali išreikšti skirtingomis formomis. Šias išraiškos formas galima suskirstyti pagal jų išreiškimo stiprumo laipsnį.

Švelniausia prietarų išraiškos forma yra apkalbos - žmonės dažniausiai kalba apie savo nuostatas, dalinasi nuomonėmis, dauguma prietaringų žmonių nelinkę peržengti kalbinio nuostatų išraiškos lygmens. Tačiau jei nuostatos yra intensyvios, jos verčia žmones vengti susidūrimo su nemėgstamos grupės nariais. Šiuo atveju prietaringumas taip pat kaip ir kalbiniame lygmenyje nepasireiškia jokiais konkrečiais veiksmais. Kiek stipresnė prietarų išraiškos forma yra diskriminacija[7]. Diskriminaciją galima apibūdinti kaip tam tikrai grupei priklausančių individų lygių galimybių paneigimą imantis tam tikrų veiksmų (spaudimas, griežtų taisyklių sukūrimas, įsidarbinimo galimybių apribojimas, išprašymas iš viešbučių, kavinių ir kt.). Etninių grupių teisių apribojimas yra institucionalizuotos diskriminacijos forma. Stipresnės už diskriminaciją prietarų išraiškos formos yra užpuolimai, atakos, prievartiniai smurtiniai veiksmai. Prie tokios nuostatų išraiškos formos veda emociškai sustiprėjęs prietaringumas. Kraštutine prietarų išraiškos forma galima laikyti genocidą prieš tam tikrą etninę grupę. (Allport, 1991, 14-15, 51-52)

Šios prietarų išraiškos formos gali pasireikšti tiek kartu tiek atskirai, galimos įvairios jų kombinacijos. Kuo stipresne intensyvesne forma prietarai išreiškiami, tuo labiau tikėtina, kad išraiška apima ir mažiau intensyvias prieš tai įvardintas formas (pvz., jei individas prietarus išreiškia diskriminacija, tikėtina, kad prietarus jis išreiškia ir apkalbomis ir vengimu).

1.3. Prietarų sudedamieji elementai ir jų bruožai

Prietarai susideda iš tam tikrų atskirų dalių – elementų, kuriuos analizuojant galima geriau suprasti prietarų esmę. Prietarai apima du elementus: nuostatas (teigiamas ir neigiamas) ir labai generalizuotą įsitikinimą. Prietaringi pareiškimai kartais išreiškia nuostatų faktorių[8], kartais įsitikinimo faktorių[9] (Allport, 1991, 13). Taip pat prietarą galima suprasti kaip nuostatą, kuri turi pažintinį komponentą (įvaizdis), emocinį komponentą (jausmai) ir elgesio komponentą – tendenciją ar nusistatymą elgtis su tam tikros grupės atstovais. (Zanden, 1987, 465)

[7] Diskriminavimas – nepateisinamas neigiamas elgesys grupės ar jos narių atžvilgiu (Myers, 2008, 679).
[8] pvz., negaliu pakęsti lenkų, nes jie pasipūtę
[9] Pvz., negalėčiau pakęsti lenkų, nes kone visi jie yra pasipūtėliai

Pažintinis nuostatos komponentas, tai apie kitus individus ar jų grupes susidarytas įvaizdis. Pažintinis prietaro komponentas parodo, kad individai, remiantis susidarytu įvaizdžiu sprendžia apie tam tikros grupės narius ir traktuoja juos kaip vienodai besielgiančius. Stereotipizavimas taip pat yra vienas iš pažintinio komponento aspektų, kuris reikalingas sudėtingos socialinės tikrovės supaprastinimui (tikrovė pažįstama ją generalizuojant ir kategorizuojant). (Corsini and Auerbach, 1966, 702 ir Zanden, 1987, 466)

Emocinis nuostatos komponentas, tai yra emocijos ir jausmai, kuriuos sužadina kitokie individai ar jų grupės. Kai prie išskirto pirmojo pažintinio komponento prisideda antrasis – emocinis komponentas, tai susidūrus su tam tikru individu ar jų grupe patiriami neigiami pojūčiai, jausmai. (Corsini and Auerbach, 1966, 702 ir Zanden, 1987, 466)

Trečiasis komponentas, kuris sudaro nuostatą, tai elgesio komponentas - nusiteikimas, polinkis ar tendencija negatyviai mąstyti ar elgtis kitokių individų ar jų grupių atžvilgiu (Zanden, 1987, 465). Kai susideda prietaro pažintinis, emocinis ir elgesio komponentai, nuostata įgauna savo galutinį pavidalą bei išraiškos formą. Prietaro elgesio komponentą, kurį sąlygoja pažintinis ir emocinis komponentai, galima išmatuoti pasitelkus socialinės distancijos skalę (Bogardus skalę). (Corsini and Auerbach, 1966, 703)

Taigi, prietaras yra nuostata, įsitikinimų, jausmų ir polinkių veikti kombinacija (Myers, 2008, 682). Pavyzdžiui, prietaringas žmogus nemėgsta žydų ir yra linkęs negatyviai, netolerantiškai, diskriminuojančiai apie juos mąstyti ar su jais elgtis, nes yra įsitikinęs, kad visi žydai yra gobšūs, nesąžiningi ir godūs. Analizuojant tokį prietarą apie žydus galima išskirti jo elementus: pažintinis komponentas – žydų kaip gobšių, nesąžiningų ir godžių įvaizdis; emocinis komponentas – negatyvumas, kurį sužadina turimas žydų įvaizdis, elgesio komponentas – negatyvi, netolerantiška, diskriminuojanti mąstysena ir galimas elgesys su žydų tautybės atstovais.

1.4. Prietarų aiškinimo teorijų analizė

Prietarų kilmę aiškinančias teorijas galima skirstyti pagal tai, kur jos teigia esant prietarų kilmę paaiškinančius veiksnius. R. D. Ashmore ir F. K. DelBoca (1981) išskiria psichodinaminį (sociopsichologinės motyvacijos), kognityvinį (pažinimo proceso) ir sociokultūrinį prietarų analizės lygmenis. Tai reiškia, kad tikėtina jog šiuose procesuose, reiškiniuose (sociopsichologinės motyvacijos, pažintiniame, sociokultūriniame) esantys veiksniai veikia individus ar jų grupes ir yra prietarų priežastys. (Augustinos and Reynolds, 2002, 8 ir Manstead and Hewstone, 1999, 450) Kiekvienam prietarų analizės lygmeniui priskiriamos skirtingos prietarų kilmę aiškinančios teorijos. Jas galima suskirstyti taip: psichodinaminis analizės lygmuo, kuriame išskiriamos autoritarinės asmenybės teorija,

frustracijos – agresijos teorija ir atpirkimo ožio teorija (jas yra tikslinga analizuoti kartu, nes atpirkimo ožio paieška būtent ir išplaukia iš frustracijos – agresijos situacijos), socialinio tapatumo teorija; sociokultūrinis analizės lygmuo, kuriame išskiriamos socialinės aplinkos įtakos teorija, socializacijos teorija ir realistinio grupių konflikto teorija; kognityvinis analizės lygmuo, kuriame išskiriamas stereotipizavimo procesas ir kategorizavimo procesas.

Taigi, toliau darbe bus pateikiama kiekvienos minėtų teorijų grupės (ir jos pogrupio) gilesnė analizė. Išanalizavus šias teorijas vertinamas jų tinkamumas tiriamam atvejui paaiškinti, t.y. jų tinkamumas moksleivių nuostatoms apie etnines grupes paaiškinti bei galimai tam turinčių įtakos veiksnių įvardinimas. Remiantis teorinėmis įžvalgomis taip pat formuojamos ir tyrimo hipotezės.

1.4.1. Psichodinaminis prietarų aiškinimas

Psichodinamianiam nuostatų aiškinimui yra priskiriamos autoritarinės asmenybės teorija, frustracijos – agresijos ir atpirkimo ožio teorija bei socialinio tapatumo teorija. Šiame darbo poskyryje analizuojamos minėtos teorijos bei pateikiamos jas apibendrinančios išvados.

Autoritarinės asmenybės teorija. „Autoritarinė asmenybė – asmenybė, pritarianti paklusnumui valdžiai ir netolerantiška kitokių grupių bei žemesnės padėties žmonių atžvilgiu“ (Myers, 2008, 679). Teorijoje teigiama, kad išankstinės nuostatos ir prietaringumas yra būdingi aukštu autoritarizmo lygiu pasižymintiems individams. Autoritarinės asmenybės šaknys glūdi šeimoje – vaiko auklėjime. Į autoritarizmą yra linkę asmenys, kurie vaikystėje šeimoje patyrė šiurkštumą, fizines bausmes, griežtą discipliną (Heaven, 2002, 90). Tokios asmenybės vaikystėje yra ugdomos ypač griežtomis ir disciplinuotomis sąlygomis. Tokio auklėjimo rezultatas yra žeminantis, priešiškas elgesys kitokių grupių atžvilgiu ir perdėtas pagarbumas autoritetui; pažinimas ir mąstymas per aiškiai susikurtas ir apsibrėžtas kategorijas. Netoleruojama yra viskas, kas peržengia šių kategorijų ribas. (Manstead and Hewstone, 1999, 451) Taigi, autoritarinės asmenybės tipas yra labiausiai linkęs į išankstinį nusistatymą ir prietaringumą. Autoritarines asmenybes galima charakterizuoti tokiomis savybėmis kaip nepakantumas dviprasmiškumui, konkretumas, griežtumas, generalizacija. Priešingas šiam asmenybės tipui būtų liberaliosios asmenybės tipas. (Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė, 2000, 23)

Autoritarizmas įvardinamas kaip kompleksinis nuostatų, elgesio ir veikimo būdo derinys, susidedantis iš atitinkamų elementų: tradiciškumo (remiamos savo grupės ar autoriteto įtvirtintos normos); paklusimo autoritetui (savos grupės ar autoriteto įtvirtintų normų nekritinis priėmimas, rėmimas); agresijos ir netoleravimo tų, kurie šioms normoms nepaklūsta ir įsivaizdavimas, kad naujos idėjos gali sugriauti esamą sistemą; prietaringumo ir stereotipų laikymosi (būdingas griežtas mąstymo būdas); identifikavimosi su lyderiu (žmonių vertinimas pagal tai ar jie silpni ar stiprūs, pritariantys

lyderiui ar ne, priešiškumas silpniems ir nepritariantiems lyderiui); tikėjimo, kad nesuvaldomos ir pavojingos jėgos valdo pasaulį ir kad viena lytis „keičia reiklaus“. Visi šie elementai yra naudingi analizuojant autoritarines asmenybes. Mokslininkai minėtus elementus naudoja autoritarinės asmenybės nustatymo testo metu, kuriant autoritarizmo skalę (Heaven, 2002, 90-91).

Mokslininkų (Adorno 1982, Siegman 1961, Diab 1959, Pettigrew 1958, Orpen 1971 ir kt.) atlikti tyrimai parodė, kad daugeliu atvejų autoritarizmas koreliuoja su prietaringumu, neigiamomis išankstinėmis nuostatomis, tačiau duomenys rodo, kad tuo pat metu ši koreliacija yra įtakota situacinių ir kultūrinių faktorių. (Heaven, 2002, 92-94)

Frustracijos[10] *– agresijos ir atpirkimo ožio teorijos.* Atpirkimo ožio teorija akcentuoja santykius tarp grupių, kai daugumos (dominuojanti) grupė stereotipizuoja idėjas, nuomones, nuostatas apie mažumos grupę ir tai tampa paskata diskriminuoti. Tokiu būdu statistinė mažuma yra paverčiama psichologine mažuma, kuri, skirtingai nuo statistinės mažumos, yra netoleruojama, prieš ją nusistatoma, diskriminuojama. Tai yra ji tampa atpirkimo ožiu ir visos kaltės ir nesėkmės yra perkeliamos ant atpirkimo ožio pečių. Skirtingos grupės atpirkimo ožiais tampa dėl skirtingų priežasčių. Tam įtakos turi tiek sociokultūrinis, tiek istorinis (siejantis daugumos ir mažumos grupę) faktoriai. Dažniausiai atpirkimo ožiais tampa rasinės, tautinės, religinės mažumos nei pavyzdžiui amžiaus, lyties ar kitos socialinės grupės. Skiriasi ir atpirkimo ožių gyvavimo laikas – vieni atpirkimo ožiai gali būti tik epizodiniai, situacijos (pvz., protesto dalyviai dėl kurių kilo riaušės) kai, tuo tarpu, kiti gali gyvuoti šimtmečiais. (Allport, 1991, 243- 247, 257) Tam tikrus atpirkimo ožius galima pastebėti ir Lietuvos visuomenėje. Jais kartais tampa rusai, kurie dažnai kaltinami dėl visų pastarųjų dešimtmečių nelaimių (socialinių, politinių, ekonominių). (Kasatkina, 1999, 17)

Atpirkimo ožių atsiradimas visuomenėje taip pat aiškinamas frustracijos - agresijos procesu. Čia prietarai, sąlygojantys atpirkimo ožių atsiradimą, suprantami kaip tam tikra agresijos forma, kuri atsiranda dėl socialiniam gyvenimui būdingos frustracijos, t.y. trukdymo pasiekti tikslą ar pagrindinių poreikių patenkinimą. Individai turi daug įvairių poreikių, kurie ne visuomet būna patenkinami. Tokia situacija gali sukelti frustraciją iš kurios dažniausiai (bet ne visuomet[11]) išsivysto agresija. Kai frustracijos priežastys yra neaiškios arba atvirkščiai - jei tai stiprios ir galingos institucijos (pvz., vyriausybė, policija), kurioms neįmanoma pasipriešinti – kaltė (agresija) yra perkeliama ant kitų objektų[12], dažniausiai, atpirkimo ožių. (Kasatkina, 1999, 17 ir Manstead and Hewstone, 1999, 450-451)

[10] Frustracija, tai baimė, kuri atsiranda dėl trukdymo pasiekti tikslą ar pagrindinių poreikių patenkinimą (Manstead and Hewstone, 1999, 450-451).

[11] Agresija ne visada yra būtina frustracijos pasekmė. Frustracija taip pat gali iššaukti ir apatiją ar jausmų aforiją potencialių “atpirkimo ožių“ atžvilgiu. Taip pat veikiamas frustracijos individas gali tiesiog pakeisti savo poreikius bei tikslus.

[12] Pavyzdžiui, mama apriboja vaiko norus, o vaikas agresiją išreiškia stipriai spirdamas kamuolį į sieną. Šioje situacijoje mama yra frustracijos šaltinis, tačiau vaikui mama yra per daug galinga, kad būtų galima jai pasipriešinti, todėl vaikas

Vertinant šią teoriją, galima teigti, kad ji pakankamai gerai paaiškina prietarų ir išankstinių nuostatų kilmę ir priežastis. Teorijos silpnoji vieta yra ta, kad ji nepakankamai gerai paaiškina kodėl būtent vienos ar kitos grupės nariai tampa atpirkimo ožiais, tačiau, nepaisant to, nurodo vietą, kur šių priežasčių reikia ieškoti (sociokultūrinėje aplinkoje ir istoriniuose santykiuose).

Socialinio tapatumo (identiteto) teorija. „Socialinis tapatumas – mūsų savojo Aš sampratos „mes“ aspektas; atsakymas į klausimą „kas aš esu?“ dalis, kuri yra susijusi su mūsų grupe“(Myers, 2008, 684). Šios teorijos rėmuose prietarus reikia suvokti kaip šališkų nuostatų ar elgesio padarinį, kuriuo yra siekiama suteikti pranašumą ir pozityvumą savai grupei bei negatyvumą kitai grupei. Toks paprasčiausias savęs priskyrimas pasirinktai kategorijai yra pakankamas prietarams, išankstinėms nuostatoms ar netolerancijai atsirasti. Individai yra motyvuoti savo grupę suvokti kaip teigiamą santykyje su kita grupe. (Manstead and Hewstone, 1999, 451) Grupės yra labai svarbus individų identiteto šaltinis, jos suteikia savęs atpažinimo, identifikacijos galimybę. Individai identifikuodamiesi su grupe supranta kas jie yra visuomenėje ir santykyje su kitomis grupėmis. Socialinis identifikavimasis su grupe sukuria ir daro įtaką mąstymo ir elgesio būdams. (Burr, 2002, 102)

Socialinėje sąveikoje individai remiasi kategorizacija, kuri padeda socialiniams dalyviams palengvinti socialinės aplinkos priežastinių ryšių supratimą. Individai save ir sau reikšmingą grupę vertina pozityviai – siekia pozityvaus socialinio identiteto, tapatumo. Palankumas kitai grupei baigiasi tuomet, kai pajuntamas jos pranašumas lyginant su sava grupe (Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė, 2000, 26). Kai individai pradeda save suvokti kaip priklausančius tam tikrai grupei, prasideda kiti du procesai: kategorizacija (skirtumų tarp savo ir kitos grupės narių bei panašumų tarp paties savęs ir tarp savos grupės narių ieškojimas); savo, kaip tam tikros socialinės grupės nario, vertės ir prestižo akcentavimas. Grupėje priimtinos vertybinės ir elgesio normos tampa kiekvieno individo priimtinomis vertybinėmis ir elgesio nuostatomis. (Terry, Hogg, Blackwood, 2002, 143- 144)

Socialinio identiteto teorija aiškindama prietarus akcentuoja motyvacijos svarbą ir socialinės struktūros supratimą. Nuostatos apie grupių narius atsiranda dėl individų noro identifikuoti save su socialinėmis grupėmis, kurios yra suprantamos kaip pozityvios ar pranašesnės kitų grupių atžvilgiu. To rezultatas – savos grupės narių kaip turinčių tik teigiamas savybes suvokimas ir kitos grupės narių labai skirtingų ir turinčių tik neigiamas savybes suvokimas. Taip sukuriamos nuostatos ar prietarai, kurie dažnai būna diskriminacijos pagrindas. (Neslade, 2002, 68-70)

Socialinio identiteto teorija taikoma tiek suaugusiems, tiek vaikams. Vaikai supranta, kurios grupės yra geresnės ir turi aukštesnį statusą visuomenėje, ir lygina save kaip tam tikros grupės narį su

---

agresiją perkelia ant stipraus spyrio į kamuolį. Tokią pačią analogiją galima pritaikyti ir kalbant apie agresijos perkėlimą ant etninių grupių.

kitos etninės grupės nariais. Taip pat ši teorija yra tinkama taikyti tiek analizuojant prietarus tarp individų, tiek tarp didelių grupių. Abejais atvejais prietarų paaiškinimas glūdi socialinės grupės, su kuria identifikuojasi individai, vertybėse ir nuostatose. Tai paaiškina kodėl vaikai ar suaugę jau gali turėti nuostatas kitų etninių grupių narių atžvilgiu net su jais nesusidūrę. Išankstinių neigiamų nuostatų neturėjimas ir tolerantiškumas aiškinimams tuo, kad individas savęs neidentifikuoja su jokia socialine grupe. Skirtingai nuo pvz., sociokognityvinės teorijos, socialinio identiteto teorija atmeta ryšį tarp vaikų ir tėvų nuostatų ir teigia, kad vaikui augant jo socialinė aplinka plečiasi ir turi didesnę įtaką nei tėvų nuostatos. Dėl tos pačios priežasties ši teorija pateikdama aiškinimus neapsiriboja vaikų amžiumi. Pagrindinis teorijos minusas yra tas, kad visgi atmetama socialinio pažinimo proceso svarba. (Neslade, 2002, 68-70)

Socialinio tapatumo teorijos rėmuose nepakantumas tarp grupių taip pat gali būti paaiškinamas ir kognityviniu procesu (čia socialinio tapatumo teorija pavaizduojama žymiai platesniame kontekste). Jį galima pavaizduoti tokia schema (Jacikevičius, 1995, 66):

socialinė kategorizacija (socialiniai objektai pasiskirsto į grupes)

↓

socialinė identifikacija (supratimas, kad priklausoma tam tikrai grupei)

↓

socialinis lyginimas (grupių tarpusavio gretinimas ir lyginimas)

↓

nepakantumas tarp grupių (pervertinama sava grupė ir sumenkinama kita grupė)

Taigi, iš šios sekos matosi, kad socialinės identifikacijos (socialinio tapatumo) teorija yra ir kito, konkrečiau kognityvinio, prietarų teorijos aiškinimo lygmens analizės dalis. Tai tik dar kartą parodo, kad visi šie lygmenys yra persipynę tarpusavyje ir kad toks jų išskyrimas yra sąlyginis, tačiau reikalingas, nes išryškina ir akcentuoja skirtingus aiškinimo aspektus.

Apibendrinat šias tris pateiktas teorijas, matyti, kad jose gilinamasi daugiau į individualias neigiamų nuostatų atsiradimo priežastis šiek tiek jas siejant su aplinkos įtaka. Didelis dėmesys skiriamas individo mąstysenai ir individualiam aplinkos suvokimui. Teorijos pakankamai aiškiai pateikia nuostatų atsiradimo schemą, tačiau įvertinti jas praktikoje reikia išsamių tyrimų ir didelių resursų.

1.4.2. Sociokultūrinis prietarų aiškinimas

Sociokultūriniam aiškinimui yra priskiriamos socialinės aplinkos įtakos teorija, socializacijos teorija bei realistinio grupių konflikto teorija. Šiame darbo poskyryje aptariamos ir giliau analizuojamos minėtos teorijos, pateikiamos jas apibendrinančios išvados.

Socialinės aplinkos įtakos teorija. Šis aiškinimas atkreipia dėmesį į sociokultūrinius faktorius, socialinį kontekstą, kuriame gyvena individai ir jų grupės (Allport, 1991, 210). Remiamasi prielaida, kad individų požiūriai, nuostatos ir elgesys yra socialinės kultūrinės normos, kurios būtent ir informuoja individus kaip reikia elgtis, reaguoti ir sąveikauti su kitomis grupėmis (pvz., etninėmis) nepažeidžiant visuotinai priimtų elgesio normų. Kultūrinės normos informuoja skirtingų grupių narius kokio požiūrio, nuostatų ir elgesio galima tikėtis vienoms grupėms iš kitų. Taigi, skirtingų etninių grupių skirtingos kultūrinės normos, kurios dažnai būna nesuderinamos ar net prieštaraujančios vienos kitoms, yra viena iš galimų išankstinio nusistatymo priežasčių (Kasatkina, 1999, 17). Šioje vietoje taip pat galima kalbėti ir apie etnocentrizmą – kitų individų, jų grupių ar kultūrų vertinimą, remiantis savais kultūriniais šablonais. Etnocentrizmo terminas buvo pasiūlytas W. G. Sumner 1906 m., kuris pabrėžė, kad egzistuoja tendencija naudoti savos grupės standartus vertinant kitą grupę; iškelti savo grupę į hierarchijos viršūnę, o visas kitas suranguoti žemiau savos grupės. (Berry, Poortinga, Segall, Dasen, 2003, 8)

Socialinės aplinkos įtakos teorijos prietarų aiškinimo esmė yra ta, kad individai (šiame darbe konkrečiai vaikai) perima visuomenės nuostatas ir vertybes, kurias paprastai jiems perduoda tėvai. Vaikai, stebėdami savo tėvus, jų elgesį, socialinę aplinką išmoksta kaip reikia reaguoti į tam tikras etnines grupes. Manoma, kad vaikai mokosi ir stengiasi atkartoti tėvų elgesį, nes vaikai paskatinami už šį elgesį, identifikavimąsi su tėvais. Tyrimai atlikti šioje srityje rodo, kad dažnai yra teigiama koreliacija tarp vaikų ir tėvų nuostatų, ir jų pareiškimai apie etnines mažumas yra panašūs. Tačiau yra atvejų kai ši koreliacija yra silpna arba jos iš viso nėra, todėl būtų neteisinga teigti, kad vaikai visuomet perima tėvų nuostatas. (Neslade, 2002, 65)

Socialinės aplinkos įtakos teorija akcentuoja konformistinį individų elgesį socialinėje sąveikoje.. Pažymėtina, kad konformizmas tai ne tik elgesio būdas, bet ir mąstymo, pažiūrų, vertinimo perėmimas. Kasdienėje elgsenoje individai yra linkę paklusti grupių papročių reikalavimams, o ypač dvejonių keliančiose neapibrėžtose situacijose. (Jacikevičius, 1995, 55) Individui būdinga savo elgesį ir tuo pačiu mąstymo būdą derinti su visuomenėje nusistovėjusiomis socialinėmis kultūrinėmis normomis, nuostatomis, neformaliomis elgesio taisyklėmis ir nors, tarkime, individas ir yra tolerantiškas vienai ar kitai etninei grupei, jis gali elgtis visiškai priešingai savo nuostatoms dėl jaučiamo kultūrinio spaudimo visuomeninėje erdvėje ar noro pritapti prie daugumos ir neišsiskirti, baimės prarasti turimą socialinį statusą, saugumą, gerovę. (Kasatkina, 1999, 16)

Taigi, šios teorijos rėmuose nuostatas reikia suvokti ne kaip įtakotas tam tikrų procesų, tokių kaip pavyzdžiui, asmenybės tipas, o kaip grynai perimtas iš socialinės aplinkos. Grupių procesai čia yra daugiau mažiau ignoruojami ir akcentuojamas konformistinis (prisitaikymo, perėmimo) elgesys.

Socializacijos teorija. Socializacija, tai procesas, kurio pagalba individai vystosi per bendravimą su kitais individais, mąstymo būdą, jausmus, veiksmus, kurie yra būtini efektyviam veikimui socialinėje visuomenėje. Tai procesas, kurio metu biologinis organizmas paverčiamas socialiniu žmogumi. Socializacijos procesas į žmogaus gyvenimą įdeda du didžiausius indėlius: suteikia pagrindą efektyviam dalyvavimui visuomeniniame gyvenime ir padaro pačią socialinę visuomenę įmanoma. (Zanden, 1987, 106-107)

Kultūra, visuomeninės vertybės ir normos yra perimamos ir išmokstamos iš tos socialinės aplinkos, kurioje individai gyvena. Procesas, kurio metu išmokstamas visuomenės gyvenimo būdas ir yra socializacija. Socializacija vyksta visą gyvenimą, tačiau paprastai yra išskiriamos dvi socializacijos pakopos (Giddens, 2005, 41- 43) :

1. Priminė socializacija - apima kūdikystę ir vaikystę. Tai kultūros mokymosi laikotarpis – išmokstama kalba, elgesio modeliai. Šiame etape didžiausią įtaką turi šeima.
2. Antrinė socializacija - apima vėlesniąją vaikystę, brendimo metus ir visą tolesnį gyvenimą. Šiame etape be šeimos atsiranda ir kiti socializacijos veiksniai, tokie kaip žiniasklaida, draugai, mokykla, įvairios organizacijos, darbovietė. Šiame etape yra perimamas visas kultūros modelis.

Be socializacijos socialinis gyvenimas užsibaigtų išmirus tam tikrai kartai ir kultūros tęstinumas neegzistuotų. Individas ir visuomenė yra vienas nuo kito priklausomi - jei nebūtų individų, nebūtų visuomenės, jei nebūtų visuomenės, nebūtų individų tokių kokie jie yra. Šiuos du veiksnius sujungiantis procesas ir yra socializacija. Individai socializacijos proceso metu mokosi trimis pagrindiniais principais: įtakojami aplinkos (elgesio ir jo pasekmių suvokimas ir derinimas); imituodami kitus (elgesį, nuostatas, požiūrius); keisdami aplinkos suvokimo pažinimo struktūrą. Labai svarbus terminas socializacijos procese yra internalizacija. Internalizacija, tai procesas, kai individas inkorporuoja į savo asmenybę elgesio standartus būdingus visai visuomenei (Zanden, 1987, 107, 116-120 127-128). Nuostatų vaidmuo šios teorijos rėmuose yra tas, kad jų galimas šaltinis yra socializacijos proceso metu perimtos visuomenėje ir artimiausioje individo aplinkoje vyraujančios normos, vertybės. Jos gali skatinti prietarus. (Leonavičius, 2004, 57 ir Manstead and Hewstone, 1999, 454)

Vienas svarbiausių socializacijos institutų individų gyvenime yra mokykla. Mokykla gali daryti įtaką nuostatoms trimis būdais: mėginimais tiesiogiai paveikti socializaciją; per mokytojų elgesį, kai mokytojai mokiniams parodo savo nuostatas (pozityvias ir negatyvias) apie tam tikras etnines ar kitokias grupes; per specialius mokymo planų elementus (pvz., kooperacinis mokymas, tarp etninis

bendravimas). Šie metodai gali turėti tiek teigiamas, tiek neigiamas pasekmes. Pavyzdžiui, programos, supažindinančios su kitomis kultūromis, akcentuodamos tik kultūrų skirtumus, gali sukelti neigiamas pasekmes kalbant apie nuostatas. (Neslade, 2002, 81-82)

Ši teorija yra labai persipynusi su socialinės aplinkos įtakos teorija. Tiek pastarojoje tiek socializacijos teorijoje kalbama apie socialinių normų, elgesio, vertybių, nuostatų ir t.t. perėmimą. Skirtumas yra tas, kad socializacijos teorijoje yra akcentuojama socializacija kaip procesas ir yra kalbama apie jauniausius visuomenės narius. Tačiau iš dalies šią teorija galima apjungti su socialinės aplinkos įtakos teorija, o patį socializacijos procesą suprasti kaip paaiškinimą, kokiu būdu visuomeninės normos yra perimamos.

Realistinio grupių konflikto teorija. Ši teorija skirtingai nuo socializacijos ar socialinės aplinkos įtakos teorijos prietaringumą, išankstines nuostatas, netoleranciją aiškina pradėdama nuo grupių konflikto, kurio pasekmėje atsiranda neigiami jausmai (kitos teorijos pradžioje akcentuoja neigiamus jausmus dėl kurių paskui atsiranda konfliktas). Prietarai ir priešiškumas atsiranda tuomet, kai grupės kovoja dėl tų pačių socialinių išteklių, kurie yra nepakankami, kad jų vienodai gautų abi grupės (pvz., darbo vieta). Realistinio grupių konflikto teorija teigia, kad kai grupių interesai yra nesuderinami, kai grupės varžosi dėl ribotų išteklių, tai toks konfliktas tarp grupių veda prie negatyvių pasekmių – socialinio konflikto, neapykantos, prietaringų nuostatų ar elgesio. Toks tarp grupinių santykių negatyvumas ir konfliktiškumas yra pagrindas neigiamoms nuostatoms ir prietarams atsirasti. (Masntead and Hewstone, 1999, 454 ir Platow and Hunter, 2002, 161)

Realistinio grupių konflikto teorijos aptarimo tikslas pateiktų teorijų kontekste yra tas, kad norima parodyti, jog ne visuomet pirmiausia atsiranda neigiami jausmai ar nuostatos, kurios veda prie konflikto. Ši teorija parodo kaip dėl tam tikrų priežasčių atsiradęs socialinis konfliktas gali vesti prie neigiamų nuostatų. Todėl darbe šis aiškinimas nebus nagrinėjamas ir analizuojamas plačiau.

Šios teorijos kritikai teigia, kad grupių tarpusavio varžymasis nebūtinai veda prie neigiamų nuostatų, konfliktų ar neapykantos. Netolerancija tarp grupių gali atsirasti ir nesant realiam interesų nesuderinamumui ar konfliktinei situacijai. Nepakantumas tarp grupių gali atsirasti net ir tada, kai jis trukdo grupių interesams. (Platow and Hunter, 2002, 207- 208)

Apibendrinant, tiek socialinės aplinkos įtakos teorijoje, tiek socializacijos teorijoje teigiama, kad didžiausią įtaką nuostatų formavimuisi turi individų aplinka. Nuostata nėra tam tikro konkretaus proceso išdava. Teorijose akcentuojamas konformistinis elgesys – perimamos socialinėje aplinkoje vyraujančios nuostatos, o socializacijos teorija paaiškina kaip jos yra perimamos.

1.4.3. Kognityvinis prietarų aiškinimas

Kognityviniam aiškinimui yra priskiriamos dvi nuostatų formavimąsi aiškinančios teorijos – stereotipizavimo procesas ir kategorizavimo procesas. Šiame darbo poskyryje analizuojamos minėtos teorijos, pateikiamas jų vertinimas.

Stereotipizavimo procesas. „Stereotipas – įsitikinimas apie žmonių grupės asmenines savybes. Stereotipai kartais būna per daug apibendrinti, netikslūs ir atsparūs naujai informacijai“(Myers, 2008, 684). W. Lippman pirmasis atkreipė dėmesį į stereotipizacijos fenomeną, ėmė tai tyrinėti ir pirmasis 1922 m. panaudojo terminą socialinis stereotipas. Stereotipus jis apibrėžė kaip selektyvius, etnocentriškus ir paremiančius save. Lippman teigimu, stereotipai tik dalinai reprezentuoja tikrovę, yra subjektyvūs, apgaulingi ir nelinkę keistis realybės atžvilgiu. Stereotipams būdingi apibendrinantys teiginiai, neakcentuojantys individualumo. Lippman išskyrė pastangas apsaugoti grupės savybes ir ekonomijos principo panaudojimą kaip dvi pagrindines stereotipizavimo priežastis. Ekonomijos principo esmė yra ta, kad žmonės į naujus reiškinius nereaguoja kas kartą naujai, bet juos apjungia ir vertina pagal jau susikurtas kategorijas, o stereotipizavimas seka paskui. Taip individai taupo pastangas suvokti sudėtingą socialinę tikrovę. (Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė, 2000, 22-23)

Pats stereotipas ir stereotipizavimo procesas skirtingų tyrinėtojų ir skirtingų tyrimo krypčių atstovų buvo suprantamas skirtingai ir akcentuojami skirtingi stereotipų aspektai. Stereotipus taip pat galima suprasti per du, vienas kitą sąlygojančius, elementus: pagrįstą stereotipinį įsitikinimą[13] ir stereotipinį lūkestį[14]. Stereotipas kaip pagrįstas įsitikinimas sukelia stereotipinį lūkestį, o jei stereotipinis lūkestis visuomet pasiteisina, jis tampa pagrįstu stereotipiniu įsitikinimu. (Brown, 2000, 292, 296)

Išskiriami tautiniai (etniniai) stereotipai, kaip viena iš stereotipų rūšių (kaip pvz., religiniai stereotipai, rasiniai stereotipai). Etniniai stereotipai, tai santykinai patvarios apibendrinančio pobūdžio nuomonės, kurių turinys – vieną ar kitą tautą vertinantys elementai. Dauguma tautinių stereotipų yra skirti tautinio charakterio ypatybėms apibūdinti. Dažniausiai jie būna neigiamo pobūdžio ir atspindi ryškiausius išskirtinius vertinamos tautos bruožus, o ne apibūdina ją išsamiai. Tokie stereotipai paprastai reprezentuoja ne tiek atskirų individų nuomonę, o visuomenėje paplitusį požiūrį į tam tikrą tautą. Žinoma, būtina pažymėti, kad tos pačios visuomenės nariai gali išreikšti skirtingus stereotipus apie tą pačią tautą, nes dažnai jie būna sąlygoti konkrečios situacijos, patirties. Analizuojant stereotipus reikia atsižvelgti ne tik į jų turinį, bet ir į etninių grupių (stereotipizuojančios, t.y. tos etninės grupė kuri

[13] stereotipai kaip pagrįsti įsitikinimai (pvz., įsitikinimas, kad moterims netinka būti pilotėmis, nes jos jautrios, linkusios į paniką, pasiduodančios emocijoms).

[14] stereotipai kaip laukiamas elgesys (stereotipinis lūkestis) – šie stereotipai daro įtaką individų nuostatoms tam tikrų grupių atžvilgiu (pvz., moteris laikanti pilotavimo egzaminą gali jo neišlaikyti dėl egzaminuotojo ar savo pačios turimo stereotipinio lūkesčio, kad moteriai netinka būti pilote).

laikosi stereotipų ir stereotipizauojamos, t.y. tos etninės grupės apie kurią yra stereotipai) tarpusavio santykių raidą, istorines aplinkybes .(Kasatkina, 1999, 23-24)

Stereotipai atsiranda pažinimo proceso eigoje, kaip nelaksti generalizacija (apibendrinimas). Žmonės generalizuoja gaunamą informaciją ir tokiu jos apibendrinimo būdu formuoja stereotipus. Generalizacija galima įvardinti kaip atskirų grupių dalių ar narių skirtumų nuo visos grupės ignoravimą, t.y. visi vienos grupės (pvz., etninės grupės) atstovai suprantami kaip vienodi, jiems visiems priskiriamos tos pačios savybės. Generalizavimo funkcija yra supaprastinti sudėtingą socialinę tikrovę ir joje esančią informacijos gausą. Stereotipai sudaromi remiantis apibendrinimais, gandais, pasikartojančia patirtimi, paremtais ir neparemtais faktais, nuomonėmis ir t.t., o jų santykis su realybe gali būti įvairus (ne visada visi stereotipai yra klaidingi). Pagrindinė ir svarbiausia stereotipų funkcija yra individų elgesio racionalizacija ir pateisinimas santykyje su stereotipizuojama grupe. Taip pat jie padeda individams nuspėti socialinę aplinką ir tikėtis tam tikro elgesio iš tam tikrų grupių atstovų. (Manstead and Hewstone, 1999, 451-452 ir Allport, 1991, 189-190, 2000)

Stereotipų ir prietarų ryšys yra tas, kad individai, prieš nusistatydami tam tikros grupės narių atžvilgiu, naudojasi susidarytais stereotipais. Stereotipas yra prietarų ar išankstinių nuostatų pagrindas. Žinoma, prietarai atsiras tik tada, jei stereotipai ir individo asmeniniai įsitikinimai sutampa, t.y. jei individas pritaria stereotipams. Taigi, ne visada stereotipai veda prie prietarų. Individai kuriems būdingas skirtingas prietaringumo lygis (aukštas arba žemas) skirtingai naudoja susidarytus stereotipus. Aukšto prietaringumo lygio individai automatiškai aktyvuoja tik tuos stereotipus, kurie savyje talpina neigiamą informaciją, tuo tarpu žemo prietaringumo lygio individai apmąsto ir teigiamą ir neigiamą informaciją talpinančius stereotipus, t.y. automatiškai jų neaktyvuoja. (Locke and Johnston, 2002, 111-118)

Būtina paminėti stereotipinio lūkesčio ir prietaringumo sąsajas. Individai, gaudami naują informaciją yra linkę ją suvokti ir interpretuoti pagal jau susidarytus stereotipus, kad ši informacija atitiktų jų stereotipinius lūkesčius ir tuo pačiu juos užtvirtintų. Toks informacijos interpretavimo būdas sukelia ir stiprina prietarus, ypač jei informacija arba stereotipinis lūkestis yra neigiamas. Taip pat šis informacijos apdorojimas parodo, kad prietarai yra stabilūs, atsparūs pokyčiams, o informacija, kuri nesutampa su stereotipiniu lūkesčiu yra tiesiog nefiksuojama, ignoruojama ar atmetama. (Manstead and Hewstone, 1999, 452)

Kategorizavimo procesas. Skirtingai nei generalizavimo procesas, kur tam tikros grupės yra suvokiamos kaip tapati visuma, kategorizavimo proceso esmė – socialinio pasaulio skirstymas į tam tikras grupes (kategorijas), pagal tam tikrus kriterijus (pvz., generalizavimas – visi kaimynai yra blogi, triukšmingi; kategorizavimas – vieni kaimynai yra geri, ramūs (tame tarpe ir pats kategorizuojantysis), kiti yra blogi triukšmingi). Kategorizavimo proceso eigoje išsiskiria vidinė grupė (sava,

kategorizuojanti grupė) ir išorinė grupė (kitokia, besiskirianti grupė, kategorizuojama grupė). (Myers, 2008, 680, 685 ir Manstead and Hewstone, 1999, 452) Kategorizacija proceso metu sukuriami du efektai: iškraipomas suvokimas apie grupes, suvienodinant kitokios, svetimos grupės narius ir pabrėžiant skirtumus tarp skirtingų grupių (pvz., savos ir kitokios grupės); bei atsiranda palankumas savos grupės atžvilgiu (Kuzmickaitė, Tamošiūnaitė, 2000, 25-26). Vidinės grupės nariai suvokia save kaip tarpusavyje tapačius ir teigiamus bei labai besiskiriančius nuo išorinės grupės narių, kurie yra neigiami. Neigiamas išorinės grupės traktavimas sustiprina vidinę grupę, o palankumas savai grupei yra išreiškiamas neigiamomis nuostatomis, prietarais kitos grupės atžvilgiu. Išorinės grupės egzistavimas sustiprina vidinės grupės narių tarpusavio ryšius. Išorinė grupė paprastai yra vertinama daug ekstremaliau nei vidinė sava grupė, taigi iš tiesų realūs skirtumai tarp šių grupių nėra tokie dideli. (Allport, 1991, 34-37, 39-40 ir Zanden, 1987, 404-405)

Kategorizavimo perėjimą į prietarus, nuostatas galima pavaizduoti tokia seka (Manstead and Hewstone, 1999, 452-453):

kategorizavimas suskirstant į tam tikras kategorijas – vidinę ir išorinę grupes

↓

tapatinimasis su atitinkama kategorija, akcentuojant jos pozityvumą

↓

kategorijos, su kuria buvo susitapatinta, lyginimas su kitomis kategorijomis, su palankumu savai kategorijai ir priešiškumu kitokiai kategorijai

Taigi, šioje sekoje prietaras atsiranda kategorizavimo proceso pačioje pabaigoje, kai tikrovė jau suskirstyta į kategorijas.

Kategorizavimo teorijos rėmuose, vaikų nuostatos priklauso nuo dviejų, vienas paskui kitą sekančių, kognityvinių suvokimo procesų vystimosi. Pirmajame suvokimo procese vaikas prisiriša prie to kas yra sava (savos grupės), t.y. išskirsto grupes į kategorijas, su jomis tapatinasi, ir šalinasi to kas yra svetima (kitokios grupės, kitos kategorijos). Vaikas atskiria kitokią grupę pagal fizines savybes – odos spalvą, kalbą, apranga ir kt. Vaikui perėjus į kitą kognityvinį pažinimo proceso lygį, jis pradeda suprasti individus kaip tam tikrų grupių narius, socialinių kategorijų atstovus. Teorija nutyli faktą, kad tiek vaikų, tiek suaugusiųjų prietarai gali atsirasti ir be (negatyvaus) kontakto su tam tikra grupe ir šioje vietoje nepasiūlo jokio paaiškinimo. Taip pat nepaaiškina kaip atsiranda neigiamos nuostatos fiziškai neišsiskiriančių grupių atžvilgiu (pvz., homoseksualų), neatsižvelgiama į socialinį kontekstą ir prietarų motyvacijos svarbą. (Neslade, 2002, 66-67)

Iš esmės, kategorizavimo teorija yra glaudžiai persipynusi su psichodinaminiam aiškinimui priskiriama socialinio tapatumo (identiteto) teorija. Šių abiejų teorijų vidinė logika, aiškinanti prietaro

atsiradimą, yra tokia pati. Teorijų skirtumai slypi nuostatų atsiradimo priežasčių aiškinime. Kategorizavimo teorijoje akcentuojama socialinės tikrovės kategorizacija į grupes, kaip priežastis neigiamos nuostatoms atsirasi, o socialinio identiteto teorijoje akcentuojamas ne pats skirstymo ar savęs priskyrimo tam tikrai grupei procesas, o, būtent, grupės, su kuria yra indetifikuojamasi, normos ir vertybės bei socialinė struktūra, dėl kurių ir gali atsirasti prietarai.

Apibendrinant, stereotipizavimo ir kategorizavimo teorijos yra panašios, bet tuo pačiu metu ir skiriasi. Jų panašumas yra tame, kad abejose šiose teorijose nuostata yra suvokiama kaip tam tikro (nors ir skirtingo) proceso išdava. Teorijų skirtumai, tai paties proceso aiškinimo logika – stereotipizavimo teorijoje svarbiausias yra generalizavimas, t.y. apibendrinimas, o kategorizavimo teorijoje atvirkščiai – išskyrimas į kategorijas. Vertinant teorijose pateikiamą patį nuostatų formavimosi aiškinimą, jis yra gana universalus ir gali būti lengvai pritaikomas prietarams analizuoti.

1.4.4. Analizuotų teorijų tinkamumas tyrimui

Teorijų pateikimas ir analizė yra vertingi norint suprasti prietarų kilmę. Konkrečiam atvejui paaiškinti verta pasitelkti tokias teorijas, kurių siūlomas aiškinimas geriausiai tinka analizuojamai situacijai ir kurias realiai galima būtų patikrinti naudojant atitinkamus tyrimo metodus. Vertinat prietarų kilmę aiškinančias teorijas, galima teigti, kad jos visapusiškai analizuoja ir apima daug aspektų, kuriais remiantis galima paaiškinti nuostatas ir jų atsiradimo priežastis. Būtų vertinga šias teorijas suskirstyti į tam tikras grupes, pagal galimybes jas patikrinti ir pagal jų pritaikomumą[15]:

1. universalias teorijas, kurios yra sunkiai paneigiamos arba patvirtinamos (pvz., stereotipizavimo ir generalizavimo teorijos);
2. teorijos, kurių paneigimui ar patvirtinimui reikia specialių metodų ar išsamaus atskirų individų tyrimo (pvz., autoritarinės asmenybės teorija, iš dalies frustracijos – agresijos ir atpirkimo ožio teorija);
3. teorijos, kuriose kalbama apie ryšį tarp tam tikrų veiksnių (kaip turintį įtakos vienokioms ar kitokioms nuostatoms atsirasti), kurį galima realiai patikrinti (tai socialinio tapatumo (socialinio identiteto) teorija, socialinės aplinkos įtakos teorija, socializacijos teorija);
4. teorijos, kurių vertinimui reikia analizuoti esamą socialinį kontekstą ar istorinius santykius (realistinio grupių konflikto teorija, iš dalies frustracijos – agresijos ir atpirkimo ožio teorija).

Toks bandymas sugrupuoti šias teorijas (kaip ir bet koks bandymas struktūruoti ar modeliuoti socialinę tikrovę) yra tik sąlyginis. Iš tiesų kone visas analizuotas teorijas galima pritempti ir vertinti

[15] Pateikiamas skirstymas yra suformuotas šio darbo autorės

kaip universalias ir taikytinas kiekvienai situacijai. Taip pat teorijas galima traktuoti kaip reikalaujančias specialių metodų, kad galima būtų jas patikrinti (pvz., socializacijos teorija). Daugumoje šių teorijų kalbama apie tam tikrų veiksnių galimą įtaką nuostatų formavimuisi bei jų turiniui. Šiuos ryšius galima surasti ir patikrinti jų stiprumą. Taip pat nemažai teorijų reikalauja analizuoti socialinį kontekstą, kad būtų galima paaiškinti kodėl nuostatos yra būtent tokios kokios jos yra (pvz., socialinės aplinkos įtakos teorijos rėmuose nuostatų neįmanoma pilnai paaiškinti neišanalizavus socialinio konteksto ir jame vyraujančių normų). Todėl reikia pabrėžti, kad šis teorijų suskirstymas pagal galimybes jas patikrinti ir pagal jų pritaikomumą, išskirtas atsižvelgiant į tyrimo tikslą, tyrimo objektą ir metodologiją – šiuo atveju vienos teorijos universaliai tinka moksleivių nuostatoms paaiškinti, kitos reikalauja atitinkamos metodologijos arba yra netinkamos konkretaus tyrimo rėmuose, tačiau tokios teorijos gali praversti atlikus tyrimą bandant paaiškinti ryšius tarp kintamųjų (pvz., norint suprasti kodėl lietuvių nuostatos apie rusus yra labiau neigiamos negu apie lenkus, galima analizuoti istorinius santykius, kuriuos akcentuoja atpirkimo ožio teorija).

Atsižvelgiant į šio darbo tikslą bei tyrimo objektą, hipotezėms iškelti buvo pasirinktos kelios teorijos, kurių pateikiamas nuostatų bei jas įtakojančių veiksnių aiškinimas yra labiausiai tinkamas atsižvelgiant į tyrimo kontekstą ir yra galimas hipotezių patvirtinimas arba paneigimas.

Pirmoje pagrindinėje hipotezėje teigiama, kad nuostatos atsiranda sąveikoje tarp grupių. Hipotezė taikoma tik teorinei darbo dalei, todėl išanalizavus prietarų kilmę aiškinančiais teorijas, jau yra galimas šios hipotezės patvirtinimas arba paneigimas. Prietarų kilmės analizė rodo, kad nuostatos atsiranda sąveikoje tarp grupių: tiesioginėje ir netiesioginėje. Tiesioginė sąveika tarp grupių yra tokia sąveika, kur nuostatos atsiranda pačiame bendravime tarp grupių (Frustracijos – agresijos ir atpirkimo ožio teorija, socialinio tapatumo teorija, realistinio grupių konflikto teorija, kategorizavimo procesas). Netiesioginė sąveika tarp grupių yra tokia sąveika, kur nuostatoms daugiau įtakos turi ne pats bendravimas tarp grupių, bet socialinė aplinka (kurioje taip pat gyvena įvairių grupių atstovai) (autoritarinės asmenybės teorija, socialinės aplinkos įtakos teorija, socializacijos teorija, stereotipizavimo procesas).

Taigi, individų nuostatos visuomet formuojasi dalyvaujant tam tikroms grupėms arba perimant tai, ką suformuoja grupės (grupės gali būti ir tėvai, draugai) - normas, kultūrą, nuomones. Pirmoji pagrindinė hipotezė, kad nuostatos atsiranda sąveikoje tarp grupių yra patvirtinta.

Antroji pagrindinė hipotezė teigia, kad daugumos etninės grupės narių (šiuo atveju lietuvių) nuostatos yra labiau neigiamos apie kitas etnines grupes (šiuo atveju rusus, lenkus, totorius, žydus, romus) negu kitų tiriamų etninių grupių atstovų (šiuo atveju rusų ir lenkų) nuostatos apie daugumos etninės grupės narius. Tokią hipotezę leidžia kelti kone visose teorijose (kalbančiose apie tarp grupinius santykius) pateikiamas etninės daugumos kaip subordinuojančios, o kitų etninių grupių kaip subordinuotų vaizdavimas. Pavyzdžiui, atpirkimo ožio teorijoje kalbama apie daugumos

(dominuojančios) grupės nuostatas prieš kitas (etnines) grupes ir tų grupių tapimą atpirkimo ožiais; socialinės aplinkos įtakos teorijoje kalbama apie konformistinį elgesį, t.y. daugumos mąstymo, pažiūrų, nuostatų perėmimą, paklusimą grupių normų reikalavimams. Individui yra būdinga savo elgesį derinti su visuomenėje nusistovėjusiu elgesiu, t.y. tokiu elgesiu kuris yra priimtinas etninei daugumai.

Trečioji pagrindinė hipotezė susijusi su tautybės įtaka nuostatoms. Socialinio tapatumo (identiteto) teorija teigia, kad paprasčiausias savęs priskyrimas tam tikrai kategorijai yra pakankamas išankstinėms nuostatoms apie kitas grupes atsirasti ir susiformuoti. Konkrečiu atveju, tikėtina, kad savęs priskirimas tam tikrai etninei grupei (pvz., rusams), galimai turi įtakos neigiamoms nuostatoms apie kitas etnines grupes (pvz., lietuvius). Tokio savęs priskyrimo rezultatas - etninė grupė su kuria indetifikuojamasi suprantama kaip pozityvi, o visos kitos etninės grupės kaip negatyvios. Taip pat tikėtina, kad tėvų tautybė turi įtakos vaikų nuostatoms, nes jei tėvų tautybės skirtingos, vaikai galimai save identifikuoja kaip priklausančius dviem etninėm grupėm. Tokiu atveju nuostatos apie abi šias etnines grupes būtų palankios.

Ketvirtoji hipotezių grupė teigia, kad socialinė aplinka turi įtakos nuostatų formavimuisi. Mokymasis atitinkama kalba (lietuvių, rusų, lenkų) ugdymo programą vykdančioje mokykloje galimai turi įtakos moksleivių nuostatoms. Pagrindinis veiksnys, galimai turintis įtakos moksleivių nuostatoms yra ne kalba, kuria vykdomas ugdymas mokykloje, bet pačios mokyklos aplinka (draugai, klasiokai, mokytojai). T. Leončiko studija „Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas“ parodė, kad lenkų kalba ugdymo programą vykdančios mokyklos yra etniškai homogeniškiausios, tuo tarpu rusų kalba ugdymo programą vykdančiose mokyklose galima rasti didžiausią etninių grupių spektrą (rusai, lenkai, baltarusiai, ukrainiečiai, totoriai, žydai, turkai, latviai, afganistaniečiai, armėnai) (čia kalbama apie pirmokų tėvų tautybes) (Leončikas, 2007, 74). Socialinei aplinkai taip pat priskirtinas draugų ir giminių iš įvairių etninių grupių turėjimas ir galimas to ryšys su nuostatomis tų etninių grupių atžvilgiu, kurioms priklauso turimi draugai. Būtent tokius veiksnius nuostatų formavimuisi iš esmės išskiria socialinės aplinkos įtakos ir socializacijos teorijos.

Pirmoje darbo dalyje aptarta prietaro sąvoką, jo vidinė logika, teorijos, kurios aiškina prietarų formavimosi priežastis padeda aiškiau suprati nuostatų prigimtį bei suformuoti tyrimo hipotezes. Toliau darbe apžvelgiamos konkrečios etninės grupės, kurių atžvilgiu matuojamos nuostatos. Taigi, antroje darbo dalyje pirmiausia nagrinėjama Lietuvos etninė sudėtis, apžvelgiami įvairūs tarptautiniai ir Lietuvoje atlikti etninės tematikos tyrimai ir galiausiai atskirai aptariamos tyrimui pasirinktos etninės grupės.

2. LIETUVOS ETNINĖS GRUPĖS IR POŽIŪRIO Į JAS APŽVALGA

Šiuolaikiniame pasaulyje ko gero nėra nė vienos visuomenės, kurioje egzistuotų viena kalba, kultūra, religija ar vienintelis identitetas charakterizuojantis visą bendruomenę (Berry, Poortinga, Segall, Dasen, 2003, 347). Lietuva nėra išimtis. Lietuvos visuomenę sudaro daug įvairių etninių grupių. Skirtingų Lietuvos miestų etninė sudėtis skiriasi – vieniems miestams yra būdingas didesnis etninis vienalytiškumas, kai tuo tarpu kituose miestuose (pvz., Vilniuje, Klaipėdoje) etninių lietuvių yra tik kiek daugiau nei pusė.[16] Nuostatos apie Lietuvoje gyvenančius etninių grupių atstovus taip pat skiriasi – vieni jų yra labiau toleruojami (pvz., rusai), kiti mažiau (pvz., čigonai).[17]

Šioje darbo dalyje bus aptariamos Lietuvos istorinės etninės grupės, analizuojama Lietuvos ir konkrečiai Vilniaus miesto etninė sudėtis. Pasitelkiant atliktas studijas bei visuomenės nuomonės apklausas analizuojamas visuomenės požiūris į Lietuvoje gyvenančių etninių grupių atstovus. Atliktų tarptautinių tyrimų pagalba lyginamas Lietuvos ir kitų Europos valstybių netolerancijos lygis įvairių socialinių grupių atžvilgiu. Remiantis Lietuvoje atliktais tyrimais lyginamas tolerancijos lygis Lietuvos mastu, vertinant skirtingais metais atliktų apklausų bei skirtingų amžiaus grupių gyventojų nuostatas. Pirmiausia aptariama pati etninės grupės sąvoka bei tyrimui pasirinktos etninės grupės, nes visa tolimesnė tiek Lietuvos ir Vilniaus etninės sudėties analizė tiek tarptautinių ir Lietuvoje atliktų tyrimų ir studijų analizė orientuota į tyrimui pasirinktas etninės grupes.

2.1. Tyrimui pasirinktų etninių grupių bruožai

Etninė grupė - tai grupė, dalis tautos, išsiskirianti tam tikromis ją jungiančiomis socialinėmis ir kultūrinėmis savybėmis: kalba, kultūra, religija, istorija ir kt. (Giddens, 2005, 238 ir Leonavičius, 1993, 52). Skirtingai nei etninė mažuma, ,,etninė grupė yra pakankamai lankstus, korektiškas ir neutralus terminas. Dėl šių savybių jis tinka atskiriems visuomenės etninės kompozicijos segmentams pavadinti“ (Kasatkina, 2007, 6). Galima išskirti gausiausias, seniausias ir aktualiausias tyrimui etnines grupes: lenkai, rusai, totoriai, žydai, romai (čigonai) ir lietuviai. Pagrindinis argumentas kodėl tyrimui pasirinktos būtent šios etninės grupės, tai aukštas netolerancijos lygis jų atžvilgiu.[18]

Viena iš tyrimui pasirinktų kategorijų yra lenkai. Tai gausiausia, istorinė, nuolatos tyrimuose bei spaudoje minima Lietuvos etninė grupė. Lietuvoje lenkai sudaro 6,7% gyventojų, o Vilniuje lenkų dalis

[16] 2001m. gyventojų surašymo duomenys. Prieiga internetu <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/2002_10_17.pdf> [žiūrėta 2010 03 15].
[17] 2005- 2008m. atliktų reprezentatyvių Lietuvos gyventojų apklausų duomenys. Prieiga internetu <http://www.ces.lt/downloads/structure/files/ETC_apklausos%202005-2008_AM_2008%2006%2003.pdf> [žiūrėta 2010 03 15].
[18] Žiūrėti pvz., <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/ETC_apklausa_2008-03-19.pdf> [žiūrėta 2010 03 22].

lyginant su visais Vilniaus gyventojais yra 18,9%[19]. Pirmieji lenkai į Lietuvos didžiąją kunigaikštystę (toliau LDK) atvyko dar 1387 m. po Lietuvos krikšto padėti įtvirtinti Katalikų bažnyčią ir dvasininkijos luomą. (Firkavičiūtė, 2001, 8) Lenkus galima prisikirti sienų (paribių) etninėms grupėms (siejama su Vilniaus krašto atgavimu) - tai tokios etninės grupės, kurios kitos valstybės teritorijoje atsidūrė dėl besikeičiančių valstybės sienų. Pakitus teritorijos sienoms, dalis etninės grupės atsiduria kitoje valstybėje ir taip tampa etnine mažuma, o iš daugumos etninės grupės atsiranda prielaidos etninei, pilietinei ar rasinei diskriminacijai. (Kasatkina, Leončikas, 2003, 41- 42)

Rusai – antra pagal gausumą Lietuvos istorinė etninė grupė. Lietuvoje rusų dalis sudaro 6,3%, o Vilniuje 14%[20]. Rusus galima priskirti darbo migrantų (iš buvusios SSRS) grupėms ir pokolonijinėms grupėms - tokių etninių grupių šaknys yra istorinės, pradedant nuo XVIII amžiaus imperializmo. Po imperinės valstybės vykdytos imperializmo ekspansijos žlugimo, naujos suverenios valstybės tauta subordinuoja pokolonijines mažumas (buvusius imperialistus). (Kasatkina, Leončikas, 2003, 42) Pirmieji rusai atvyko į LDK XV – XVI a. iš LDK valdomų etninių rusų žemių. XVII - XVIII a. dėl religinės priespaudos Rusijoje rusų sentikiai kėlėsi į LDK, taip pat daug rusų atvyko okupacijos metais ir Lietuvos buvimo SSRS sudėtyje metais. (Firkavičiūtė, 2001, 8, 10, 13, 16)

Totoriai - išeivių iš Aukso ordos ir Krymo chanato palikuonys- unikali etninė grupė Lietuvoje. XIV- XVI a. dabartinių totorių protėviai buvo pakviesti ir įsikūrė LDK. Lietuvos valdovai visuomet buvo tolerantiški totorių ir jų religijos, islamo, atžvilgiu, todėl totoriai visada galėjo laisvai ir nevaržomai reikštis ir išpažinti savo tikėjimą. (K. Firkavičiūtė, 2001, 61, 85) Lietuvoje totorių dalis sudaro 0,1%, tuo tarpu Vilniuje 0,2%[21]. Totorius galima priskirti teritorinėms Lietuvos grupėms - tai tokios etninės grupės, kurios istoriškai ilgą laiką gyvena aiškiai apibrėžtoje teritorijoje, čia puoselėja savo tradicijas, kultūrą ir papročius. Tokios etninės grupės yra laikomos senaisiais gyventojais. Kartais tokiomis teritorinėmis grupėmis tampa istorinės diasporos. Diaspora, tai tautinės ar kultūrinės bendrijos egzistavimo būdas ir forma, jai gyvenant tarp įvairių kultūrų, religijų ar tautų. Diasporos jas priimančiose šalyse gyvena turėdamos mažumos statusą, išlaiko savo etninį ir (ar) religinį identitetą, solidarumą. (Kasatkina, Leončikas, 2003, 29- 30, 41)

Žydai – Lietuvoje žydų yra 0,1% nuo visų gyventojų, Vilniuje – 0,5%.[22] Į LDK žydai atvyko 1388 m., kai Vytautas suteikė privilegijas Bastos žydams (konfesinį imunitetą, administracinę ir teisinę savivaldą, asmeninę laisvę ir kt.). Lietuvoje žydų ėmė mažėti pirmojo ir antrojo pasaulinio karo metais (dėl holokausto) ir dėl emigracijos į naujai sukurtą žydų valstybę. (Firkavičiūtė, 2001, 8, 15, 17) Žydus

[19] 2001m. gyventojų surašymo duomenys. Vilniaus miesto savivaldybės gyventojai ir būstai. Prieiga internetu: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/Vilniaus_saviv.pdf> [žiūrėta 2010 03 22]
[20] Ten pat
[21] Ten pat
[22] Ten pat

galima priskirti neteritorinėms etninėms grupėms - tai istoriškai, dėl įvairių priežasčių (dažniausiai dėl represijų) migravusios etninės grupės. (Kasatkina, Leončikas, 2003, 42)

Romai (čigonai) – manoma, kad pirmieji iš Indijos kilę romai į LDK atsikėlė XVa. LDK romų statusas rėmėsi 1501 m. kunigaikščio privilegija, leidžiančia laisvai kilnotis romų taborams ir nevaržančia jų verslo (Firkavičiūtė, 2001, 9). Lietuvoje romai sudaro 0,1%, Vilniuje taip pat 0,1% visų gyventojų[23]. Kaip ir žydus, romus galima priskirti neteritorinėms Lietuvos etninėms grupėms.

Į tyrimą taip pat įtraukta ir dauguma, t.y. lietuviai. Lietuvių įtraukimo į tyrimą tikslas - išsiaiškinti koks yra daugumos požiūris į etnines grupes, koks yra etninių grupių narių požiūris į daugumą ir koks yra pačios daugumos atstovų požiūris į save. Toliau darbe analizuojama Lietuvos ir Vilniaus miesto etninė sudėtis bei įvairių tyrimų rezultatai orientuojantis į tyrimui išskirtas etnines grupes.

2.2. Lietuvos ir Vilniaus miesto gyventojų pasiskirstymas pagal tautybes

Remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Statistikos departamentas) 2001 m. atliktu visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje 2001 m. iš viso gyveno 83,5% lietuvių tautybės žmonių. Lyginant šiuos duomenis su pastarojo penkiasdešimtmečio duomenimis, matyti, kad lietuvių skaičius augo, tačiau labai nežymiai: 1959 m. Lietuvoje gyveno 79,3% lietuvių, 1970 m. atitinkamai 80,1%, 1979 m. šis skaičius beveik nepakito ir buvo 80,0%, o 1989 m. kiek sumažėjo iki 79,6%, o 2001 m. siekė 83,5% lietuvių tautybės gyventojų.[24]

Statistikos departamentas taip pat pateikia duomenis ir apie vėlesnių metų (2007 m., 2008 m., 2009 m.) gyventojų skaičių, tačiau skirtumai nėra dideli ir reikšmingi (pvz., 2009 m. lietuvių tautybės žmonių būta 84%[25]), todėl darbe bus naudojami 2001 m. visuotinio Lietuvos gyventojų surašymo duomenys, nes jie yra tiksliausi.

Iš pateiktų duomenų matyti (žr. 1 lent.), kad Lietuvos etninė sudėtis yra gana vienalytė ir viena vienalytiškiausių Europoje (pvz., Latvijoje latvių tautybės gyventojai sudaro 57,7% visų gyventojų , Estijoje estai sudaro 67,9% visų šalies gyventojų[26]). Tačiau lyginant Lietuvą su kitomis valstybėmis,

---

[23] 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. Vilniaus miesto savivaldybės gyventojai ir būstai. Prieiga internetu: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/Vilniaus_saviv.pdf> [žiūrėta 2010 03 22]

[24] 2001m. gyventojų surašymo duomenys. Prieiga internetu: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/2002_10_17.pdf> [žiūrėta 2010 03 15].

[25] Gyventojų skaičius pagal tautybę. Prieiga internetu: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3010215&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSId=3236&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=> [žiūrėta 2010 03 17].

[26] The World Fact book. Prieiga internetu: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html?countryName=France&countryCode=fr&regionCode=eu&#fr> [žiūrėta 2010 03 15].

tokiomis kaip pavyzdžiui, Austrija (austrai sudaro 91,1% visų gyventojų[27]) ar Lenkija (lenkai sudaro 96,7% visų gyventojų[28]), Lietuvoje gyvenančių etninių lietuvių dalis atrodo žymiai menkesnė. Žinoma, sunku Lietuvos etninį vienalytiškumą vertinti tarptautiniame kontekste, nes nelygu su kuriomis valstybėmis Lietuva lyginama. Šioje vietoje reikia atsižvelgti į lyginamų valstybių panašumą (dydžio, istorinių aplinkybių). Lietuvos etninės sudėties lyginimas su Latvija ir Estija yra daug prasmingesnis ir reikšmingesnis – šiame kontekste visgi Lietuvą galima vertinti kaip etniškai homogeniška valstybę. Taigi, remiantis 2001m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 83,5% lietuvių tautybės gyventojų. Likusius 26,5% sudaro įvairių etninių grupių atstovai:[29]

1 lentelė. Lietuvos ir Vilniaus gyventojų etninės sudėties palyginimas

Tautybė	Gyventojų Lietuvoje (%)	Gyventojų Vilniaus miesto savivaldybėje (%)
Lietuviai	83,5%	57,5%
Lenkai	6,7%	18,9%
Rusai	6,3%	14,0%
Baltarusiai	1,2%	4,1%
Ukrainiečiai	0,7%	1,3%
Žydai	0,1%	0,5%
Totoriai	0,1%	0,2%
Vokiečiai	0,1%	0,1%
Latviai	0,1%	0,1%
Romai (čigonai)	0,1%	0,1%
Armėnai	-	0,1%
Azerbaidžaniečiai	-	0,1%
Kitų tautybių	0,2%	0,2%
Nenurodė	0,9%	2,8%

Šaltinis: Statistikos departamentas

Įdomu tai, kad Lietuvos Respublikos piliečiai sudaro 99% gyventojų, Rusijos – 0,4%, kitų valstybių – 0,2%, neturi pilietybės – 0,3%, nenurodė – 0,1% gyventojų.[30] Šie duomenys parodo, kad dauguma kitos nei lietuvių tautybės Lietuvos gyventojų yra Lietuvos Respublikos piliečiai. Tačiau, nepaisant to, jie išlaiko savo tautinę savimonę ir, kalbant apie tautybę, įvardina save kaip tam tikrų etninių grupių atstovus (lenkus, rusus, žydus, totorius ir kt.).

Lietuvos etninės sudėties apžvalga yra naudinga, kad pamatytume bendrą Lietuvoje gyvenančių etninių grupių vaizdą, tačiau tyrimui būtina giliau išanalizuoti Vilniaus miesto etninę sudėtį, nes šio

[27] The World Fact book. Prieiga internetu: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2075.html?countryName=France&countryCode=fr&regionCode=eu&#fr> [žiūrėta 2010 03 15].
[28] The World Fact book. Prieiga internetu: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pl.html> [žiūrėta 2010 03 15].
[29] 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. Prieiga internetu: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/2002_10_17.pdf> [žiūrėta 2010 03 15].
[30] 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. Prieiga internetu: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/2002_06_25.pdf> [žiūrėta 2008 03 15].

darbo tyrimo objektas yra Vilniaus miesto mokyklų vyresniųjų klasių moksleiviai. Taigi, būtina apžvelgti šių moksleivių aplinkos etninę įvairovę, t.y. Vilniaus miesto etninę sudėtį.

Remiantis Statistikos departamento 2001 m. atlikto visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, surašymo metais Vilniaus miesto savivaldybėje gyveno 553 904 gyventojai. Vilnius savo etnine sudėtimi yra pats nevienalytiškiausias Lietuvos miestas. Vilniuje gyvena tik 57,8% lietuvių tautybės gyventojų, kai tuo tarpu kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose lietuvių dalis yra žymiai gausesnė: Kaune – 92,9%; Klaipėdoje – 71,3%; Šiauliuose – 92,8; Panevėžyje – 95,7%. Didžiausiu tautiniu vienalytiškumu pasižymi Marijampolės ir Tauragės apskritys. Čia lietuvių tautybės asmenų dalis atitinkamai yra 98,5% ir 98,7%.[31]

Iš pateiktų duomenų matyti (žr. 1 lent.), kad Vilniaus mieste lietuvių tautybės gyventojai sudaro tik kiek daugiau nei pusė (57,5%) visų miesto gyventojų. Po jų seka lenkai, kurie sudaro beveik vieną penktadalį (18,9%) Vilniaus miesto gyventojų. Kiek mažiau vilniečių, bet visgi ne mažą dalį, sudaro rusai (14,0%). Likusius 9,6% sudaro įvairių etninių grupių atstovai. Taigi, Vilniaus miestas pasižymi didele etnine įvairove bei palyginti nedidele lietuvių tautybės atstovų dalimi. Lyginant Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal tautybes su Vilniaus miesto gyventojų pasiskirstimu pagal tautybes, matyti, kad Vilniaus gyventojai etnine sudėtimi labai skiriasi lyginant su visos Lietuvos gyventojų etnine sudėtimi: lietuvių tautybės gyventojų dalis Vilniuje yra žymiai mažesnė, daugumos etninių grupių atstovų dalis yra didesnė, prie Vilniaus gyventojų etninių grupių sąrašo priskiriama daugiau skirtingų tautybių (armėnai ir azerbaidžaniečiai).

Taigi, Vilniaus miesto etninė sudėtis yra viena margiausių palyginus su kitais didžiaisiais Lietuvos miestais. Vilniaus miestas pasižymi didžiausia etnine įvairove lyginant su visais kitais Lietuvos miestais. Išanalizavus Lietuvos ir Vilniaus miesto gyventojų pasiskirstymą pagal tautybes, toliau darbe apžvelgiamos nuostatos tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu.

2.3. Tyrimų etnine tematika apžvalga

Visuomenės nuostatų bei etninio nepakantumo srityse atlikta daug įvairių tyrimų. Šiuos tyrimus galima skirstyti į tarptautinius tyrimus ir tyrimus atliktus Lietuvoje. Iš tarptautinių tyrimų būtina paminėti šiuos:

1. Europos vertybių tyrimas - tai didelės apimties, tarptautinis longitudinis tyrimas, leidžiantis giliau analizuoti Europos gyventojų įsitikinimus, nuostatas, nuomones ir vertybes įvairiose srityse: šeimoje, darbe, politikoje, religijoje, socialinėje ir kasdienio

[31] 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. Prieiga internetu: <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/2002_10_17.pdf> [žiūrėta 2010 03 18].

gyvenimo sferose.[32] 1987 m. mokslininkų iniciatyva pirmą kartą buvo suformuota tyrimo grupė, kuri siekė išsiaiškinti, kokios vertybės vyrauja Europoje. Viso buvo atliktos keturios tyrimų bangos: pirmoji 1981 m. (dalyvavo 16 valstybių), antroji banga 1990 m. (dalyvavo 29 valstybės), trečioji 1999 m. (dalyvavo 33 šalys) ir ketvirtoji tyrimo banga atlikta 2008 m. (dalyvavo 46 valstybės). Taikant Europos vertybių tyrimo metodiką reprezentatyvios gyventojų apklausos buvo atliktos ir Lietuvoje (1990 m.,1999 m. ir 2008 m. tyrimo bangose).[33]

2. Pasaulio vertybių tyrimas - tai sociokultūrinių ir politinių pokyčių tyrimas pasauliniu mastu. Tyrimas buvo atliktas keturiomis bangomis 1990 m., 1995 m., 2000 m., 2005 m. bei planuojama penktoji tyrimo banga 2010-2011 m.[34] Pasaulio vertybių tyrimas išaugo iš Europos vertybių tyrimo ir dažniausiai šių abiejų tyrimų bangos yra atliekamos integruotai. Taikant pasaulio vertybių tyrimo metodiką reprezentatyvios gyventojų apklausos buvo atliktos ir Lietuvoje (1991 m. 1997 m.)[35].
3. Eurobarometro tyrimai - nuo 1973 m. Europos Komisija nuolatos stebi kaip keičiasi Europos Sąjungos valstybių narių gyventojų nuomonė įvairiais klausimais: socialinės situacijos, plėtros, kultūros, sveikatos apsaugos, aplinkos, saugumo ir kt. [36]

Lietuvoje tyrimus etniškumo srityje daugiausiai atlieka Etninių tyrimų centras (toliau - ETC) (visuomenės nuostatų tyrimų rezultatai skelbiami ETC tinklapyje[37]) – atliktų studijų rezultatai skelbiami tęstiniame recenzuojamame moksliniame leidinyje „Etniškumo studijos“. Kadangi tyrimų etniškumo srityje atliekama nemažai, o visuomenės nuostatų apklausų rezultatai yra panašūs ir pasikartoja, tai šioje darbo dalyje bus apžvelgtos tik reikšmingos, su darbu susijusios ir jį papildančios studijos bei gyventojų nuostatų apklausų rezultatai, kurie padės geriau suvokti Lietuvos etninių grupių padėtį socialinėje erdvėje. Darbe bus analizuojami šie tyrimai ir studijos: tarptautiniai tyrimai - pasaulio vertybių tyrimas ir Europos vertybių tyrimas; tyrimai Lietuvos mastu : 2008 m. ETC tyrimas „Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė“, ETC atliktų visuomenės nuomonės apklausų rezultatai; kadangi neigiamos nuostatos ir netolerancija neretai gali peraugti į konkrečius veiksmus ar pareiškimus, šioje darbo dalyje taip pat bus apžvelgiami 2005 – 2008 m. generalinės prokuratūros duomenys apie ksenofobinio pobūdžio nusikalstamas veikas; daugiausiai

[32] Europos vertybių tyrimas. Prieiga internetu: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/> [žiūrėta 2010 03 20].
[33] Europos vertybių tyrimas. Prieiga internetu: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/> [žiūrėta 2010 03 20].
[34] Pasaulio vertybių tyrimas. Prieiga internetu: <http://www.worldvaluessurvey.org/index_surveys> [žiūrėta 2010 03 20].
[35] Tyrimo bangų datos ir Lietuvoje atliktų tyrimų datos gali skirtis, nes čia pateikiamos tik tyrimo vykdymo Lietuvoje datos.
[36] Eurabarometro tyrimai. Prieiga internetu : <http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm> [žiūrėta 2010 03 20].
[37] Socialinių tyrimų institutas. Visuomenės nuomonės tyrimai. Prieiga internetu: <www.ces.lt> [žiūrėta 2010 03 20].

tokio tipo nusikalstamų veikų padaroma internetinėje erdvėje, todėl svarbu suprasti kaip pačioje žiniasklaidoje yra pateikiamas Lietuvos etninių grupių vaizdas: šioje vietoje naudingos V. Beresnevičiūtės ir I. Nausėdienės studija „Trys Lietuvos dienraščiai ("Lietuvos rytas", "Respublika", "Lietuvos aidas") apie tautines mažumas Lietuvoje, M. Frėjutės-Rakauskienės studija „Etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvos spaudoje ES prevencinės politikos aspektu“ bei naujas, su šio darbo tema glaudžiai susijęs, 2010 m. trijų autorių – J. Reingardės, N. Vasiliauskaitės ir R. Erentaitės - atliktas tyrimas „Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose“.

2.3.1. Tarptautinių tyrimų apžvalga

Pasaulio vertybių tyrimas Lietuvoje buvo vykdytas 1990 m., 1997 m. ir 1999 m. Vienas iš tyrimo klausimų, kurį svarbu apžvelgti šio tyrimo kontekste yra kurių iš paminėtų grupių respondentai nenorėtų matyti kaimynystėje. Lietuvos gyventojams buvo išvardintos tokios grupės: nusikaltėliai, kitos rasės žmonės, alkoholikai, emociškai nestabilūs žmonės, musulmonai, imigrantai/darbininkai užsieniečiai, sergantys AIDS, narkomanai, homoseksualai, žydai, čigonai, politiniai ekstremistai, dešinieji ekstremistai, kairieji ekstremistai.[38] Verta apžvelgti Lietuvos gyventojų požiūrį ir jo kaitą į kai kurias iš paminėtų grupių: kitos rasės žmones, žydus, čigonus. Visas šias grupes galima įvardinti kaip etnines.

Žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 2 lent.) matyti trijų tyrimo bangų duomenys, kurie rodo dalį respondentų, nenorinčių, kad jų kaimynystėje gyventų kitos rasės žmonės, išskirstytą pagal amžiaus grupes.

2 lentelė. Gyvenimas kaimynystėje su kitos rasės žmonėmis

Metai	15-29 m.	30-49 m.	< 50 m.
1990 m. (iš 20% atsakiusių neigiamai)	18,7%	17,2%	17,8%
1997 m. (iš 14% atsakiusių neigiamai)	11,1%	12,1%	17,8%
1999 m. (iš 9,8% atsakiusių neigiamai	10,2%	6,4%	12,6%

Šaltinis: Pasaulio vertybių tyrimas

Iš 2 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad kitos rasės žmonių 1990 m. kaimynystėje nenorėjo matyti 20% apklaustųjų, 1997 m. – 14%, o 1999 m. – jau tik 9,8%. Matyti, kad per devynis metus šis rodiklis sumažėjo dvigubai, nors ir nebuvo labai aukštas. Lyginant šiuos duomenis pagal amžiaus grupes, labiausiai kitos rasės žmonių kaimynystėje nenori matyti 50 metų ir vyresni respondentai. 15 – 49 metų respondentų dalis tarp atsakiusiųjų neigiamai, t.y., kad nenorėtų gyventi kaimynystėje su kitos

[38] Pasaulio vertybių tyrimas. Prieiga internetu: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAnalizeQuestion.jsp> [žiūrėta 2010 03 21].

rasės žmonėmis nuo 1990 m. iki 1997 m. sumažėjo, kai tuo tarpu 50 metų ir vyresnių – išliko stabili. 1999 m. visų trijų amžiaus grupių dalis nenorinčių gyventi kaimynystėje su kitos rasės žmonėmis sumažėjo: mažiausiai sumažėjo 15 –29 m. amžiaus grupės nuostatos.[39]

Žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 3 lent.) pateikti dviejų tyrimo bangų duomenys, kurie rodo dalį respondentų, nenorinčiųjų, kad jų kaimynystėje gyventų žydai, taip pat išskirstytą pagal amžiaus grupes.

3 lentelė. Gyvenimas kaimynystėje su žydais

Metai	15-29 m.	30-49 m.	< 50 m.
1990 m. (43% atsakiusių neigiamai)	11,7%	14,1%	17,3%
1999 m. (iš 57% atsakiusių neigiamai)	12,6%	20,4%	23,9%

Šaltinis: Pasaulio vertybių tyrimas

Iš 3 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad žydų tautybės žmonių 1990 m. kaimynystėje nenorėjo matyti 43% respondentų, 1999 m. atitinkamai 57%. Šis rodiklis lyginant jį su nenorinčiųjų matyti kaimynystėje kitos rasės žmonių rodikliu yra net kelis kartus didesnis ir skirtingai nei pastarasis (t.y. nenorinčių matyti kaimynystėje kitos rasės žmonių), per devynis metus padidėjo 14%. Lyginant duomenis pagal amžiaus grupes, matyti, kad visų trijų amžiaus grupių nenoras kaimynystėje gyventi su žydais augo. Daugiausiai nenorinčių kaimynystėje žydų – 50 m. ir vyresnio amžiaus respondentų. [40]

Čigonų 1999 m. kaimynystėje nenorėjo matyti 63,3%. Daugiausiai čigonų kaimynystėje nenori matyti 50m. ir vyresnio amžiaus respondentai (67,9%). Kitose amžiaus grupėse šis skaičius taip pat nėra mažas: 15-29 m. – 59,6%; 30-49 m. – 61,3%.[41] Taigi, didžiausiu nenoru kaimynystėje matyti tiek kitos rasės žmonių, tiek žydų, tiek čigonų pasižymi vyriausios amžiaus grupės (50 m. ir vyresni) respondentai.

Apibendrinant aptartus duomenis, galima daryti tokias išvadas: Lietuvos gyventojai labiau teigiamai vertina bendresnes kategorijas (kitos rasės žmonės), nei atskiras etnines grupes (žydus ir čigonus); didžiausia netolerancija pasižymi 50 m. ir vyresni gyventojai; neigiamas požiūris į žydus per devynis metus kiekvienoje kartoje padidėjo, o neigiamas požiūris į kitos rasės žmones – sumažėjo. Norint paaiškinti šias išvadas reikia papildomų tyrimų, tačiau galimos įvairios interpretacijos. Pavyzdžiui, požiūrio į žydus blogėjimą galima bandyti paaiškinti pagausėjusiu informacijos kiekiu apie

[39] Pasaulio vertybių tyrimas. Prieiga internetu: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAnalizeQuestion.jsp> [žiūrėta 2010 03 21].
[40] Ten pat
[41] Ten pat

žydus, kaip turinčius tam tikrų priekaištų lietuvių tautai[42]. Tai, kad 50 m. ir vyresni gyventojai pasižymi didžiausia netolerancija kitos rasės žmonių, žydų ir čigonų atžvilgiu galima bandyti paaiškinti tuo, kad ši karta yra gimusi ir užaugusi sovietmečiu[43] ir tai galimai turi įtakos tolerancijos lygiui.

Remiantis to paties pasaulio vertybių tyrimo duomenimis 1990 m. – 56,7%; 1997 m. – 54,1%, 1999 m. – 57,6% respondentų teigė, kad tolerancija ir pagarba kitiems žmonėms yra vertybė, kurią reikėtų ugdyti vaikams namuose[44] ir ji užėmė ketvirtą vietą tarp dažniausiai nurodomų labiausiai diegtinų vertybių vaikams (pirmos trys : darbštumas, savarankiškumas, atsakomybės jausmas). Tuo tarpu 1990 m. apie 70% daugumos Vakarų Europos valstybių gyventojų nurodė toleranciją kaip ugdytiną savybę ir 1999–2000 m. tolerancija ir pagarba kitiems žmonėms Vakarų Europos visuomenėse užėmė pirmą ir antra vietą tarp dažniausiai minimų ugdytinų savybių.

Toliau apžvelgiant tarptautinius tyrimus, verta paminėti ir Europos vertybių tyrimo duomenis tuo pačiu kaimynystės klausimu. Europos vertybių tyrimo duomenimis nenorinčių matyti kaimynystėje kitos rasės žmonių 1990 m. buvo 20%; kitos tautybės žmonių 1990 m. – 10,1%; 1999 m. – 8,5%; nenorinčių kaimynystėje gyventi su atvykėliais iš kitų šalių 1990 m. – 14,8%; imigrantų/darbininkų užsieniečių 1999 m. – 22,7%; žydų 1990 m. – 17,7%, 1999 m. – 21,5%; nenorinčių kaimynystėje matyti čigonų 1990 m. buvo 59%, 1999 m. - 61,8%. (Kasatkina, Leončikas, 2003, 260) Europos vertybių tyrimo duomenys pateikia kiek smulkesnes grupes, kurių atžvilgiu yra bandoma nustatyti socialinės distancijos lygį. Iš esmės šie duomenys mažai skiriasi nuo pasaulio vertybių tyrimo duomenų. Žinant faktą, kad pasaulio vertybių tyrimas buvo Europos vertybių tyrimo dalis ir jų klausimynai integruoti, todėl nebus plačiau nagrinėjami pastarojo tyrimo duomenys.

Apibendrinus tarptautinių tyrimų duomenis galima teigti, kad Lietuvoje nuo 1990 m. tolerancija įvairių etninių grupių atžvilgiu pamažu augo, didėjo tolerancijos ir pagarbos kitiems žmonėms kaip ugdytinos vertybės suvokimas, tačiau lyginant šiuos rezultatus tarptautiniame kontekste, galima teigti, kad Lietuvos visuomenė tolerancijos srityje vis dar atsilieka nuo Vakarų Europos valstybių. Nepaisant to, visuomenės nuostatų apklausos rezultatų duomenų analizė pagal amžiaus grupes parodė, kad nors ir Lietuvos viešajame diskurse[45] jaunimas (15- 29 m.) dažnai pateikiamas kaip pati netolerantiškiausia amžiaus grupė, tačiau daugeliu atveju matyti, kad jaunimo tolerancijos lygis yra aukštesnis negu kitų

---

[42] Žiūrėti V. Beresnevičiūtė, I. Nausėdienė, Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas Lietuvoje, 1999. //Sociologija. Mintis ir veiksmas, 1999. Nr. 1 (3), p. 67-78

[43] XX a. viduryje Lietuvos visuomenėje įvyko vertybinis virsmas, matomi vertybiniai skirtumai tarp kartų, labiausiai kartas skiria religinės vertybės, didžiausi skirtumai tarp kartų, kurios užaugo prieškario Lietuvoje, ir kartų, užaugusių sovietmečių. Žiūrėti: R. Žiliukaitė, vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių – racionalių vertybių // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2007. Nr. 1 (19), p. 116-130.

[44] Pasaulio vertybių tyrimas. Prieiga internetu: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAnalizeQuestion.jsp> [žiūrėta 2010 03 21].

[45] Pavyzdžiui, *Lietuvoje nepakančiausias – jaunimas.* Prieiga internetu: <http://www.alfa.lt/straipsnis/186881/?Lietuvoje.nepakanciausias..jaunimas=2008-06-11_19-10> [žiūrėta 2010 03 22]. *Tyrimas: trečdalis jaunimo Lietuvos visuomenę laiko tolerantiška,* Prieiga internetu: <http://www.alfa.lt/straipsnis/175875/?Tyrimas..trecdalis.jaunimo.Lietuvos.visuomene.laiko.tolerantiska=2008-03-14_15-23> [žiūrėta 2010 03 22].

amžiaus grupių. Taigi, jaunimas kaip atskira amžiaus grupė yra verta gilesnės nuostatų analizės kategorija.

2.3.2. Lietuvoje atliktų tyrimų apžvalga

Aptarus tarptautinius tyrimus verta įsigilinti ir į tyrimus atliktus Lietuvoje. Šiame darbo poskyryje analizuojami etninės tematikos tyrimai, gyventojų nuostatų apklausų duomenys. Neigiamos nuostatos gali peraugti į negatyvų elgesį, todėl darbe analizuojami Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros duomenys apie nusikalstamas veikas siejamas su etniniais motyvais. Įvertinus tai, kad tokios nusikalstamos veikos dažnai atliekamos internetinėje erdvėje, analizuojami tyrimai nagrinėjantys viešąjį diskursą apie Lietuvos etnines grupes.

2008 m. socialinių tyrimų instituto etninių tyrimų centro atliktame tyrime „Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė“[46], analizuojamas požiūris įvairių grupių (religinių, tautinių, socialinių) atžvilgiu. Verta išsamiau apžvelgti trijų tyrime pateiktų klausimų rezultatus.

Tyrimo metu respondentams buvo pateiktas klausimas su kuriomis iš išvardintų žmonių grupių respondentai nenorėtų gyventi kaimynystėje. Su romais (čigonais) kaimynystėje nenorėtų gyventi 48% apklaustųjų, su žydais 17,8%; su totoriais – 12,3%; su lenkais 9,5%; su lietuvių kalbos nemokančiais asmenimis – 6,2%; su rusais – 5,6%; su kita gimtąja kalba kalbančiais asmenimis – 4,1%.[47] Skirtingai nei tarptautiniuose tyrimuose, šiame tyrime išskirtos kategorijos yra žymiai smulkesnės ir pritaikytos Lietuvos situacijai. Čia išskiriami ir rusai, ir lenkai, ir totoriai, kai tuo metu daugumoje tyrimų (ir tarptautinių ir ne) šios skirtingos kategorijos slepiasi po viena – kitos tautybės kategorija. Iš tyrimo rezultatų matyti, kurios etninės grupės yra toleruojamos daugiau, kurios mažiau. Įdomu tai, kad tolerancija totorių atžvilgiu (12,3%) ir musulmonų atžvilgiu (31,3%) skiriasi daugiau nei dvigubai. Tai reiškia, kad šiuo atveju totoriai nėra siejami su islamo tikėjimu, o daugiau su jų etnine priklausomybe, tautybe.

Tyrimo metu respondentų buvo prašoma įvardinti su kuriomis iš išvardintų žmonių grupių jie nenorėtų dribti kartu. Labiausiai nenorima dirbti su romais (čigonais) – net 38,4% apklaustųjų teigė nenorintys su jais dribti, su žydais 14,5%; su lietuvių kalbos nemokančiais asmenimis – 10,3%; su totoriais – 10,1%; su lenkais 7,7%; su rusais – 4,4%; su kita gimtąja kalba kalbančiais asmenimis –

[46] Tyrimas atliktas socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu
[47] Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė. Prieiga internetu: <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta 2010 03 21].

4,8%.[48] Lyginant darbo kartu santykį su kaimynystės santykiu, matyti, kad respondentai kaimynystės santykį interpretuoja kaip žymiai artimesnį, nes dalis nenorinčiųjų gyventi kaimynystėje su išvardintomis žmonių grupėmis yra kiek didesnė nei dalis nenorinčių kartu dirbti, išskyrus vieną atvejį – lietuvių kalbos nemokančius asmenis (tai galima paaiškinti tuo, kad darbinėje aplinkoje gyvenamosios valstybės kalbos mokėjimas yra kone būtinybė). Tačiau tiek kaimynystės santykyje, tiek darbiniame santykyje socialinių grupių hierarchija išlieka tokia pati: labiausiai nemėgstami yra romai (čigonai), o labiausiai toleruojamos yra gausiausios Lietuvos etninės grupės (rusai, lenkai).

2008 m. tyrime taip pat buvo pateikiamas klausimas: kaip per pastaruosius penkis metus pasikeitė jūsų požiūris į Lietuvoje gyvenančių žmonių grupes? Daugiau nei trečdalis gyventojų (35,6%) teigia, kad jų nuomonė labai pablogėjo, greičiau pablogėjo apie romus (čigonus); apie ketvirtadalis respondentų teigė, kad nuomonė blogėjo apie žydus (16,4%). Mažiausiai visuomenės nuomonė blogėjo apie šias grupes: rusus (11,9%), lenkus (11,4), totorius (9,3%), kita gimtąja kalba kalbančius asmenis (7,1%).[49] Taigi, matyti, kad daugiausiai nuomonė blogėjo apie tas grupes, kurių labiausiai nenorima matyti kaimynystėje ir darbinėje aplinkoje.

Etninių tyrimų centras nuolatos atlieka visuomenės nuomonės apklausas apie įvairias etnines grupes. Labai įdomius rezultatus galima pastebėti lyginant 2005-2008 m. apklausų duomenis. 2005 m. į klausimą ar norėtų gyventi kaimynystėje su tam tikrų etninių grupių atstovais, neigiamai atsakė: su romais (čigonais) – 77%, su žydais – 31,2%, su totoriais – 24,7%, su lenkais – 12,8%, su rusais 6,8%. 2006 m. ir 2007 m. apklausų rezultatai rodo, kad netolerancija minėtų etninių grupių atžvilgiu sparčiai mažėjo (pvz. žydų atžvilgiu 2006 m. – 14,3%, 2007 m. – 12,2%). Tuo tarpu 2008 m. visuomenės nuomonės apklausų rezultatai stebina – skirtingai nei 2005-2007 m., netolerancija visų etninių grupių atžvilgiu ima augti.[50] Ta pati tendencija išlieka ir 2009 m. – nenorinčių gyventi kaimynystėje su įvairių etninių grupių atstovais skaičius dar didesnis nei 2008 m. (pvz., 2008 m. kaimynystėje su žydais nenorėjo gyventi 17,8%, o 2009 m. – 23,5%).[51] Šie rezultatai rodo, kad negalima vienareikšmiškai interpretuoti visuomenės nuomonės apklausų rezultatų, o verta juos nagrinėti apimant platesnį kontekstą – tiek lyginti su kitų metų rezultatais tiek vertinant aplinkos įtaką. Konkrečiu atveju padidėjusią netoleranciją 2008-2009 m. etninių grupių atžvilgiu galima bandyti sieti su ekonomine

[48] Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė. Prieiga internetu <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta 2010 03 21].
[49] Ten pat.
[50] Visuomenės nuomonės apklausų 2005-2008 metų duomenys. Prieiga internetu <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/ETC_apklausa_2008-03-19.pdf > [žiūrėta 2010 03 22].
[51] Lietuvos gyventojų nuomonės apklausos (2010 m. liepos 15 d. – rugpjūčio 2 d.) rezultatai. Prieiga internetu <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/09/LSTC_ETI_2010_LT-gyvent_apklausa_socdinstanc1.pdf> [žiūrėta 2010 11 01]

situacija[52] Lietuvoje ir visame pasaulyje (prasidėjo krizė) arba su neigiamos informacijos pagausėjimu spaudoje. Norint pilnai atsakyti į šiuos klausimus reikalinga gilesnė atitinkamo laikotarpio analizė.

Galiausiai apžvelgiami 2010 m. visuomenės nuomonės apklausos rezultatai atsižvelgiant į šio darbo tyrimui svarbias etnines grupes. Apklausos metu buvo prašoma pasakyti, su kuo iš išvardintų žmonių grupių respondentai nenorėtų gyventi kaimynystėje, dirbti vienoje bendrovėje ir išnuomoti būsto. Rezultatai pateikiami žemiau esančioje lentelėje (žr.4 lent.).

4 lentelė. Nenoras gyventi kaimynystėje, dirbti vienoje darbovietėje, išnuomoti būsto etninių grupių atstovams

	Ar norėtumėte gyventi kaimynystėje su	Ar norėtumėte dirbti vienoje darbovietėje su	Ar norėtumėte išnuomoti būstą
Romai (čigonai)	57,1%	45,1%	67,1%
Žydai	23,8%	19,2%	34%
Totoriai	16,6%	12,9%	29,2%
Lenkai	10%	8,7%	22,2%
Rusai	6,8%	5,8%	17,5%

Lentelėje pateikiama neigiamai atsakiusiųjų dalis
Šaltinis: Etninių tyrimų centras

Ketvirtoje lentelėje pateikti duomenys rodo, kad labiausiai netoleruojami yra romai (čigonai), po jų seka žydai, totoriai, o palankiausiai vertinami yra lenkai ir rusai. Lyginant 2010 m. duomenis su ankstesnių metų duomenimis, dalis nenorinčiųjų gyventi kaimynystėje su pateiktų etninių grupių atstovais nežymiai sumažėjo (pvz., romų atžvilgiu nuo 57,8% 2009 m. iki 57,1% 2010 m.). Nenorinčiųjų dirbti vienoje darbovietėje dalis nežymiai padidėjo (pvz., nenorinčių dirbti vienoje darbovietėje su rusais 2008 m. - 4,4%; 2010 m. – 5,8%).[53] Nenoras išnuomoti būsto – tai naujai naudojamas socialinės distancijos matas, kurio nebuvo prieš tai atliktuose visuomenės nuostatų tyrimuose. Tyrimo rezultatai rodo, kad būsto nuoma respondentų yra interpretuojama kaip labai artimas santykis su galimais būsto nuomotojais. Neigiamų atsakymų dalis į klausimą ar norėtumėte išnuomoti būstą tam tikros etninės grupės atstovams akivaizdžiai lenkia neigiamų atsakymų dalį į klausimus dėl kaimynystės ir darbo toje pačioje darbovietėje.

Apibendrinant visus analizuotų tyrimų duomenis (2005-2010m.) ir lyginant juos tarpusavyje, matyti, kad nuostatos įvairių etninių grupių atžvilgiu mažai keičiasi, o nemėgstamų grupių hierarchija

[52] Paprastai sunkmečiu netolerancija įvairių grupių atžvilgiu auga.
[53] Lietuvos gyventojų nuomonės apklausos (2010 m. liepos 15 d. – rugpjūčio 2 d.) rezultatai. Prieiga internetu: <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/09/LSTC_ETI_2010_LT-gyvent_apklausa_socdinstanc1.pdf> [žiūrėta 2010 11 01] ir Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė. Prieiga internetu: <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta 2010 03 21].

išlieka stabili: jos viršuje – romai (čigonai), po kurių seka žydai ir totoriai, o hierarchijos apačioje – rusai ir lenkai. Taigi, Lietuvos gyventojų požiūris yra palankesnis gausiausių etninių grupių atžvilgiu (lenkų, rusų), o mažiausiai palankus tų etninių grupių atžvilgiu, su kuriomis kasdieniame gyvenime yra susiduriama žymiai rečiau. Galimai tokioms nuostatoms įtakos turi stereotipai, kuriuos formuoja žiniasklaida.

2.3.2.1. Etninio pobūdžio nusikalstamos veikos

Teorinės darbo dalies 1.2. skyriuje, kuriame yra analizuojamos prietarų išraiškos formos, teigiama, kad neigiamos nuostatos gali būti išreikštos įvairiomis formomis: pradedant nuo švelnių jų išraiškos formų (apkalbos, vengimas, diskriminacija) baigiant piktybinėmis, žiauriomis prietarų išraiškos formomis (prievarta, atakomis, genocidu). Todėl toliau būtina apžvelgti nusikalstamų veikų atvejus, kurių galimas motyvas yra etninis pagrindas.

Lietuva, kaip ir daugelis kitų pasaulio šalių, yra ratifikavusi Jungtinių Tautų Konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1999 m.), kuria įsipareigoja laikytis joje įtvirtintų žmogaus teisių standartų. 2006 m. vykusiame Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos komiteto posėdyje Lietuvos visų formų diskriminacijos panaikinimo konvencijos įgyvendinimas buvo įvertintas palankiai, tačiau pareikštas susirūpinimas, kad vis dar pasitaiko ksenofobinių[54] incidentų. Generalinės prokuratūros duomenimis, tokių nusikalstamų veikų skaičius nuo 2005 m. sparčiai augo (absoliuti dauguma šių nusikalstamų veikų padaromos internetinėje erdvėje):[55]

- 2005 m. pradėti 4 ikiteisminiai tyrimai (teismui perduoti trys);
- 2006 m. pradėti 17 ikiteisminių tyrimų (teismui perduotas vienas);
- 2007 m. pradėti 34 ikiteisminiai tyrimai (teismui perduotas vienas);
- 2008 m. (per 9 mėnesius) pradėti 88 ikiteisminiai tyrimai (teismui perduoti aštuoniolika).

---

[54] „Ksenofobija (iš graikų k. ξένος 'užsienietis, keistuolis', φόβος 'baim÷') - perdėtas nepalankumas arba priešiškumas svetimšaliams ir tam kas svetimšališka . Šią fobiją turintys žmonės bijo, vengia ar yra priešiškai nusiteikę prieš kitokios tautybės, rasės, religijos, kultūros atstovus. Ksenofobijos terminas yra vartojamas siekiant apibūdinti baimę ar akivaizdų nepasitenkinimą užsieniečiais, nepažįstamaisiais ar asmenimis, besiskiriančiais nuo didesnės visuomenės dalies. Ji gali sukelti ar paskatinti priešiškas ar smurtines reakcijas visuomenėje , tokias kaip didelės dalies imigrantų, atskiros etninės, tautinės (nacionalinės), religinės grupės išvarymą iš konkrečios gyvenamosios erdvės, arba – žiauriausia forma - genocidu. Ksenofobija taip pat yra apibūdinama ir kaip svetimšalių, kitataučių, kitos rasės asmenų ar jų grupių (dažniausiai sudarančių mažumas tam tikroje visuomenėje) diskriminacija dėl tautybės ar rasės.“ Šaltinis: LR generalinė prokuratūra. Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų , padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų. 2009-12-23 Nr.12.14-40.

[55] Pažyma dėl nacionalinės antidiskriminacinės 2009-2011 metų programos patvirtinimo (NR. 08-1331/04/N). prieiga internetu: <http://www.lrv.lt/Posed_medz/2009/090415/27.pdf> [žiūrėta 2010 03 21].

Verta giliau išanalizuoti jau aptartus tyrimus. Remiantis 2008 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centro atliktu tyrimu „Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė“, per pastaruosius dvylika mėnesių 6,9% respondentų teigė, kad asmeniškai jautėsi diskriminuojami ar persekiojami dėl kokios nors priežasties. Tarp teigiamai atsakiusių respondentų santykinai didesnė dalis tų, kuri save priskiria etninėms grupėms – 15% (tyrimo imtyje viso 6,2%). Nepaisant ar respondentai asmeniškai susidūrė ar nesusidūrė su diskriminacija, beveik trečdalis mano, kad labiausiai paplitusi diskriminacija yra dėl rasės (odos spalvos) (29,8%) ir tautybės (28,9%), dėl lietuvių kalbos nemokėjimo – 26,5%, dėl gimtosios nelietuvių kalbos – 18,3%.[56] Eurobarometro tyrime „Diskriminacija Europos Sąjungoje“ (2007 m.) buvo pateiktas toks pats klausimas Lietuvos gyventojams: kokia, jų nuomone, diskriminacija yra labiausiai paplitusi. Lietuvos gyventojai labiausiai paplitusia diskriminacijos forma nurodė diskriminaciją dėl amžiaus, seksualinės orientacijos, negalios, lyties, o etninė kilmė liko paskutinėje vietoje, ją pastebi 23% Lietuvos gyventojų (ES vidurkis – 64%). [57]

Pagrindinis nurodomas informacijos apie diskriminaciją šaltinis yra žiniasklaida. 77,5% Lietuvos gyventojų nurodė apie diskriminacijos atvejus matę per televiziją, 60,9% skaitę laikraščiuose, 55,1% girdėję per radiją, 38,3% pasakojo draugai ar kaimynai, 33,7% pasakojo bendradarbiai ar kolegos, 31,7% skaitė internete ir 10,4% teko patiems patirti ar susidurti su diskriminacija.[58] Matyti, kad vienas dažniausiai pasitaikančių informacijos apie diskriminaciją šaltinių yra žiniasklaida, todėl svarbu, kaip pačiose žiniasklaidos priemonėse yra vaizduojamos įvairios etninės grupės. Todėl toliau darbe bus analizuojamos dvi studijos: V. Beresnevičiūtės, I. Nausėdienės „Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas“, 1999 ir M. Frėjutės-Rakauskienės „Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje“, 2009. Šių studijų tyrimo objektas yra Lietuvos spauda ir joje esantis diskursas apie etnines grupes.

2.3.2.2. Etninės grupės Lietuvos spaudoje

1999 m. tyrime buvo atlikta trijų Lietuvos dienraščių - „Lietuvos rytas“, „Respublika“ ir „Lietuvos aidas“- diskurso analizė apie tam tikras Lietuvos etnines grupes. Dažniausiai žiniasklaidoje minimos etninės grupės buvo čigonai, žydai, rusai ir lenkai. Visi trys dienraščiai čigonams klijavo nuo visuomenėje priimtinų normų nukrypusios grupės etiketę - apie juos buvo kalbama iš kriminalinės

[56] Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė. Prieiga internetu <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta 2010 03 21].
[57] Paskelbtas Eurobarometro tyrimas apie diskriminaciją. ETC svetainė. Prieiga internetu: <http://www.ces.lt/page/3/> [žiūrėta 2010 03 22].
[58] Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė. Prieiga internetu <http://www.socmin.lt/index.php?1606775163> [žiūrėta 2010 03 21]

pusės, segregaciniais aspektais. Lenkai įvardinami kaip „ypatingo statuso“ tautinė mažuma Lietuvoje, kuri nuolatos turi tam tikrų reikalavimų ir taip sukelia politinę įtampą. Tuo tarpu apie rusus kalbama visiškai neproblemiškai, jie laikomi labiausiai integruota tautine mažuma Lietuvoje. Žydai daugiausiai minimi tarptautiniame kontekste - Lietuvos ir Izraelio santykiuose - kaip turintys tam tikrų priekaištų lietuvių tautai ir valstybei. (Beresnevičiūtė, Nausėdienė, 1999, 71- 72).

Pastarąją 1999 m. studiją galima lyginti su 2009 m. M. Frėjutės-Rakauskienės studija[59], kurioje tiriamos etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvos spaudoje ES prevencinės politikos apsektu. Atlikta trijų dienraščių „Lietuvos rytas“, „Lietuvos žinios“ ir „Respublika“ (2005 m. – 2007 m. pirmojo pusmečio) turinio analizė. Pagrindinės etninės grupės minimos žiniasklaidos tekstuose buvo romai (čigonai), žydai, rusai, lenkai ir musulmonai (asmenys išpažįstantys islamą ir totoriai, azerbaidžaniečiai). (Frėjutė-Rakauskienė, 2009, 97, 100)

Spaudoje kalbant apie romus (čigonus) siejama problematika su šia etnine grupe buvo nusikaltimai ir neteisėta veika, socialinė pagalba, būstas. Rašant apie romus (čigonus) spaudoje vyrauja neapykantos kurstymo diskursas, kuriamas negatyvus romų įvaizdis, jie kaltinami valstybės lėšų eikvojimu. (Frėjutė-Rakauskienė, 2009, 107)

Apie žydus spaudoje liečiama tematika susijusi su jų turto restitucija (grąžinimu), kultūriniu paveldu, antisemitizmu, mažumomis politikoje ir konfliktu tarp mažumų. Spaudoje turto restitucijos (grąžinimo) ir kultūrinių mažumų paveldo problemų kaltininkais įvardinami žydai, retai kaltininkais įvardinama LR Vyriausybė ir LR Seimas. Žydai yra kaltinami noru pasipelnyti iš Lietuvos valstybės ir patys nesugebantys tarpusavyje išspręsti problemų. Spaudoje yra apibendrinamos žydų kaip etninės grupės neigiamos stereotipinės savybės (savanaudiškumas, gudrumas), o tai kursto nepakantumą. (Frėjutė-Rakauskienė, 2009, 117 – 119)

Kalbant apie lenkus akcentuojamas mažumų švietimas, mažumos politikoje, vardų rašymas ne lietuviškais rašmenimis. Lenkai kaltinami prievartiniu savo vaikų vedimų į lenkiškas mokyklas, dėl to uždaromos lietuviškos ugdymo įstaigos (pvz., Šalčininkų rajone), lenkai kaltinami lietuvių diskriminacija, etnocentrizmu. Kuriamas lenko, kaip nemokančio ir nenorinčio išmokti lietuvių kalbos, neintegruoto, diskriminuojančio lietuvius įvaizdis. Toks spaudos diskursas apie lenkus kursto neapykantą jiems. (Frėjutė-Rakauskienė, 2009, 128)

Problematika spaudoje siejama su rusų etnine grupe buvo daugiausiai istorinių, sovietinių įvykių ir nusikaltimų interpretacija, pilietybės klausimai, mažumų švietimas, riaušės Estijoje, mažumų bendruomenės, lietuvių kalbos problematika, rusofobijos apraiškos. Rusai vaizduojami kaip labiausiai integruota etninė mažuma Lietuvoje, tačiau apie rusus dažniausiai kalbama Lietuvos ir Rusijos politinių

[59] Taip pat galima paminėti šias spaudos turinio ir komentarų analizes: V. Beresnevičiūtė, M. Frėjutė-Rakauskienė, Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė, 2006; L. Auškalnienė, Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentarai internete, 2006; G. Madsen, Kaip lietuviai komentuoja straipsnius etnine tematika? Įžvalgos iš interneto komentarų, 2006.

santykiu fone, interpretuojant istorinius Sovietų Sąjungos nusikaltimus. Tai verčia nepamirši rusų padarytos žalos Lietuvai ir skatina neapykantos kurstymą. (Frėjutė-Rakauskienė, 2009, 136)

Apie totorius užsimenama kai kalbama apie musulmonus: akcentuojama jų religija (islamas), kultūrinis mažumų paveldas, konfliktas tarp mažumų. Lietuvos žiniasklaidoje aptarinėjant užsienio žinias buvo apteikiamas musulmonų kaip teroristų įvaizdis, tačiau Lietuvos musulmonai (totoriai, azerbaidžaniečiai) nebuvo siejami su terorizmo, apie juos kalbėta daugiau iš kultūrinės pusės, apie jų šventes, sklypą mečetės statybai Vilniuje. Platesniame kontekste kalbama apie islamo religijos ir vakarų pasaulio vertybių nesutapimą, priešiškumą krikščionybei. Taigi, išryškėja verbalinės nepakantumo kurstymo formos remiantis Vakarų Europos pavyzdžiais. (Frėjutė-Rakauskienė, 2009, 142-143)

Apibendrinant šias dvi spaudos turinio analizės studijas, galima teigti, kad per pastaruosius dešimt metų spaudoje dažniausiai minimos etninės grupės išlieka tos pačios, o spaudos tematika ir turinys apie jas taip pat nekinta. Ir 1999 m. tyrimas, ir 2009 m. tyrimas parodė, kad spaudoje akcentuojamos tos pačios problemos siejamos su etninėmis grupėmis, vartojamas diskursas kursto nepakantumą minimoms etninėms grupėms. Tuo tarpu rusai vaizduojami kaip labiausiai integruota Lietuvos etninė grupė, žinoma, nepamirštant Sovietų Sąjungos padarytos žalos Lietuvos valstybei. Galima daryti išvadą, kad žiniasklaidoje pateikiamas etninių grupių vaizdas atitinka visuomenės nuomonės palankumą ar nepalankumą šių etninių grupių atžvilgiu.

2.3.2.3. Moksleivių nuostatų tyrimų apžvalga

Darbe iki šiol apžvelgti įvairūs tyrimai, studijos parodė Lietuvos gyventojų bendrą nuomonę ir jos tendencijas apie etnines grupes. Moksleivių nuostatų srityje taip pat yra atlikta nemažai tyrimų, kurie analizuoja moksleivių nuostatas tiek įvairių socialinių, probleminių, etninių grupių klausimu tiek pačios tolerancijos klausimu. Galima paminėti šiuos darbus: R. Dumbravienė (2009), A. Sprindžiūnas (2006), A. Šimanskas (2007), I. Šulcaitė (2009).

Prieš pereinant prie darbo empirinės dalies, būtina paminėti vieną svarbią, kiek labiau nei kiti tyrimai su šio darbo tema susijusią, studiją – „Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose“. Lietuvos mokslininkių – J. Reingardės, N. Vasiliauskaitės ir R. Erentaitės – atliktas tyrimas, detaliai analizuojantis mokytojų bei mokinių nuostatas ir vadovėlių turinį, identifikuoja ir kritiškai įvertina egzistuojančias socialines, politines ir kultūrines normas, stereotipus, santykius tarp įvairių socialinių kultūrinių grupių bei jų pozicijas visuomenėje.“ (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė, 2010, 11). Tyrimo tikslas yra ištirti kaip mokyklose skatinamas multikultūrinis pažinimas ir tolerancijos suvokimas tiek iš mokytojų pusės, tiek iš mokinių pusės, tiek iš vadovėlinės medžiagos. Tyrimo metu

buvo apklausti Vilniaus Kauno ir Klaipėdos pedagogai bei mokiniai (dešimtų klasių). (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė, 2010, 15, 22)

Pagrindiniai tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai palankiai vertina galimybę bendrauti su kitų etninių grupių atstovais, tačiau jų multikultūrinė kompetencija yra menka, mokyklose skiriama per mažai dėmesio multikultūriniam švietimui. Lyginant skirtingų miestų pedagogus, Vilniaus miesto mokytojų tolerancija įvairių grupių atžvilgiu yra kiek didesnė. (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė, 2010, 50-52)

Kalbant apie mokinių nuostatas, tyrimas rodo, kad mokinių tolerancija įvairioms grupėms skiriasi. Mokiniai labiausiai tolerantiški kitataučiams, kitatikiams, kitos rasės atstovams (kadangi šios kategorijos tyrime nėra išskiriamos smulkiau, todėl iš tiesų sunku vertinti moksleivių tolerancijos lygį konkrečių etninių, rasinių ar religinių grupių atžvilgiu. Konkrečiai kalbant apie etnines grupes, šis tyrimas nėra išsamus, tačiau puikiai parodo tolerancijos lygį etninių grupių atžvilgiu kitų grupių kontekste (religinių, rasinių, socialinių). Taip pat kaip ir mokytojai, Vilniaus miesto mokiniai pasižymi kiek aukštesniu tolerancijos lygiu nei kitų miestų moksleiviai. Pedagogų ir vadovėlių pateikiamą informaciją apie įvairias visuomenės grupes mokiniai laiko vienu svarbiausiu informacijos šaltiniu (po žiniasklaidos ir interneto), tačiau mokykloje yra mažai susiduriama su multikultūriniu švietimu. (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė, 2010, 69 –70)

Atlikta mokymo priemonių turinio analizė rodo, kad visuose vadovėliuose daugiau mažiau pasitaiko diskriminuojantys stereotipai, tolerancija suprantama labai siaurai bei abstrakčiai ir tik vienu aspektu (pvz., etniniu ar religiniu). Dažnai vadovėliuose pateikiamas homogeniškas Lietuvos visuomenės vaizdas, reprodukuojami stereotipai. Nepaisant to, pastebimos ir vadovėlių autorių pastangos lavinti mokinių multikultūrinę mąstyseną. (Reingardė, Vasiliauskaitė, Erentaitė, 2010, 90–91)

Taigi, darbo teorinėje dalyje išanalizavus prietarų sąvoką ir kilmę, atsiradimo priežastis, jų išraiškos formas, įvertinus prietarų kilmę aiškinančių teorijų pritaikomumą šio tyrimo kontekste, apžvelgus tyrimui pasirinktas etnines grupes, išanalizavus Lietuvos ir Vilniaus miesto etninę sudėtį, peržvelgus svarbiausius etninės tematikos tyrimus tarptautiniu ir Lietuvos mastu galima pereiti prie trečiosios darbo dalies, kurioje analizuojamas Vilniaus miesto moksleivių požiūris į šiam tyrimui pasirinktas etnines grupes.

3. VILNIAUS MIESTO MOKSLEIVIŲ NUOSTATŲ ETNINIŲ GRUPIŲ ATŽVILGIU EMPIRINIO TYRIMO ANALIZĖ

Šioje darbo dalyje analizuojami autorės atlikto tyrimo duomenys. Pirmiausia pristatoma tyrime naudojama metodologija bei konkretus tyrimo metodai ir instrumentai (pristatomas klausimynas), pagrindžiama tyrimo imtis, įvardinamas atrankos tipas, aprašomas kiekvienas atrankos etapas. Toliau pateikiamos trys pagrindinės tyrimo hipotezės ir jų šalutinės hipotezės. Didžioji skyriaus dalis skirta tyrimo „Vilniaus miesto moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu“ duomenų analizei.

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimui atlikti naudojama socialinių mokslų kiekybinė metodologija. Atsižvelgiant į tyrimo tikslus ir specifiką pasirinktas labiausiai tinkamas tyrimo metodas, instrumentas ir atrankos tipas. Remiantis duomenimis apie generalinę visumą, apskaičiuota tyrimo imtis. Taip pat šiame skyriuje pateikiamos pagrindinių hipotezių šalutinės hipotezės bei aprašomas tyrimo vykdymas.

Taikomas metodas – grupinė anketinė apklausa – susistemintas informacijos rinkimas iš respondentų pateikus anketą. Respondentai patys raštu atsako į anketos klausimus. Grupinio anketavimo apklausos metodas yra naudingas tuo, kad iš karto galima dirbti su didele grupe žmonių (pvz., mokinių klase), tyrėjas gali pakonsultuoti respondentus, jei šiems iškyla problemų dėl klausimo esmės. Anketinė apklausa pasirinkta dėl tyrimo klausimų specifikos – klausimai yra asmeniški, todėl duomenis renkant kitu būdu respondentai gali neatsakyti į klausimus. Taip pat anketinės apklausos būdu yra garantuojamas visiškas anonimiškumas (respondentams nereikia pateikti asmeninių duomenų).

Tyrimo instrumentas – anketa (klausimynas) (žr. 1 priedą). Tyrimo klausimyną sudaro 5 klausimų blokai, apimantys 32 klausimus. Pirmasis klausimų blokas skirtas išsiaiškinti, kokioms etninėms grupėms respondentai save priskiria, kiek tai jiems svarbu ir kokių etninių grupių atstovų respondentai turi savo aplinkoje - pažįstamų, draugų rate (1-5 ir 15 klausimai). Antras klausimų blokas skirtas informacijos apie etnines grupes šaltiniams ir jų turinio vertinimui (6-14 klausimai). Trečias klausimų blokas skirtas išsiaiškinti respondentų nuostatas šešių tiriamų etninių grupių atžvilgiu (16-21 klausimai). Ketvirtojo bloko klausimai susiję su respondentų artimųjų etnine priklausomybe ir jų nuostatomis (22-25 klausimai). Penktasis klausimų blokas – socialiniai demografiniai klausimai apie respondentus ir jų šeimą (26-32 klausimai).

Tyrimo imtis ir statistinė paklaida. Tyrimo imtis – 218 respondentų. Remiantis Švietimo valdymo informacinės sistemos duomenimis[60], 2009-2010 m. Vilniaus miesto mokyklų XI ir XII klasėse mokėsi apie 14 000 moksleivių. Taigi, kad tyrimas būtų reprezentatyvus, reikia paklausti mažiausiai 193 respondentus[61]. Galima maksimali paklaida dėl atsitiktinės atrankos procedūrų neviršija ± 7% su 95% tikimybe, skaičiuojant nuo visų respondentų (218 respondentų). Analizuojant mažesnes tikslines grupes, galima paklaida didesnė (Gaidys, 1999, 31).

Taip pat reikia pažymėti, kad šio tyrimo tikslas nėra išskirtinai reprezentuoti skirtingų Vilniaus miesto mokyklų (lietuvių, rusų, lenkų) vyresniųjų klasių moksleivių nuostatas etninių grupių atžvilgiu, bet jas palyginti tarpusavyje, todėl tikslinga yra pasirinkti panašų kiekvienos lyginamos grupės respondentų skaičių.

Atranka. Naudojamas atrankos tipas yra tikimybinė daugiapakopė stratifikuota atsitiktinė atranka. Daugiapakopė stratifikuota atranka taikyta pirmoje pakopoje – mokyklos pasirinktos pagal du kriterijus: miestą ir kalbą, kuria yra vykdoma ugdymo programa (lietuvių, rusų, lenkų). Atsitiktinė atranka taikyta antroje pakopoje - visų Vilniaus miesto mokyklų sąrašas buvo suskirstytas į tris dalis: lietuvių kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų sąrašas, rusų kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų sąrašas ir lenkų kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų sąrašas (į sąrašą buvo įtrauktos gimnazijos ir vidurinės mokyklos).

Toliau seka šie etapai:

1. atsitiktine tvarka iš sąrašo pasirenkama mokykla, susisiekiama su mokyklos administracija dėl leidimo atlikti tyrimą. Administracijai nesutikus įsileisti tyrėjo susisiekiama su sekančios, sąraše esančios mokyklos administracija;
2. gaunamas mokyklos direktoriaus sutikimas ir leidimas atlikti tyrimą. Mokyklos direktoriui pareikalavus, iš universiteto pateikiamas raštiškas patvirtinimas apie atliekamą tyrimą;
3. sutariama dėl tyrimo dienos ir laiko; atliekama moksleivių apklausa.

Vadovaujantis išdėstyta seka, tyrimui pasirinktos ir vyresniųjų klasių moksleivių (XI ir XII klasių) apklausos atliktos skirtinga ugdymo kalba programą vykdančiose mokyklose:

1. Dvi lietuvių kalba ugdymo programą vykdančios mokyklos (viso apklausti 83 vyresniųjų klasių moksleiviai)
2. Dvi rusų kalba ugdymo programą vykdančios mokyklos (viso apklausta 69 vyresniųjų klasių moksleivių)

[60] Švietimo valdymo informacinės sistemos duomenimis. Prieiga internetu <http://www.svis.smm.lt/> [žiūrėta 2010 04 15]

[61] Apskaičiuota pagal formulę <http://www.surveysystem.com/sscalc.htm> [žiūrėta 2010 04 15]

3. Dvi lenkų kalba ugdymo programą vykdančios mokyklos (iš viso apklausti 66 vyresniųjų klasių moksleiviai)

Tyrimo etika. Etiniais sumetimais, kad respondentams būtų garantuotas visiškas anonimiškumas, mokyklų pavadinimai, kuriose atliktas tyrimas, nepateikiami.

Apklausos data. Apklausa atlikta 2010 m. gegužės – birželio mėnesiais.

Duomenis apdoroti ir analizuoti naudojama statistinė duomenų apdorojimo programa SPSS 18.

Tyrime, remiantis teorinėmis įžvalgomis, iškeltos trys hipotezių grupės:

H: Tikėtina, kad daugumos etninės grupės narių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra mažiau teigiamos negu kitų etninių grupių atstovų nuostatos:

h: tikėtina, kad lietuvių tautybės respondentų nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau neigiamos negu rusų ir lenkų tautybių respondentų nuostatos;

h: tikėtina, kad rusų tautybės respondentų nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių tautybės respondentų nuostatos;

h: tikėtina, kad lenkų tautybės respondentų nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių tautybės respondentų nuostatos;

H: Tikėtina, kad moksleivių ir jų tėvų tautybė turi įtakos nuostatoms apie etnines grupes:

h: tikėtina, kad moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tas etnines grupes, kurioms jie patys priklauso.

h: tikėtina, kad moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tas etnines grupes, kurioms priklauso jų tėvai.

H: Tikėtina, kad moksleivių socialinė aplinka turi įtakos jų nuostatoms

h: tikėtina, kad ugdymo programą lietuvių kalba vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau neigiamos negu rusų ir lenkų kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos;

h: tikėtina, kad ugdymo programą rusų kalba vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos;

h: tikėtina, kad ugdymo programą lenkų kalba vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos;

h: tikėtina, kad moksleivių nuostatos labiau teigiamos apie tų etninių grupių atstovus, kurių yra jų draugų rate ir artimųjų tarpe.

3.2. Moksleivių socialinės demografinės charakteristikos

Tyrimo metu iš viso buvo apklausta 218 moksleivių: 38,1% (83) iš lietuvių kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų; 31,7% (69) iš rusų kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų ir 30,3% (66) moksleiviai iš lenkų kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų. Iš jų 50,5% vaikinų ir 45,5% merginų, kurių amžiaus vidurkis yra 17 metų ir 8 mėnesiai. Kalbant apie respondentų tautybes, jas galima analizuoti pagal du tyrimo metu pateiktus klausimus: kokiai tautybei respondentai save priskiria ir kokia yra respondentų tautybė

1. pagal klausimą, kokiai tautybei respondentai save priskiria: lietuvių tautybės moksleivių buvo daugiausia – 33,9%, kiek mažiau lenkų tautybės moksleivių– 31,7%, po jų seka rusų tautybės moksleiviai –28%. Po keletą respondentų save įvardino kaip baltarusius – 1,8%, esančius mišrios tautybės (rusų ir lenkų ar lietuvių ir rusų tuo pat metu) – 1,8% ar kitos tautybės (tarp jų totoriai, ukrainiečiai, vietnamietis) – 2,8%.
2. jei duomenis analizuojame pagal klausimą kokia yra respondentų tautybė: lietuvių tautybės respondentų – 33%, lenkų tautybės – 34,4%, rusų - 24,3%, kitos tautybės pasisakė esantys 5% respondentų, o mišrios tautybės – 3,2% moksleivių.

Šie duomenys rodo, kad savos tautybės suvokimas gali skirtis nuo oficialiai įvardinamos tautybės. Žiūrint į pateiktus duomenis, galima juos interpretuoti dvejopai: respondentai save daugiau suvokia kaip tam tikros tautybės atstovus, priešingai jų oficialiai tautybei (kaip lietuviai ir rusai) arba atvirkščiai, respondentai save suvokia kaip tam tikros tautybės atstovus, bet oficialiai deklaruojama tautybė jiems yra svarbesnė (šiuo atveju tai galėtu būti lenkai).

Savęs priskirimas tam tikrai tautybei dažniausiai sutampa su įvardinama tautybe: iš tų, kurie save įvardino lietuviais, daugiausiai save ir priskiria lietuvių tautybei (91,7%); iš tų kurie save įvardino lenkais daugiausiai save priskiria lenkų tautybei (89,3%) ir iš tų kurie save įvardino kaip rusus didžioji dalis save priskiria rusų tautybės atstovams (92,5%). Kitos tautybė respondentai daugiausiai save priskiria rusų ir baltarusių tautybėms (po 27,3%), o didžioji dalis kitų mišrių tautybių respondentų save priskiria lietuvių tautybės atstovams (57,1%). (žr. 2 priedą.)

Toliau kalbant apie tautybę, pagal svarbą, dauguma moksleivių ją įvardina kaip esančią pirmoje vietoje – 44,9%. Taip pat nemažai svarbus yra buvimas Vilniaus miesto gyventoju, jį kaip svarbiausią įvardino 21,5% respondentų. Buvimas europiečiu kaip svarbiausias yra 19,5% respondentų, o buvimas Lietuvos piliečiu – 15,6%. Buvimas savo tautybės atstovu yra svarbiausias lenkams, o buvimas Lietuvos piliečiu – lietuviams. Rusams kiek svarbesnis už kitus dalykus yra būti europiečiais.

Svarbu apžvelgti ir tai, kaip įvairių tautybių moksleiviai yra pasiskirstę pagal skirtingomis kalbomis ugdymo programą vykdančias mokyklas. Lietuvių kalba ugdymo programą vykdančiose mokyklose, žinoma, yra daugiausiai lietuvių tautybės moksleivių. Tą patį galima pasakyti tiek ir apie

rusų kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų respondentų (moksleivių) tautybes, tiek apie lenkų (žr. 5 lent.). Šioje vietoje vertėtų paminėti T.Leončiko studiją „Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas“, kurioje teigiama, kad rusų mokyklos labiau atspindi Lietuvos visuomenės etninių grupių įvairovę švietimo sektoriuje ir labiau integruoja etnines mažumas nei lietuviški ar kiti (tame tarpe ir lenkiški) švietimo institutai (Leončikas, 2007, 64). Tą patį rodo ir žemiau 5 lentelėje pateikti šio darbo tyrimo duomenys.

5 lentelė. Respondentai mokyklose pagal savęs priskirimą tautybei

	lietuviai	lenkai	rusai	totoriai	baltarusiai	kita	mišrios tautybės
Mokykla lietuvių kalba	85,5%	3,6%	4,8%	-	-	3,6%	2,4%
Mokykla lenkų kalba	1,5%	87,9%	7,6%	-	1,5%	-	1,5%
Mokykla rusų kalba	2,9%	11,6%	75,4%	1,4%	4,3%	2,9%	1,4%

Iš pateiktų duomenų matyti, kad rusų kalba ugdymo programą vykdančios mokyklos (toliau – rusų mokyklos) integruoja didžiausią etninių grupių įvairovę – jose mokosi daugiausiai skirtingoms tautybėms save priskiriančių moksleivių, o moksleivių dalis save priskiriančių rusų tautybei sudaro tik tris ketvirtadalius visų moksleivių (75,4%). Rusų mokyklose mokosi ir nemaža dalis moksleivių save priskiriančių lenkų tautybei – 11,6% bei baltarusių tautybei – 4,3%. Tuo tarpu lenkų kalba ugdymo programą vykdančios mokyklos (toliau - lenkų mokyklos) pasižymi didžiausiu etniniu homogeniškumu ir net lenkia lietuvių kalba ugdymo programą vykdančias mokyklas (toliau – lietuvių mokyklas). Lenkų tautybei save priskiriančių moksleivių dalis lenkų mokyklose yra 87,9%. Lyginant su kitomis nei lenkų tautybėmis kiek daugiau lenkų mokyklose yra tik save priskiriančių rusams – 7,6%. Lietuvių mokyklose save priskiriančių lietuvių tautybei moksleivių dalis yra kiek mažesnė, lyginant ją su lenkų mokyklų lenkais, ir kiek didesnė, lyginant ją su rusų mokyklų rusais, - 85,5%. Taip pat lietuvių mokyklose mokosi dalis moksleivių save priskiriančių rusų tautybei (4,8%) bei lenkų (3,6%) tautybei.

Taigi, lietuvių mokyklos užima vidurinę poziciją etinių grupių įvairovės mokyklose atžvilgiu, kai tuo tarpu rusų mokyklos išsiskiria kaip didžiausią etninių grupių įvairovę integruojanti švietimo institucija, o lenkų mokyklos pasižymi kaip gana homogeniškos, analizuojant jas pagal besimokančių moksleivių savęs priskirimą tautybei.

Tyrimo metu buvo pateikiami du klausimai norint identifikuoti respondentų tautybę. Pirmiausiai buvo klausiama kokiai tautybei respondentai save priskiria (suvokti respondentų psichologinį tautinį tapatumą, t.y. kuo jie save laiko) ir kokios tautybės yra respondentai (oficialiai deklaruojama tautybė). Šių atsakymų rezultatai skiriasi (žr. 6 lent.). Dar labiau išryškėja tai, kad rusų mokyklos pasižymi didžiausia etnine įvairove: analizuojant duomenis pagal klausimą kokia jūsų tautybė, rusų mokyklose

mokosi tik 63,8% rusų tautybės moksleivių. Lenkų mokyklų rodiklis taip pat keičiasi – lenkų tautybės moksleivių dalis pagal klausimą kokia jūsų tautybė yra 89,4%, t.y. kiek didesnis, nei pagal savęs priskyrimą tam tikrai tautybei. Lietuvių mokyklose dalis lietuvių tautybės moksleivių kiek sumažėja nuo 85,5% (kokiai tautybei save priskiriate) iki 81,9% (kokia jūsų tautybė). Galima interpretacija tokia, kad lietuvių mokyklose besimokantys moksleiviai save priskiria ir suvokia kaip lietuvius (visgi jie mokosi ir bendrauja lietuvių kalba, leidžia laiką tarp lietuvių), tačiau paklausti kokia yra jų tautybė, prisimena tikrąsias savo šaknis ar tai, kas yra įvardinama oficialiai (pvz., jų dokumentuose).

6 lentelė. Moksleiviai mokyklose pagal tautybes

	lietuviai	lenkai	rusai	kita	mišri tautybė
Mokykla lietuvių kalba	81,9%	6%	3,6%	1,2%	7,2%
Mokykla lenkų kalba	-	89,4%	9,1%	1,5%	-
Mokykla rusų kalba	5,8%	15,9%	63,8%	13%	1,4%

Sunku vertini, kuris klausimas - ar kokiai tautybei jūs save priskiriate ar kokia jūsų tautybė – yra korektiškesnis ir tiksliau nurodo moksleivių etninę priklausomybę bei pagal kurį klausimą analizuojami duomenys pateikia išsamesnį Vilniaus miesto skirtingomis kalbomis ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių etninės sudėties vaizdą. Svarbiausia yra tai, kad pagal abu klausimus apie respondentų tautybę matoma ta pati tendencija: rusų mokyklos etniškai heterogeniškiausios; lenkų mokyklos etniškai homogeniškiausios; lietuvių mokyklos užima tarpinę poziciją.

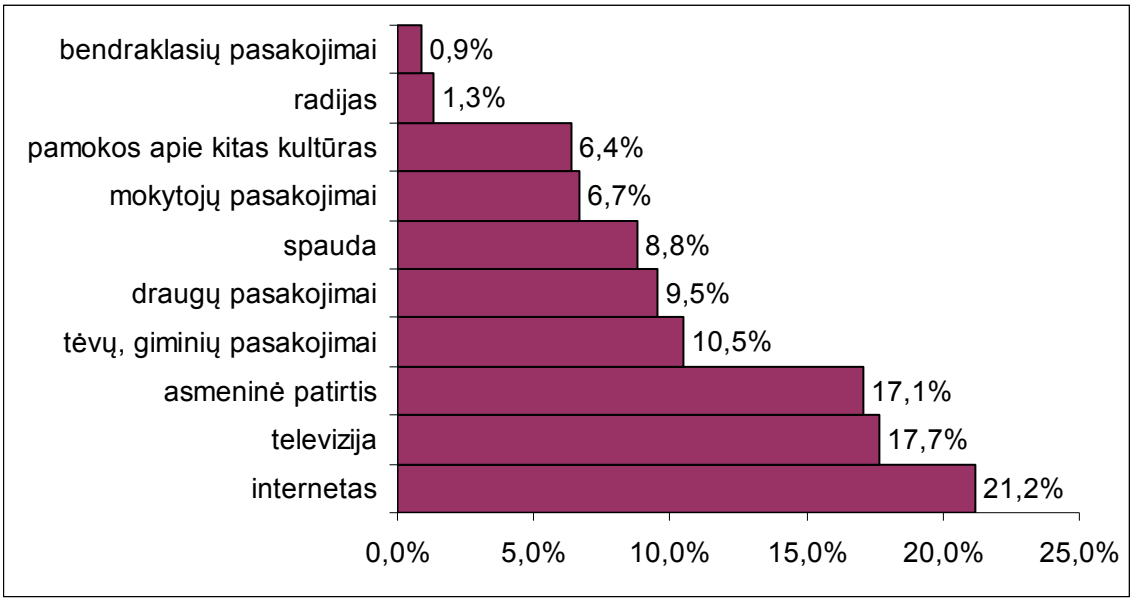
Apibendrinant visus analizuotus duomenis apie moksleivių tautybę, galima juos sieti su viena iš tyrimo hipotezių. Trečioje tyrimo hipotezėje (žr. 3.1. skyrių) teigiama, kad individų aplinka (šiuo atveju mokyklos aplinka) turi įtakos jų nuostatoms ir tolerancijos lygiui. Kuo daugiau individas savo artimoje aplinkoje turi, pažįsta ir bendrauja su kitų etninių grupių atstovais, tuo jo nuostatos yra palankesnės jų atžvilgiu (aišku reikia nepamiršti galimų individo patirčių: jei jos neigiamos, tai ir nuostatos bus neigiamos). Taigi, išanalizavus lietuvių, rusų ir lenkų mokyklų moksleivių tautinę sudėtį, galima daryti prielaidą, kad rusų mokyklų moksleivių nuostatos yra palankesnės (nei lietuvių ar lenkų mokyklų moksleivių) įvairių etninių grupių atžvilgiu, nes jų aplinka (mokykloje) pasižymi didesne etnine įvairove.

Ne vien tik mokykla yra ta aplinka, kuri gali turėti įtakos moksleivių nuostatoms. Svarbu ir tai, kokių tautybių yra respondentų draugai, giminės, iš kokių informacijos šaltinių respondentai gauna informacijos apie kitų tautybių atstovus, kokio tai pobūdžio informacija ir svarbiausia, ar moksleiviai ja pasitiki. Taigi, toliau darbe bus apžvelgiami klausimai, susiję su informacijos šaltiniais apie etnines grupes: analizuojama iš kokių informacijos šaltinių respondentai gauna daugiausiai žinių apie kitų

tautybių atstovus, ar pasitikti tais informacijos šaltiniais, kokio pobūdžio informaciją tuose šaltiniuose jie girdi ir ar tam turi įtakos pačių apklaustųjų tautybė.

3.3. Moksleivių informacijos šaltiniai apie etnines grupes ir pasitikėjimas jais

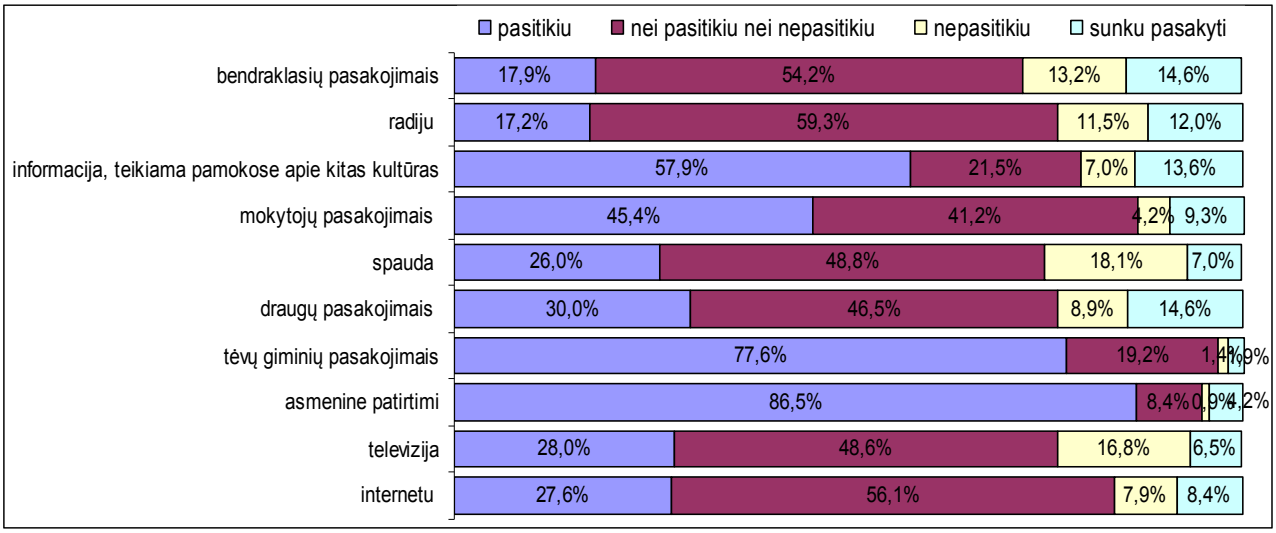
Įvairūs informacijos šaltiniai, iš kurių yra gaunamos žinios apie kitų tautybių žmones, gali parodyti, kokiame kontekste yra matomi tam tikrų etninių grupių atstovai. Iš 1 pav. matyti, kad moksleiviai daugiausiai informacijos apie kitų tautybių žmones teigia gaunantys iš interneto (21,2%), po to seka televizija (17,7%) ir asmeninė respondentų patirtis (17,1%). Kiek mažiau informacijos apie įvairių etninių grupių atstovus respondentai išgirsta iš tėvų ar giminių (10,5%) bei draugų pasakojimų (9,5%). Nuo jų ne ką mažiau atsilieka ir spauda (8,8%). Mokyklos aplinka yra įvardinama kaip teikianti mažiausiai informacijos apie kitų tautybių atstovus: mokytojų pasakojimus, kaip pagrindinį informacijos šaltinį, paminėjo 6,7% moksleivių; pamokas apie kitas kultūras – 6,4%; bendraklasių pasakojimus - 0,9% moksleivių (tikėtina, kad toks mažas bendraklasių pasakojimų procentas galimas dėl to, kad atsakymų variantuose buvo išskirti ir draugai: tikėtina, kad bendraklasiai taip pat yra draugai). Tarp šių atsakymų taip pat įsiterpia ir radijas (1,3%), kaip vienas rečiausiai minimų informacijos šaltinių apie kitų etninių grupių atstovus. Tai galima paaiškinti tuo, kad šiais informacinių technologijų laikais, radijas tiesiog nėra ta vyraujanti informacijos priemonė, ypač jaunimo tarpe.

1 pav. **Informacijos šaltiniai apie etnines grupes**

Aptarti duomenys apie informacijos šaltinius, iš kurių yra gaunama informacija apie įvairių etninių grupių atstovus, rodo, kad internetas ir televizija pirmauja, o spauda taip pat yra dažnai minimas informacijos apie kitų tautybių žmones šaltinis. Šioje vietoje galima prisiminti teorinėje darbo dalyje analizuotą (žr. 2.3.2.2. skyrių) M. Frėjutės-Rakauskienės studiją, kurioje analizuojamas Lietuvos didžiųjų dienraščių bei internetinių naujienų portalų diskursas apie tam tikras etnines grupes. Diskurso analizė parodė, kad spaudoje akcentuojamos problemos, siejamos su etninėmis grupėmis, bei vartojamas diskursas kursto nepakantumą jų atžvilgiu. Taigi, galima daryti prielaidą, kad jei respondentai daugiausiai informacijos apie įvairių etninių grupių atstovus gauna iš tokių šaltinių, kuriuose vyrauja nepakantumą skatinantis diskursas, tai gali turėti įtakos neigiamoms moksleivių nuostatoms apie tam tikrų tautybių žmones. Žinoma, tokia vienareikšmiška interpretacija nebūtinai yra teisinga. Svarbu pažiūrėti ar respondentai pasitiki informacijos šaltiniais apie etnines grupes.

Įdomu, tai, kad respondentai kone labiausiai nepasitiki tais informacijos šaltiniais, iš kurių teigia gaunantys daugiausiai informacijos apie įvairių etninių grupių atstovus, t.y. yra kritiški gaunamai informacijai (žr. 2 pav.).

2 pav. **Pasitikėjimas informacijos šaltiniais apie etnines grupes**

2 pav. pateikti duomenys rodo, kad labiausiai nepatikimu informacijos šaltiniu respondentai laiko spaudą – informacija pateikiama spaudoje nepasitiki 18,1% apklaustų moksleivių. Po spaudos seka televizija – 16,8%. Labiausiai pasitikima yra asmenine patirtimi (86,5%) ir tėvų giminių pasakojimais (77,6%) – asmeninė patirtis yra paties individo patirtas pirminis informacijos šaltinis apie etninių grupių atstovus, todėl juo ir pasitikima labiausiai. Tikėtina, kad tėvai ir giminės yra patys artimiausi respondentams žmonės, todėl pasitikėjimas jais taip pat yra didelis. Po jų seka pasitikėjimas informacija gaunama pamokose apie kitas kultūras (57,9%) bei mokytojų pasakojimais (45,4%) – šie duomenys rodo, kad mokykla yra laikoma patikimu informacijos šaltiniu apie kitų tautybių atstovus. Visgi

moksleiviai teigia dauguma informacijos šaltinių nei pasitikintys nei nepasitikintys. Tai galima pasakyti ir apie pagrindinį informacijos apie įvairių etninių grupių atstovus šaltinį – internetą.

Taigi, galima daryti išvadą, kad dažniausiai minimi informacijos šaltiniai apie įvairias etnines grupes, nėra tie, kuriais būtų labiausiai pasitikima. Netgi atvirkščiai – labiausiai pasitikima yra tais informacijos šaltiniais, kurie respondentų buvo įvardinti kaip šaltiniai, iš kurių jie kiek rečiau gauna informaciją apie kitų tautybių žmones: asmeninė patirtis, tėvų giminių pasakojimai, pamokos apie kitas kultūras, mokytojų pasakojimai. Respondentai yra kritiški jų pačių dažniausiai minimų informacijos šaltinių (televizijos, interneto) apie etnines grupes atžvilgiu.

Tyrimo metu respondentų taip pat buvo klausiama, kokio pobūdžio informaciją iš minėtų informacijos šaltinių jie pastebi apie įvairių etninių grupių atstovus, konkrečiai – lietuvius, lenkus, rusus, totorius, žydus ir romus (čigonus). Iš keturių galimų atsakymo variantų (labiau teigiamą, ir teigiamą ir neigiamą, labiau neigiamą, sunku pasakyti) apie keturias etnines grupes daugiausiai moksleiviai pasisakė girdintys tiek teigiamą, tiek neigiamą informaciją: apie lietuvius – 56,9%, apie rusus – 45,8%, apie lenkus – 47,7%, apie žydus – 37,8%. Apie romus (čigonus) didžioji dalis respondentų pasisakė girdintys daugiau neigiamą informaciją – 70,2%, tuo tarpu apie totorius daugumai respondentų (61,8%) buvo sunku pasakyti kokio pobūdžio informaciją jie dažniausiai girdi apie šios tautybės žmones (tikėtina, kad taip yra todėl, nes įvairūs informacijos šaltiniai pateikia mažai informacijos, žinių apie šios etninės grupės atstovus).

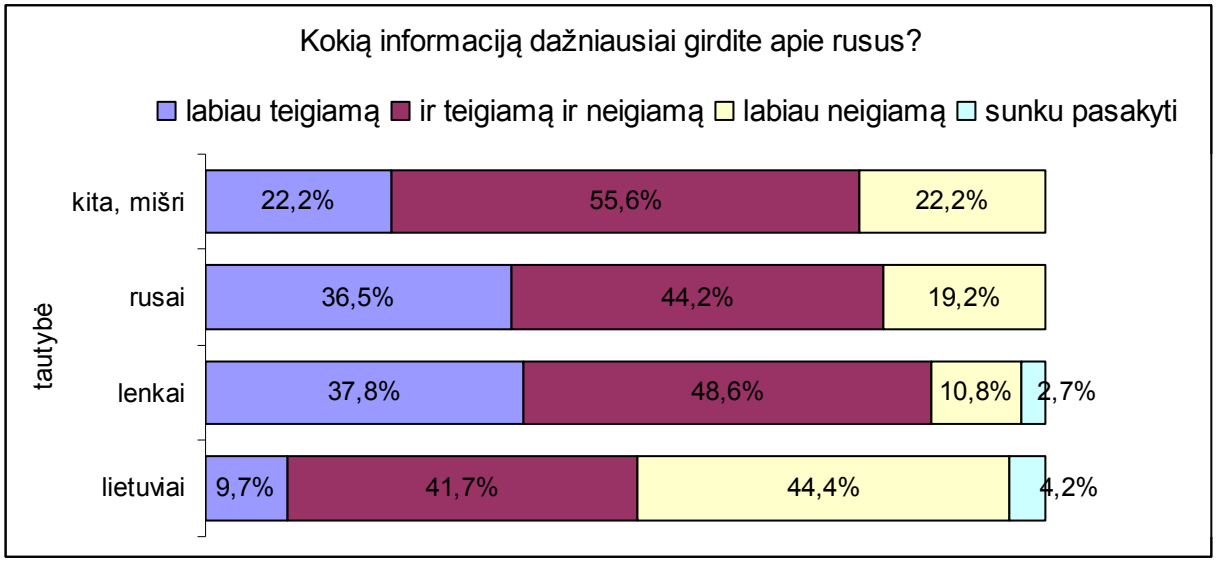
Analizuojant šiuos duomenis pagal respondentų etninę priklausomybę, atrastas statistiškai reikšmingas ryšys tarp respondentų tautybės ir informacijos pobūdžio, kurį respondentai teigia dažniau girdintys apie įvairių tautybių žmones. Atrastas statistiškai reikšmingas ryšys tarp respondentų etninės priklausomybės ir iš informacijos šaltinių gautos informacijos pobūdžio apie rusus (statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[62]) bei iš informacijos šaltinių gautos informacijos pobūdžio apie lenkus (statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[63]).

Statistiškai reikšmingo ryšio tarp respondentų tautybės ir iš įvairių informacijos šaltinių girdimos informacijos apie lietuvius, totorius, žydus ir romus (čigonus) nėra, todėl darbe giliau šie duomenys neanalizuojami.

Visų analizuojamų tautybių respondentai, išskyrus lietuvius, daugiausiai nurodė įvairiuose informacijos šaltiniuose pastebintys ir teigiamą ir neigiamą informaciją apie rusų tautybės žmones. Analizuojant tautybių pasiskirstymą pagal atsakymų variantus „labiau teigiama“ ir „labiau neigiama“ galima pastebėti aiškius skirtumus. Labiau neigiamą informacijos pobūdį apie rusus pasisako pastebintys daugiausiai lietuvių tautybės respondentai – 44,4% ir kitų, mišrių tautybių respondentai – 22,2%. Tarp pastebinčių labiau teigiamą informaciją apie rusus, lietuvių yra mažiausiai – 9,7%, lenkų ir

[62] Statistinis reikšmingumas 0,00; Cramer‘s V 0,230.
[63] Statistinis reikšmingumas 0,00; Cramer‘s V 0,295.

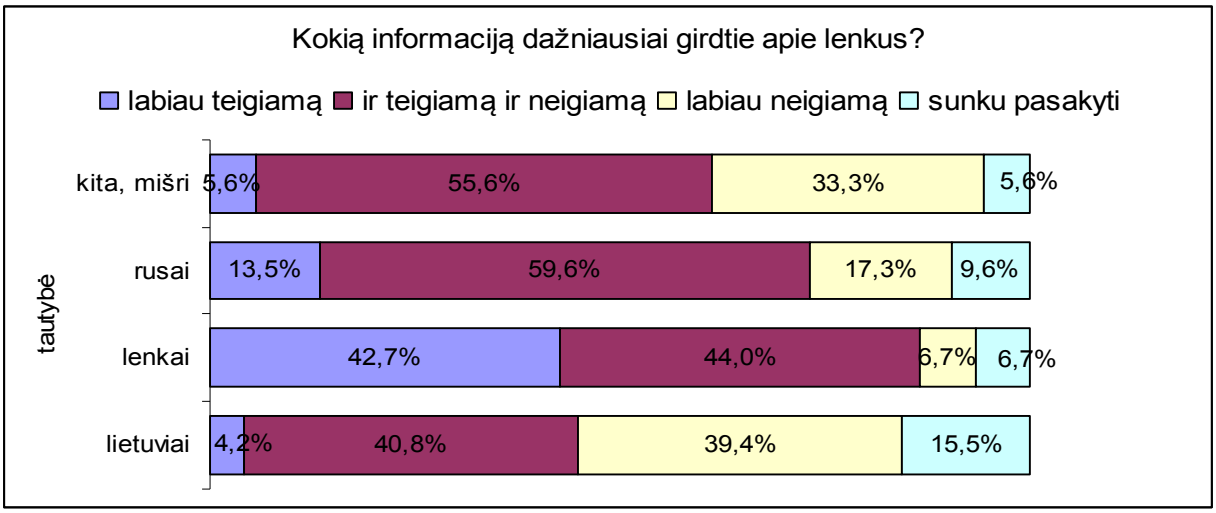
rusų apylygiai – atitinkamai 37,8% ir 36,5%. Mažiausiai labiau neigiamos informacijos apie rusų tautybės atstovus įvairiuose informacijos šaltiniuose pastebi lenkų tautybės respondentai – 10,8%, po jų seka rusai – 19,2% (žr. 3 pav.).

3 pav. **Informacijos pobūdis apie rusus pagal respondentų tautybes**

Taigi, duomenys rodo priklausomybę tarp respondentų tautybės ir fiksuojamo informacijos pobūdžio, šiuo atveju, apie rusus. Lietuvių tautybės respondentai pastebi daugiau neigiamą informaciją apie rusų tautybės atstovus, tuo tarpu tiek rusai, tiek lenkai pasisako girdintys daugiau teigiamą, negu daugiau neigiamą informaciją apie rusus iš įvairių informacijos šaltinių.

Analizuojant kokio pobūdžio informacija fiksuojama apie lenkus, visų tautybių respondentai daugiausiai pasisako pastebintys ir teigiamą, ir neigiamą informaciją. Mažiausiai daugiau teigiamos informacijos apie lenkus nurodė pastebintys lietuvių tautybės respondentai – 4,2%, o daugiausiai, žinoma, lenkai – 42,7%. Rusų tautybės respondentų, teigiančių, kad girdi daugiau teigiamą informaciją apie lenkus, dalis taip pat nedidelė – 13,5%. Daugiausiai labiau neigiamos informacijos apie lenkus fiksuoja lietuviai – 39,4%, po jų seka kitų, mišrių tautybių atstovai – 33,3%, rusų tautybės respondentų – 17,3%, mažiausiai tarp jų lenkų – 6,7% (žr. 4 pav.).

4 pav. **Informacijos pobūdis apie lenkus pagal respondentų tautybes**

Taigi, iš pateiktų duomenų matyti, kad yra ryšys tarp respondentų etninės priklausomybės ir palankumo ar nepalankumo fiksuojamai informacijai apie atitinkamos tautybės žmones, šiuo atveju lenkus. Įvairių informacijos šaltinių teikiamą informaciją apie lenkus daugiausiai patys lenkai vertina kaip labiau teigiamą, daugiausiai lietuviai ją vertina kaip labiau neigiamą.

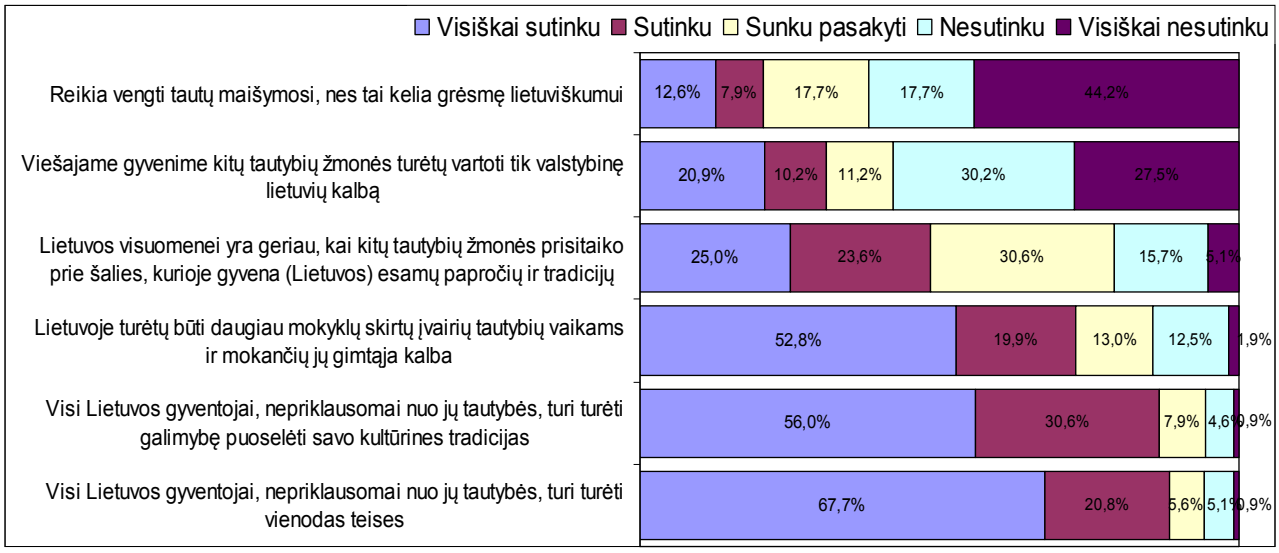
Įvertinus respondentų etninę sudėtį, jų pasiskirstymą pagal skirtinga ugdymo kalba programą vykdančias mokyklas, aptarus informacijos apie kitų tautybių atstovus šaltinius, jų turinį bei pasitikėjimą/nepasitikėjimą jais, galima pereiti prie kito klausimų bloko ir svarbiausios šio tyrimo dalies – moksleivių nuostatų etninių grupių atžvilgiu.

3.4. Moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu

Pagrindinis šio tyrimo tikslas yra išsiaiškinti moksleivių nuostatas tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu. Tyrimo anketoje tam buvo skirti šeši klausimai. Pirmiausia respondentų buvo prašoma įvardinti savo požiūrį pateiktų etninių grupių (lietuvių, lenkų, rusų, žydų, totorių, romų) atžvilgiu: teigiamai, neutraliai, neigiamai arba sunku apsispręsti. Toliau, pasitelkus skirtingus socialinės distancijos lygius (kaimynystę, mokimąsi vienoje mokykloje, draugų ratą ir antrąją pusę) moksleivių buvo prašoma įvertinti ar jie norėtų, ar nenorėtų kiekviename šių lygių atsidurti su skirtingų etninių grupių atstovais. Taip pat tyrimo metu respondentams buvo apteikti šeši teiginiai etnine tematika prašant juos įvertinti ar respondentai su jais sutinka ar ne. Taigi, pirmiausia šiame darbo skyriuje bus analizuojami klausimai rodantys bendras tendencijas pereinant prie tų klausimų, kuriais bandoma išsiaiškinti moksleivių nuostatas apie konkrečias etnines grupes. Taip pat bus vertinama įvairių veiksnių įtaka moksleivių nuostatoms, leidžianti patvirtinti arba paneigti tyrimo hipotezes.

3.4.1. Moksleivių požiūris į etninę įvairovę

Tyrimo metu moksleiviams buvo pateikti šeši teiginiai etnine tematika. Šių teiginių vertinimui išmatuoti naudota Likerto skalė (moksleivių buvo prašoma įvertinti kiekvieną teiginį visišku sutikimu – visišku nesutikimu). Iš šešių pateiktų teiginių, trys teiginiai teigiamai atsiliepiantys apie tautinę įvairovę ir trys teiginiai – neigiamai. Bendrai vertinant respondentų atsakymus, galima teigti, kad respondentams yra būdingas palankus požiūris į etniškai daugialypę visuomenę bei atskirų tokios visuomenės segmentų (etninių grupių) teises bei laisves. Net 67,7% respondentų visiškai sutiko ir 20,8% sutiko, kad visi Lietuvos gyventojai, nepriklausomai nuo jų tautybės, turi turėti vienodas teises. Su teiginiu, kad visi Lietuvos gyventojai, nepriklausomai nuo jų tautybės, turi turėti galimybę puoselėti savo kultūrines tradicijas visiškai sutiko 56% apklaustųjų, sutiko – 30,6%. Ne ką mažesnė dalis visiškai sutiko, jog Lietuvoje turėtų būti daugiau mokyklų skirtų įvairių tautybių vaikams ir mokančių jų gimtąja kalba – 52,8%, sutiko – 19,9%. Toliau analizuojant tyrimo rezultatus, teiginį, kad Lietuvos visuomenei yra geriau, kai kitų tautybių žmonės prisitaiko prie šalies, kurioje gyvena (Lietuvos) esamų papročių ir tradicijų, galima vertinti dvejopai: 30,6% respondentų buvo sunku apsispręsti dėl šio klausimo, tačiau 48,6% respondentų teigė visiškai sutinkantys ir sutinkantys su tokia idėja. Daugiau neigiamai buvo įvertinti du paskutiniai tyrimo metu pateikti teiginiai, kurių esmė – nepalankus etninės įvairovės vertinimas. Su teiginiu, kad viešajame gyvenime kitų tautybių žmonės turėtų vartoti tik valstybinę lietuvių kalbą nesutiko ir visiškai nesutiko 57,7% respondentų. 61,9% apklaustųjų nesutiko ir visiškai nesutiko, jog reikia vengti tautų maišymosi, nes tai kelia grėsmę lietuviškumui (žr. 5 pav.).

5 pav. **Sutikimas/nesutikimas su teiginiais etnine tematika**

Taigi, vertinant moksleivių nuostatas etninės įvairovės ir etninių grupių teisių bei laisvių klausimu, galima teigti, kad nuostatos yra teigiamos, palankios – didžioji dalis respondentų sutiko su teiginiais, remiančiais šias idėjas ir dauguma apklaustųjų nesutiko su teiginiais, kurių turinys buvo nepalankus etninės įvairovės idėjoms.

Analizuojant pastaruosius teiginius pagal moksleivių tautybes, atrasti statistiškai reikšmingi silpni ir vidutinio stiprumo ryšiai tarp respondentų tautybės ir sutikimo/nesutikimo su pateiktais teiginiais. Su tais teiginiais, kurių turinys palankus etninės įvairovės, etninių mažumų teisių ir laisvių atžvilgiu, buvo linkę visiškai sutikti ir sutikti dauguma rusų, lenkų ir kitų, mišrių tautybių atstovų. Lietuvių tautybės moksleiviai su tokiais teiginiais daugiau buvo linkę nesutikti ir visiškai nesutikti. Tuo tarpu su teiginiais, kurių turinys nepalankus etninės įvairovės, etninių mažumų laisvių ir teisių atžvilgiu, daugiausiai buvo linkę sutikti ir visiškai sutikti lietuviai, o lenkų, rusų ir kitų, mišrių tautybių respondentai – nesutikti ir visiškai nesutikti su tokio pobūdžio teiginiais.

Taigi, šie duomenys rodo, kad etninėms mažumoms priklausantys moksleiviai palankiau vertina etninės įvairovės, etninių grupių teisių ir laisvių idėjas (nes tai liečia juos pačius) negu daugumos etninė grupė – lietuviai. Toliau darbe pereinama nuo bendrų tendencijų link nuostatų apie konkrečias etnines grupes analizės - analizuojamas moksleivių požiūris į tyrimui pasirinktų etninių grupių atstovus.

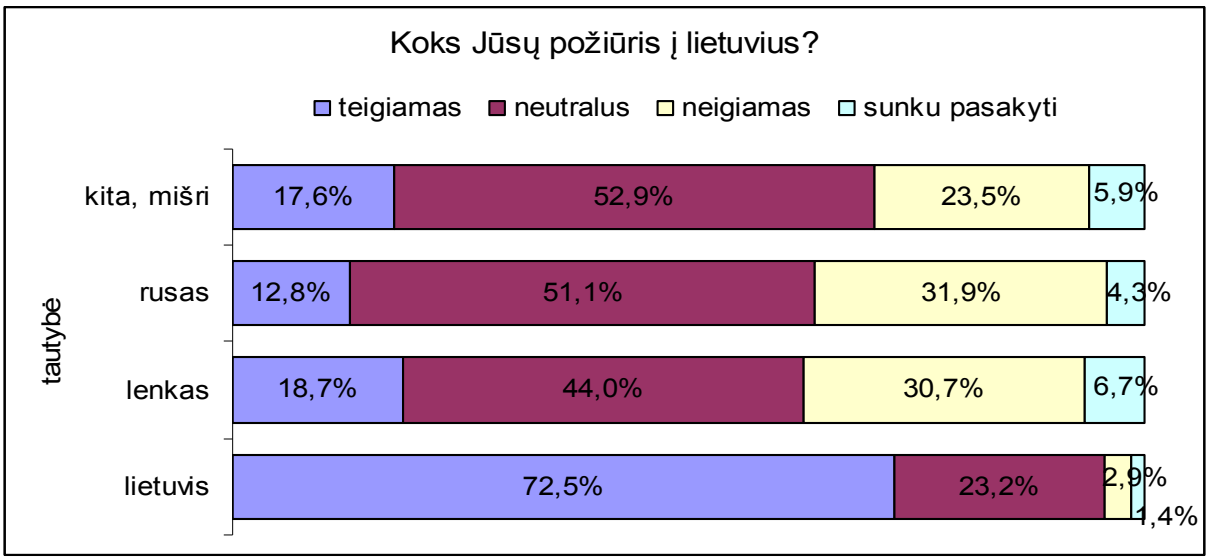
3.4.2. Moksleivių požiūris į skirtingų tautybių atstovus

Šiame darbo skyriuje analizuojamos moksleivių nuostatos tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu: lietuvių, lenkų, rusų, žydų totorių ir romų (čigonų). Pirmiausia vertinamas moksleivių požiūris į šias grupes (teigiamas, neutralus, neigiamas), paskui analizuojama kaip respondentai vertina atskirų etninių grupių atstovus skirtinguose artimumo lygiuose (socialinės distancijos lygiuose), taip pat vertinama respondentų tautybės įtaką jų nuostatoms, galiausiai patvirtinant arba paneigiant pirmąją tyrimo hipotezę (žr. 3.1. skyrių).

Moksleivių buvo prašoma įvertinti savo požiūrį į lietuvius. Daugiausiai respondentai apie lietuvius atsiliepė neutraliai – 39,4%, kiek mažesnė dalis juos įvertino teigiamai – 35,1%. Visgi penktadalis pasisakė, kad jų požiūris į lietuvius yra neigiamas – 21,2%. Atrastas statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[64] tarp požiūrio į lietuvius ir respondentų tautybės. Žemiau pateiktame grafike aiškiai matyti kaip pasiskirstė moksleivių atsakymai (žr. 6 pav.). Didžioji dalis lietuvių tautybės respondentų – 72,5% - nurodė, kad jų požiūris į lietuvius yra teigiamas. Tokį patį požiūrį išreiškė 18,7% lenkų, 17,5% kitų, mišrių tautybių moksleivių ir tik 12,8% rusų. Didžioji dalis kitų nei lietuvių tautybės respondentų savo požiūrį į lietuvius įvertino kaip neutralų: lenkai – 44%, rusai – 51,1%, kitų,

[64] Statistinis reikšmingumas – 0,00, Cramer‘s V – 0,330.

mišrių tautybių respondentai – 52,9%. Visgi kone trečdalis rusų ir lenkų tautybės moksleivių į lietuvius žiūri neigiamai – atitinkamai 31,9% ir 30,7%; kitų, mišrių tautybių – 23,5%.

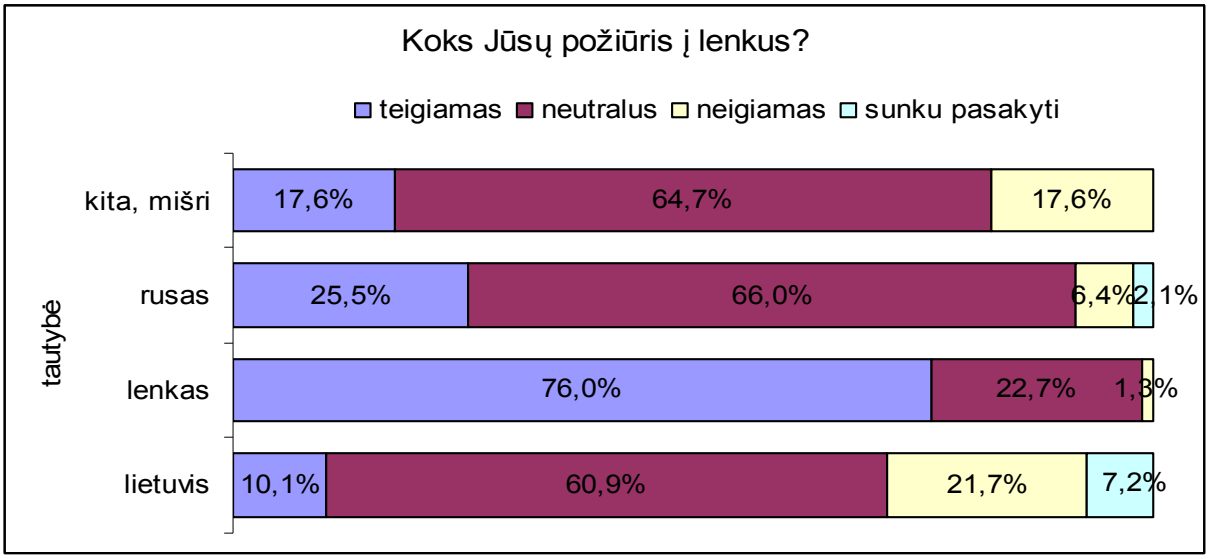

6 pav. **Požiūris į lietuvius pagal moksleivių tautybes**

Taigi, iš pateiktų duomenų aiškiai matyti, kad požiūris į lietuvių tautybės atstovus respondentų yra vertinamas su palankumu savai tautybei – lietuvius daugiausiai teigiamai vertina patys lietuviai. Tuo tarpu kitų tautybių respondentai daugiausiai lietuvius vertina neutraliai, tačiau nemaža dalis išreiškė ir neigiamą nuomonę lietuvių atžvilgiu.

Beveik pusė visų apklaustųjų savo požiūrį į lenkų tautybės atstovus įvardino kaip neutralų – 48,6%. Teigiamą požiūrį į lenkus išreiškė – 38% moksleivių, neigiamą – 10,6%. Lyginant požiūrį į lenkus su požiūriu į lietuvius, matyti, kad daugiau respondentų vertino lenkus neutraliai ir mažiau respondentų lenkus vertino neigiamai. Tarp požiūrio į lenkus ir moksleivių tautybės taip pat yra statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[65]. Palankiausiai į lenkus žiūri patys lenkai – 76% teigiamai, ketvirtadalis rusų nurodė, kad jų požiūris į lenkus teigiamas – 25,5%, 17,6% kitų, mišrių tautybių respondentų taip pat išsakė teigiamą požiūrį ir tik 10,1% lietuvių pasisakė, jog jų nuostatos lenkų atžvilgiu yra teigiamos, o 21,7% lietuvių moksleivių į lenkus žiūri neigiamai. Kitų, mišrių tautybių respondentų, neigiamai atsiliepiančių apie lenkus – 17,6%, tuo tarpu rusai mažiausiai vertino lenkus neigiamai – tik 6,4%. Visgi didžioji dauguma kitos negu lenkų tautybės respondentų savo požiūrį į lenkus įvardino neutraliai: rusai – 66%, kiti, mišrios tautybės – 64,7%, lietuvių tautybės respondentai – 60,9% (žr. 7 pav.).

[65] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,371.

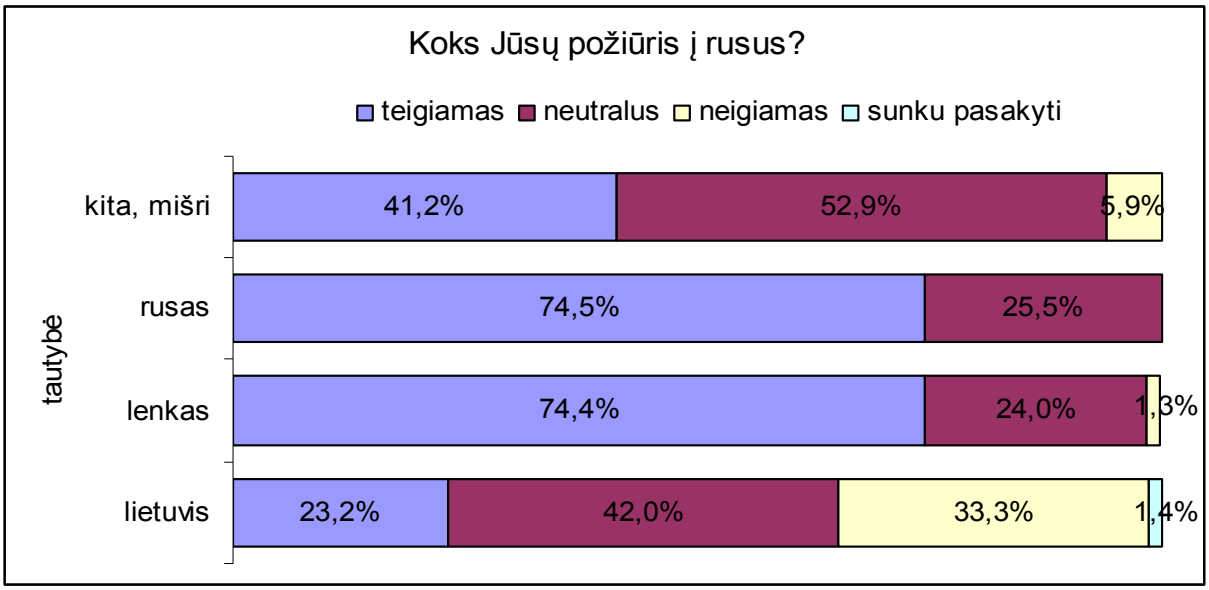

7 pav. **Požiūris į lenkus pagal moksleivių tautybes**

Taigi, analizuojant duomenis apie požiūrį į lenkus, matyti ta pati tendencija – palankumas savai etninei grupei. Didžioji dauguma lenkų, žinoma, taip pat kaip ir lietuviai (vertindami savo požiūrį į lietuvius), vertina lenkus teigiamai. Tuo tarpu žiūrint tiek į neigiamus, tiek į teigiamus lenkų vertinimus ir lyginant juos su požiūriu į lietuvius, pastebėtina, kad mažumoms priklausančių etninių grupių (rusų, kitų, mišrių tautybių) nariai yra linkę mažiau neigiamai ir labiau teigiamai vertinti lenkus, ko negalima būtų pasakyti apie etninės daugumos – lietuvių – vertinimą.

Rusai, tai etninė grupė, kurią daugiausiai respondentų, kiek daugiau nei pusė, vertina teigiamai – 54,8%. 32,7% apklaustųjų savo požiūrį į rusus vertina neutraliai. Neigiamai žiūrintys į rusus pasisako 12%, tai yra kiek daugiau nei apie lenkus, bet žymiai mažiau nei apie lietuvius. Tarp respondentų tautybės ir požiūrio į rusus taip pat egzistuoja statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[66]. Vertinant duomenis apie požiūrį į rusų tautybės atstovus (žr. 8 pav.) įdomu tai, kad tiek rusai, tiek lenkai vienodai teigiamai atsiliepia apie savo požiūrį į rusus, atitinkamai 74,5% ir 74,7%. To negalima pasakyti apie rusų požiūrį į lenkus. Nemaža dalis kitų, mišrių tautybių moksleivių taip pat teigiamai atsiliepia apie rusus – 41,2%. Tuo tarpu tik penktadalis lietuvių savo požiūrį į rusus įvertino teigiamai – 23,2%, tačiau šis rodiklis yra dvigubai didesnis nei vertinant lietuvių požiūrį į lenkus. Savo požiūrį į rusus kaip neutralų įvardino 42% lietuvių, 24% lenkų, 25,5% pačių rusų ir net 52,9% kitų, mišrių tautybių moksleivių. Daugiausiai neigiamo požiūrio rusų atžvilgiu sulaukta iš lietuvių – trečdalis jų – 33,3% - pasisakė vertinantys rusų tautybės atstovus neigiamai, tuo tarpu kitų tautybių respondentų, išreiškusių neigiamą požiūrį į rusus, procentas labai mažas: lenkai – 1,3%, kiti, mišrios tautybės – 5,9%. Neigiamo požiūrio į rusus neįvardino nė vienas rusas.

[66] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,334.

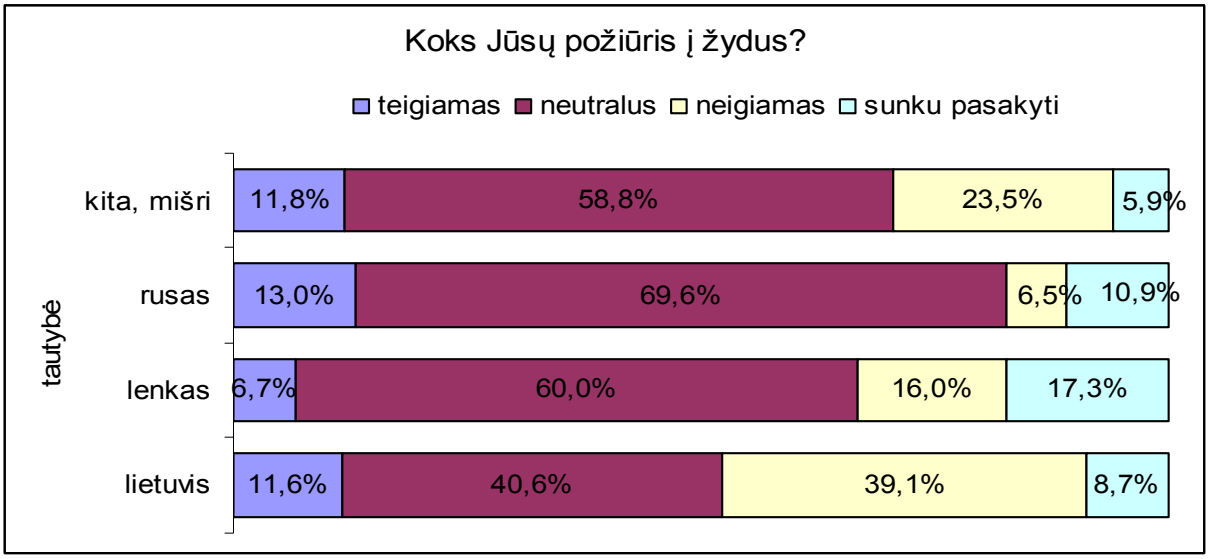

8 pav. **Požiūris į rusus pagal moksleivių tautybes**

Iš pateiktų duomenų galima daryti išvadą, kad rusai, yra labiausiai teigiamai respondentų vertinama etninės grupė. Neigiamą požiūrį į rusus lietuviai išreiškė kiek didesnį nei į lenkus, tačiau apie kitų tautybių respondentus to pasakyti negalima. Taip pat galima paminėti, kad merginos pasižymi palankesniu požiūriu į rusų tautybės atstovus nei vaikinai.

Kiek daugiau nei pusė respondentų savo požiūrį į žydus įvertino neutraliai – 55,6%. Neigiamai apie žydus mąstantys nurodė penktadalis respondentų – 22,2%. Teigiamą požiūrį į žydus išreiškė 10,1% apklaustųjų, 12,1% liko neapsisprendę. Tarp respondentų tautybės ir požiūrio į žydus yra statistiškai reikšmingas, tačiau silpnas ryšys[67]. Daugiausiai visų tautybių moksleiviai išreiškė neutralų požiūrį į žydus: 69,6% rusų savo požiūrį į žydus įvertino neutraliai, 60% lenkų, kitų, mišrių tautybių respondentų 58,8% pasisakė neutraliai vertinantys žydus, 40,6% lietuvių. Nedidelė dalis respondentų nurodė vertinantys žydus teigiamai, taip pat daliai respondentų buvo sunku pasakyti koks yra jų požiūris. Kalbant apie neigiamą žydų vertinimą, daugiausiai savo požiūrį kaip neigiamą įvardino lietuviai – 39,1%. 23,5% kitų, mišrių tautybių respondentai nurodė neigiamai vertinantys žydus, 16% lenkų, tuo tarpu rusų buvo mažiausiai išreiškusių neigiamą požiūrį – tik 6,5% (žr. 9 pav.).

[67] Statistinis reikšmingumas – 0,004; Cramer‘s V – 0,198.

9 pav. **Požiūris į žydus pagal moksleivių tautybes**

Apibendrinant pateiktus duomenis galima teigti, kad dauguma moksleivių požiūrį į žydus vertina neutraliai. Vertinant neigiamą požiūrį į žydus, matoma tokia pati tendencija kaip ir kituose požiūrio etninių grupių atžvilgiu vertinimuose – etninei daugumai priklausantys respondentai, t.y. lietuviai, daugiau žydus vertina neigiamai, negu etninėms mažumoms priklausantys respondentai, t.y. rusai, lenkai, kitų bei mišrių tautybių atstovai.

Statistiškai reikšmingo ryšio tarp moksleivių tautybės ir požiūrio į totorius bei požiūrio į romus (čigonus) nėra, todėl šie duomenys plačiau analizuojami nebus, aptariamos tik bendros tendencijos. Respondentų požiūris į totorius daugiausiai yra neutralus – 62,7% apklaustųjų išreiškė tokį požiūrį, 21,1% buvo sunku apsispręsti, 9,3% respondentų savo požiūrį į totorius įvertino neigiamai ir tik 6,9% teigiamai. Tuo tarpu respondentų nuomonė apie romus (čigonus) daugiausiai buvo neigiama – 43,3%. Nemaža dalis apklaustųjų (trečdalis) neutraliai įvertino romus (čigonus) – 34%, sunku apsispręsti buvo 17,4% respondentų, o teigiamai apie romus (čigonus) atsiliepė mažiausiai - tik 5% moksleivių.

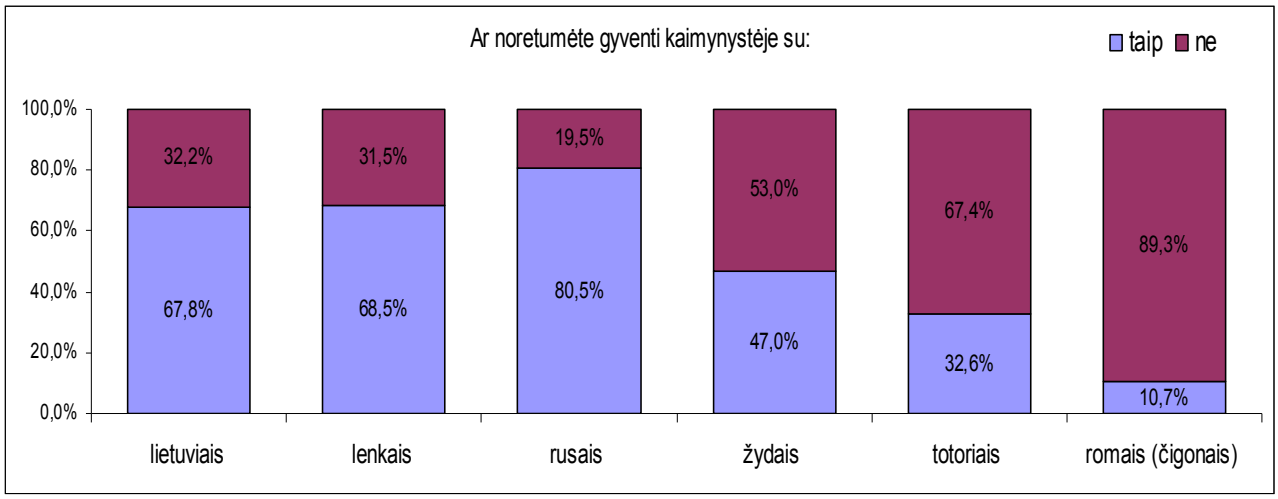
Taigi, išanalizavus moksleivių požiūrį skirtingų etninių grupių atžvilgiu, matoma tokia tendencija: etninei daugumai priklausantys respondentai – lietuviai – yra linkę kitas etnines grupes vertinti mažiau teigiamai, tuo tarpu etninėms mažumos priklausantys respondentai – rusai, lenkai, kitų, mišrių tautybių moksleiviai – yra linkę daug palankiau atsiliepti apie kitas nei daugumos etnines grupes. Visgi kiekvienos tautybės atstovams yra būdingas palankumas vertinant savą grupę. Toliau darbe bus analizuojamos moksleivių nuostatos pasirinktoms etninės grupėms įvairiuose socialinės distancijos lygiuose.

3.5. Socialinė distancija etninių grupių atžvilgiu

Šiame darbo skyriuje analizuojamos moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu keturiuose skirtinguose artimumo lygiuose. Moksleivių nuostatoms išmatuoti naudojama Bogardus skalė. Respondentų buvo klausiama ar jie norėtų ar nenorėtų gyventi kaimynystėje, mokytis vienoje mokykloje, turėti savo draugų rate ir antrąja savo puse (vaikinu, mergina) turėti tam tikrų etninių grupių atstovus: lietuvius, lenkus, rusus, žydus, totorius, romus (čigonus). Taigi, darbe bus aptariami kiekvienas šių lygių atskirai bei moksleivių tautybės įtaka jų atsakymams, pasirinkimui.

3.5.1. Moksleivių požiūris į kaimynystę su etninių grupių atstovais

Moksleiviai kaimynystėje labiausiai nenori gyventi su romais (čigonais) – 89,3%. Po jų seka totoriai – 67,4%. Treti labiausiai nenorimi kaimynai yra žydai – jų kaimynystėje nenori gyventi 53% apklaustųjų. Labiausiai pageidautini kaimynai yra rusai, šalia kurių norėtų gyventi net 80,5% respondentų. Norinčių gyventi šalia lietuvių ir lenkų rodiklis panašus, atitinkamai 67,8% ir 68,5% (žr. 10 pav.)

10 pav. **Moksleivių noras/nenoras gyventi kaimynystėje su etninių grupių atstovais**

Taip pat kaip ir analizuojant moksleivių požiūrį į pateiktų šešių etninių grupių atstovus, taip ir analizuojant norą/nenorą gyventi kaimynystėje, egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp moksleivių tautybės ir:

- noro/nenoro kaimynystėje gyventi su lietuviais;
- noro/nenoro kaimynystėje gyventi su lenkais;

- noro/nenoro kaimynystėje gyventi su rusais;
- noro/nenoro kaimynystėje gyventi su žydais.

Toliau darbe giliau analizuojami šie ryšiai nuošalyje paliekant norą/nenorą kaimynystėje gyventi šalia totorių ir šalia romų (čigonų), nes tarp šių dviejų etninių grupių atstovų ir respondentų tautybių statistiškai reikšmingo ryšio nėra.

Tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro gyventi kaimynystėje su lietuviais rastas statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[68]. Net 98,6% lietuvių tautybės respondentų pasisakė norintys gyventi šalia lietuvių. Lenkų ir rusų tautybių respondentų nuomonės gyvenimo šalia lietuvių klausimu pasidalino pusiau: 52,8% lenkų į klausimą ar norėtų gyventi šalia lietuvių atsakė teigiamai, 47,2% neigiamai. 49,1% rusų norėtų lietuvių kaimynystės, 50,9% visgi nenorėtų. Kitų, mišrių tautybių moksleivių atsakymai pasiskirstė taip: 61,1% norėtų gyventi kaimynystėje su lietuviais, 38,9% nenorėtų lietuvių kaimynystės. Tarp nenorinčių gyventi kaimynystėje su lietuviais yra 49,3% lenkų, 39,1% rusų, 10,1% kitų, mišrių tautybių respondentų, 1,4% lietuvių.

Statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[69] egzistuoja tarp moksleivių tautybės ir noro/nenoro lenkų kaimynystės. Lenkų norinčių kaimynystėje matyti lenkus, kiek mažiau nei lietuvių kaimynystėje norinčių matyti lietuvius, - 93,3%, tačiau rusų tautybės respondentai į lenkų kaimynystę žiūri žymiai palankiau negu į lietuvių kaimynystę: 73,6% rusų tautybės respondentų išreiškė norą gyventi šalia lenkų, 27,8% atsakė neigiamai. Didesnė dalis lietuvių pasisakė nenorintys turėti lenkų kaimynų – 62,9%, teigiamai atsakė 37,1%. Kitų, mišrių tautybių respondentai palankiai įvertino lenkų kaimynystę: 72,2% pasisakė norintys tokių kaimynų. Iš moksleivių, kurie nenorėtų gyventi kaimynystėje su lenkais daugiausia lietuvių – 64,7%, rusų – 20,6%, kitų, mišrių tautybių – 7,4%, lenkų tiek pat – 7,4%.

Dideliu palankumu rusams, kaip ir geru požiūriu į juos, išsiskiria lenkai: net 95,9% lenkų tautybės respondentų nori kaimynystėje matyti rusus ir tai yra tik kiek mažiau už pačių rusų tautybės respondentų norą gyventi šalia rusų – 98,1%. Tuo tarpu lietuviai rusų kaimynystę vertina kiek palankiau negu lenkų: 48,6% lietuvių norėtų rusų kaimynų, 51,4% pasisakė, kad nenorėtų. Kitų, mišrių tautybių atstovai taip pat į rusus žiūri palankiau negu į lenkus ar lietuvius: 88,9% nori rusų kaimynų, ir tik 11,1% nenori. Iš moksleivių, nenorinčių kaimynystėje rusų, lietuvių yra 85,7%, lenkų tik 7,1%, kitų, mišrių tautybių respondentų 4,8%, pačių rusų 2,4%. Tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro gyventi kaimynystėje su rusais yra statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[70]. Taip pat galima paminėti, kad merginos pasižymi palankesniu požiūriu į gyvenimą kaimynystėje su rusų tautybės atstovais nei vaikinai.

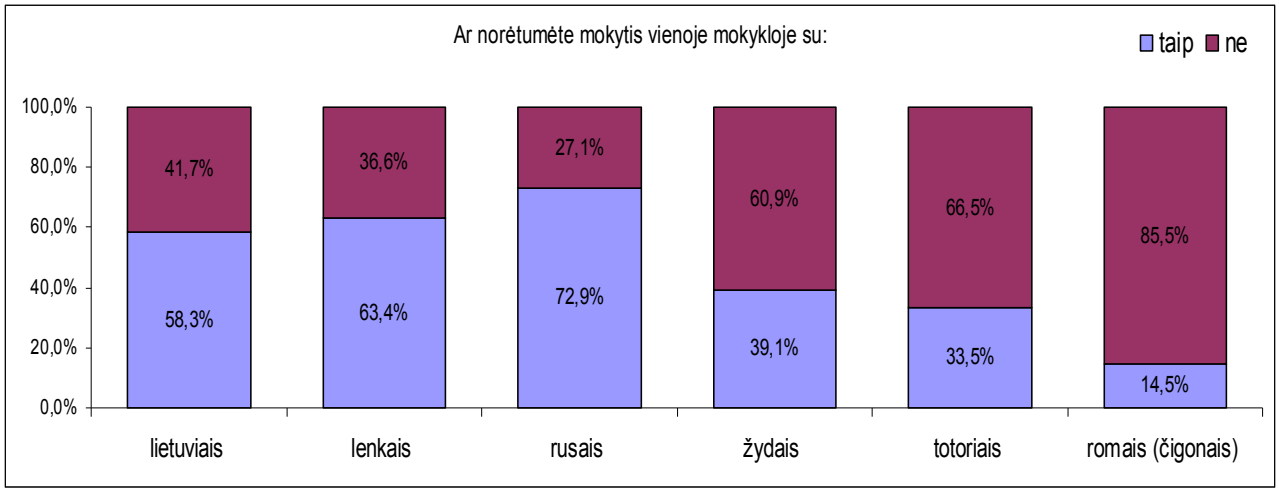
[68] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,469.
[69] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,500.
[70] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,562.

Statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[71] egzistuoja tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro gyventi žydų kaimynystėje. Labiausiai žydų kaimynystėje nenori gyventi lietuvių tautybės respondentai: 64,3% pasisakė, kad nenorėtų, 35,7% - norėtų. Žymiai palankiau į žydus žiūri kitų nei lietuvių tautybių respondentai: 47,2% rusų norėtų kaimynystėje gyventi su žydais, 51,4% lenkų ir net 72,2% kitų, mišrių tautybių respondentų pasisakė teigiamai apie norą gyventi kaimynystėje su žydais. Iš moksleivių, nenorinčių kaimynystėje žydų daugiausiai lietuvių – 39,5%, kiek mažiau lenkų – 31,6%, dar mažiau rusų – 24,6%, mažiausiai kitų, mišrių tautybių respondentų – 4,4%.

Analizuoti duomenys rodo, kad lietuvių tautybės moksleivių požiūris į gyvenimą kaimynystėje su įvairių etninių grupių atstovais yra mažiausiai palankus. Lenkų, rusų ir kitų, mišrių tautybių moksleiviai, lyginant su lietuviais, yra palankesni įvairių etninių grupių kaimynystėje atžvilgiu, o mažiausiai palankūs jie yra kaimynų lietuvių atžvilgiu.

3.5.2. Moksleivių požiūris į mokymąsi vienoje mokykloje su etinių grupių atstovais

Labiausia mokytis vienoje mokykloje, kaip ir gyventi kaimynystėje, nenorima su romais (čigonais) – 85,5%. Po jų taip pat seka totoriai – su totoriais mokytis toje pačioje mokykloje nenorėtų 66,5% respondentų. Mokyklose matyti žydų nenorėtų kiek mažiau – 60,5% apklaustųjų. Labiausiai pageidautini mokykloje, kaip ir kaimynystėje, yra rusai: 72,9% atsakė teigiamai paklausti ar norėtų mokytis vienoje mokykloje su rusais. Tuo tarpu su lenkais toje pačioje mokykloje norėtų mokytis 63,4%, o su lietuviais kiek mažiau – 58,8% moksleivių (žr. 11 pav.).

11 pav. **Moksleivių noras/nenoras mokytis vienoje mokykloje su etninių grupių atstovais**

[71] Statistinis reikšmingumas – 0,033; Cramer‘s V – 0,202.

Analizuojant duomenis atrasti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp respondentų tautybės ir :

- noro/nenoro mokytis vienoje mokykloje su lietuviais;
- noro/nenoro mokytis vienoje mokykloje su lenkais;
- noro/nenoro mokytis vienoje mokykloje su rusais;
- noro/nenoro mokytis vienoje mokykloje su romais (čigonais).

Toliau darbe analizuojami atrasti statistiškai reikšmingi ryšiai, tuo tarpu noras/nenoras mokytis vienoje mokykloje su žydais ir totoriais pagal respondentų tautybę analizuojami nebus, nes tarp šių kintamųjų nėra statistiškai reikšmingo ryšio.

Statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[72] egzistuota tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro mokytis vienoje mokykloje su lietuviais. 70,3% lenkų tautybės moksleivių teigia nenorintys mokytis vienoje mokykloje su lietuviais (29,7% norėtų). Rusų, nenorinčių mokytis toje pačioje mokykloje su lietuviais žymiai mažiau – 54,7%, norinčių – 45,3%. Kitų, mišrių tautybių respondentų atsakymai pasiskirstė taip: 33,3% teigė nenorintys mokytis vienoje mokykloje su lietuviais, tačiau didžioji dalis – 66,7% - tam neprieštarauja. Tuo tarpu patys lietuviai, žinoma, nori mokytis vienoje mokykloje su lietuviais – net 95,8% ir 4,2% lietuvių tautybės respondentų pasakė nenorintys. Iš moksleivių, nenorinčių mokytis su lietuviais yra 57,8% lenkai, 32,2% rusai, 6,7% kitų, mišrių tautybių respondentai ir 3,3% lietuvių.

Į klausimą ar norėtumėte mokytis vienoje mokykloje su lenkais neigiamai atsakė didžioji dalis lietuvių tautybės respondentų – 68,6%, likusieji 31,4% tam neprieštarauja. 62,3% rusų norėtų mokytis toje pačioje mokykloje su lenkais, 37,7% ne. Kitų, mišrių tautybių moksleivių atsakymai pasiskirstė panašiai kaip rusų – 61,1% apklaustųjų norėtų ir 38,9% nenorėtų mokytis su lenkais. Tuo tarpu patys lenkai, žinoma, norėtų mokytis su lenkais – teigiamai atsakė 94,7%, neigiamai – 5,3% lenkų tautybės moksleivių. Iš nenorinčių mokytis toje pačioje mokykloje su lenkais 60,8% lietuviai, 25,3% rusai, 8,9% kitų, mišrių tautybių respondentai ir 5,1% patys lenkai. Tarp moksleivių tautybes ir noro/nenoro mokytis vienoje mokykloje su lenkais yra statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[73].

Tarp respondentų tautybės ir pasisakymų ar apklaustieji norėtų mokytis toje pačioje mokykloje su rusais atrastas statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[74]. Mažiausią norą mokytis vienoje mokykloje su rusais išreiškė lietuviai – 40,6% atsakė teigiamai ir 59,4% išreiškė neigiamą nuomonę šiuo klausimu. Labiausiai su rusais mokytis norėtų patys rusai – 98,1%, po jų seka ne ką mažesnė dalis lenkų – 83,8% jų norėtų mokytis toje pačioje mokykloje su rusais. Kitų, mišrių tautybių apklaustieji taip pat palankiai žiūri į mokymąsi su rusais: 77,8% atsakė teigiamai, 22,2% neigiamai. Iš nenorinčių mokytis vienoje mokykloje su rusais 70,7% lietuviai, 20,7% lenkai, 6,9% kitų, mišrių tautybių respondentai ir 1,7%

[72] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,570.
[73] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Crame‘s V – 0,538.
[74] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Crame‘s V – 0,521.

rusai. Taip pat galima paminėti, kad merginos pasižymi palankesniu požiūriu į mokymąsi vienoje mokykloje su rusų tautybės atstovais

Didžioji dalis visų tautybių respondentų pasisakė nenorintys mokytis vienoje mokykloje su romais (čigonais), tačiau ir čia galima atrasti tam tikrų skirtumų tarp respondentų tautybių. Labiausiai išsiskiria kitų, mišrių tautybių moksleivių atsakymai: 52,9% norėtų mokytis toje pačioje mokykloje su romais (čigonais), 47,1% to nenorėtų. Lyginant lietuvių, rusų ir lenkų norą/nenorą mokytis su romais (čigonais), lietuvių, nenorinčių mokykloje romų (čigonų) buvo daugiausiai – 94,3%, lenkų kiek mažiau – 89,2%, rusų tautybės respondentų – 81,1%. Iš nenorinčių mokytis vienoje mokykloje su romais (čigonais) 36,1% lietuvių, 36,1% lenkų, 23,5% rusų ir 4,4% kitų, mišrių tautybių respondentų. Tarp respondentų tautybės ir atsakymų į romų (čigonų) mokykloje klausimą yra statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[75].

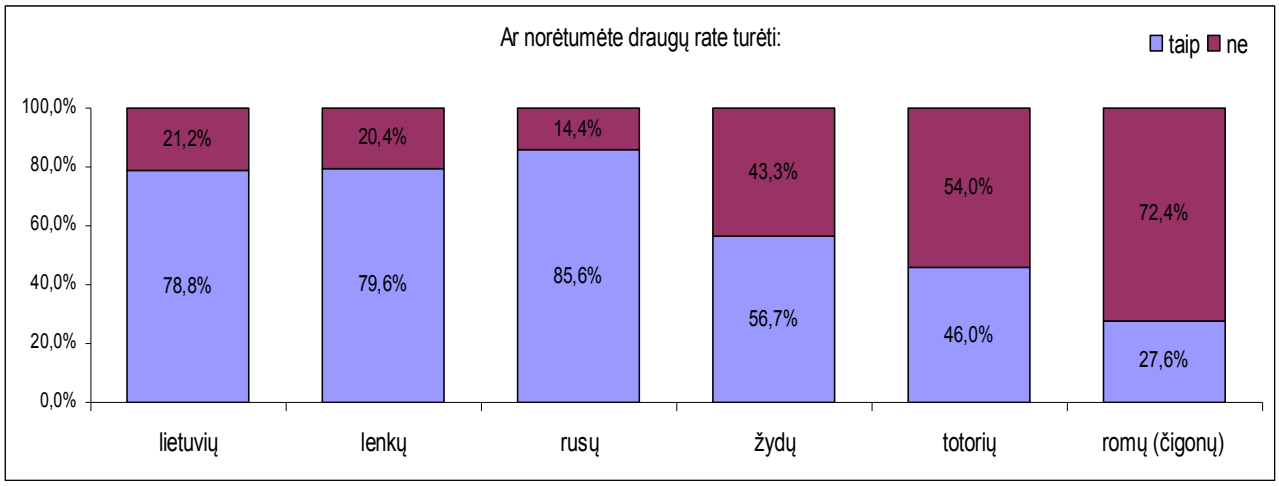
Duomenys rodo (kaip ir kaimynystės atveju), kad rusų, lenkų ir kitų, mišrių tautybių moksleiviai mokymąsi vienoje mokykloje su įvairių etninių grupių atstovais vertina daug palankiau negu lietuvių tautybės moksleiviai. Taip pat matomas palankumas vertinant savo etninės grupę: lietuviai labiausiai nori mokytis su lietuviais, lenkai su lenkais, rusai su rusais.

3.5.3. Moksleivių požiūris į draugystę su etninių grupių atstovais

Įvairių tautybių draugų turėjimas, lyginant jį su gyvenimu kaimynystėje bei mokymusi toje pačioje mokykloje su skirtingų tautybių žmonėmis, yra interpretuojamas labiau teigiamai, neįpareigojančiai, nes teigiamų atsakymų procentas ties kiekviena etnine grupe yra aukštesnis, tačiau grupių hierarchija išlieka tokia pati (žr. 12 pav.). Mažiausiai draugų rate norima turėti romų (čigonų) - kad jų norėtų turėti savo draugų rate pasisakė 27,6% respondentų, visgi didžioji dalis – 72,4% atsakė neigiamai. Totorių tautybės draugų norėtų turėti 46% apklaustųjų, didesnė dalis – 54% - nenorėtų. Žydų atveju jau daugiau respondentų atsakė teigiamai, negu neigiamai, atitinkamai 56,7% ir 43,3%.

Lyginant norą/nenorą draugų rate turėti lietuvių, rusų ir lenkų tautybės draugus, mažiausiai nenorimi draugai yra rusai – tarp draugų jų nenorėtų tik 14,4%, o 85,6% norėtų. Po rusų seka lenkai: 79,6% apklaustųjų moksleivių norėtų turėti draugų lenkų, 20,4% - ne. Ne ką mažiau nuo lenkų atsilieka noras/nenoras turėti draugų lietuvių: 78,8% norėtų turėti savo draugų rate lietuvių tautybės draugų, 21,2% - nenorėtų.

[75] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Crame‘s V – 0,350.

12 pav. **Moksleivių noras/nenoras draugų rate turėti etninių grupių atstovus**

Atrastas statistiškai reikšmingas ryšys tarp apklaustųjų tautybės ir:

- noro/nenoro draugų rate turėti lietuvių;
- noro/nenoro draugų rate turėti lenkų;
- noro/nenoro draugų rate turėti rusų;
- noro/nenoro draugų rate turėti žydų;
- noro/nenoro draugų rate turėti romų (čigonų).

Taigi, toliau darbe giliau analizuojami aukščiau išvardinti statistiškai reikšmingi ryšiai nuošalyje paliekant norą/nenorą draugų rate turėti totorius.

Tarp noro/nenoro draugų rate turėti lietuvių draugų ir moksleivių tautybės atrastas statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[76]. Mažiausiai draugų rate lietuvių nori turėti lenkai – 66,7% atsakė teigiamai (žinoma ši dalis nėra maža), 33,3% neigiamai. Po lenkų seka rusai: 71,7% norėtų draugų rate turėti lietuvių, 28,3% nenorėtų. Kitų, mišrių tautybių moksleiviai 77,8% pasisakė teigiamai, paklausti apie draugus lietuvius, 22,2% neigiamai. Žinoma daugiausiai norinčiųjų turėti lietuvių tautybės draugų savam draugų rate yra patys lietuviai – 97,2% ir tik 2,8% pasisakė nenorintys. Iš tų kurie nenori draugų rate turėti lietuvių 54,3% lenkų, 32,6% rusų, 8,7% kitų, mišrių tautybių moksleiviai ir 4,3% lietuviai.

Statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[77] taip pat atrastas tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro draugų rate turėti lenkų. Labiausiai lenkų tarp draugų turėti nori kitų, mišrių tautybių moksleiviai ir rusų tautybės moksleiviai, atitinkamai 77,8% ir 77,4%, nenori atitinkamai 22,2% ir 22,6%. Lietuvių, norinčių draugų rate turėti lenkų kiek mažiau – 60%, nenorinčių – 40%. Tuo tarpu net

[76] Statistinis reikšmingumas – 0,00, Cramer‘s V – 0,323.
[77] Statistinis reikšmingumas – 0,00, Cramer‘s V – 0,408.

100% lenkų nurodė norintys savo draugų rate turėti lenkų. Taigi, tarp nenorinčių draugauti su lenkais 63,3% lietuviai, 27,3% rusai, kitų mišrių tautybių respondentų – 9,1%, o lenkų tarp jų nėra.

Į klausimą ar norėtų savo draugų rate turėti rusų, teigiamai atsakė didžioji dalis visų tautybių respondentų: 98,7% lenkų, 98,1% pačių rusų, 94,4% kitų, mišrių tautybių respondentų bei 60% lietuvių. Neigiamai atitinkamai atsakė 1,3% lenkų 1,9% rusų, 5,6% kitų, mišrių tautybių moksleivių ir 40% lietuvių. Tarp tų kurie pasisakė, kad nenorėtų savo draugų rate turėti rusų yra 90,3% lietuvių, ir po 3,2% lenkų, rusų ir kitų, mišrių tautybių respondentų. Tarp noro/nenoro draugų rate turėti rusų ir respondentų tautybės yra statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[78]. Taip pat galima paminėti, kad merginos pasižymi palankesniu požiūriu į rusų tautybės draugų turėjimą vaikinai.

Statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[79] taip pat rastas tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro draugų rate turėti žydų. Labiausiai žydų draugų rate nenori turėti lietuviai – 58,6%, nori – 41,4%. Po lietuvių seka lenkai, tačiau dalis norinčių turėti draugų rate žydų yra didesnė nei nenorinčių, atitinkamai 59,5% nori ir 40,5% nenori. Kitų, mišrių tautybių 66,7% respondentų pasisakė norintys draugų rate turėti žydų, 33,3% - nenorintys. Rusų tautybės apklaustųjų moksleivių atsakymai pasiskirstė taip: 69,8% norėtų draugauti su žydais, 30,2% - ne. Tarp atsakiusiųjų neigiamai į klausimą ar norėtų savo draugų rate turėti žydų yra 44,1% lietuvių, 32,3% lenkų, 17,2% rusų ir 6,5% kitų, mišrių tautybių respondentų. Taip pat galima paminėti, kad merginos pasižymi palankesniu požiūriu į žydų draugų turėjimą nei vaikinai.

Didžioji dalis visų tautybių respondentų pasisakė nenorintys savo draugų rate turėti romų (čigonų) tautybės draugų. Daugiausiai tokią nuomonę išsakė lietuvių tautybės moksleiviai – 82,9%, norėtų – 17,1%. Po lietuvių seka lenkų tautybės respondentai – 75,3% pasisakė nenorintys draugų romų (čigonų), 24,7% - tam neprieštarautų. Rusų tautybės moksleivių atsakymai pasiskirstė taip: 60,4% nenorėtų draugų rate turėti romų (čigonų), 39,6% - atsakė teigiamai. Kitų, mišrių tautybių respondentų atsakymai palankiausi draugų romų (čigonų) atžvilgiu: 55,6% norėtų, 44,4% - ne. Iš tų kurie atsakė neigiamai, 37,4% buvo lietuviai, 35,5% - lenkai, 20,6% rusai ir 6,5% kitų, mišrių tautybių moksleiviai. Tarp noro/nenoro draugų rate turėti romų (čigonų) tautybės draugų ir apklaustųjų tautybės egzistuoja statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[80].

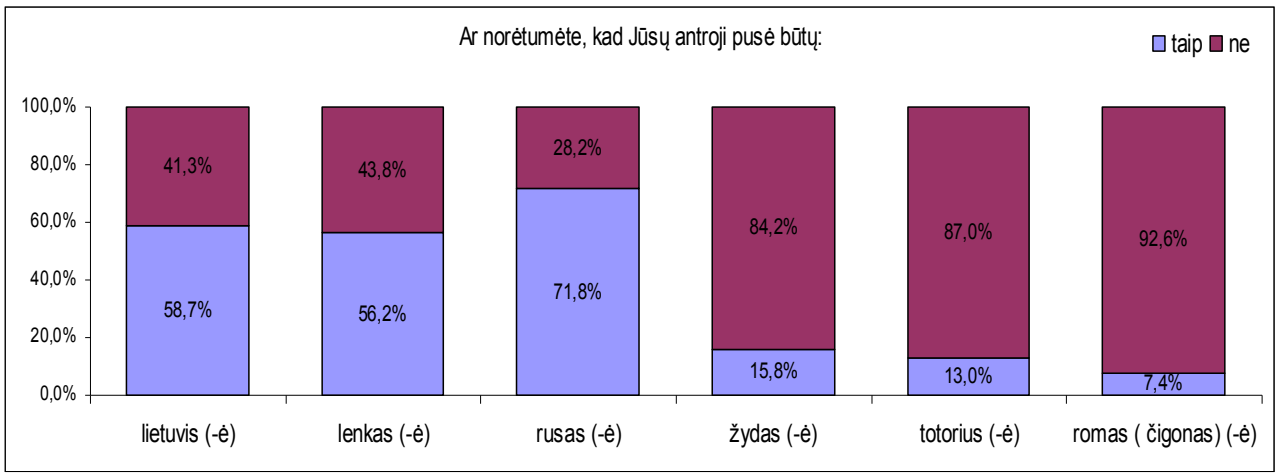
Tyrimo duomenų analizė, kaip ir kaimynystės bei mokymosi vienoje mokykloje atvejais, rodo tokią pačią tendenciją: lietuvių tautybės moksleiviai įvairių etninių grupių atstovų draugų turėjimą vertina mažiausiai palankiai; lenkai, rusai, kitų, mišrių tautybių moksleiviai įvairių etninių grupių atstovų draugų turėjimą vertina žymiai palankiau negu lietuviai. Draugystės santykis respondentų yra

[78] Statistinis reikšmingumas – 0,00, Cramer‘s V – 0,508.
[79] Statistinis reikšmingumas – 0,010, Cramer‘s V – 0,229.
[80] Statistinis reikšmingumas – 0,014, Cramer‘s V – 0,222.

interpretuojamas kaip tolimiausias, lyginant su gyvenimu kaimynystėje ir mokymusi toje pačioje mokykloje.

3.5.4. Moksleivių požiūris į etninių grupių atstovus kaip antrąją pusę

Tyrimo metu taip pat buvo klausiama ar respondentai norėtų, kad jų antroji pusė butų tam tikros tautybės atstovas (-ė). 13 pav. matyti, kad šis santykis respondentų yra interpretuojamas kaip pats artimiausias, etninių grupių hierarchija išlieka tokia pati. Labiausiai antros pusės, kaip ir gyventi kaimynystėje, turėti draugų rate bei mokytis vienoje mokykloje, turėti nenorima romų (čigonų) (-ių) – net 92,6% apklaustųjų į šį klausimą atsakė neigiamai ir tik 7,4% teigiamai. Po jų seka totoriai. Totoriaus (-ės) kaip antros pusės nenorėtų turėti 87% apklaustųjų, 13% - norėtų. Apie žydus (-es), kaip apie savo antrąją pusę teigiamai pasisakė 15,8% respondentų, neigiamai – 84,2%. Lyginant norą/nenorą savo antrąja puse turėti lietuvius (-es), lenkus (-es) ir rusus (-es), kaip ir visuose kituose socialinės distancijos lygiuose, palankiausiai žiūrima į rusus: 71,8% respondentų atsakė teigiamai į klausimą ar norėtų, kad jų antroji pusė būtų rusas (-ė), neigiamai atsakė – 28,2%. 58,7% apklaustųjų norėtų, kad jų antroji pusė būtų lietuvis (-ė), to nenorėtų 41,3%. Neprieštaraujančių, kad antroji pusė būtų lenkas (-ė) – 56,2%, su tuo nesutinkančių – 43,8%.

13 pav. **Moksleivių noras/nenoras antrąja puse turėti etninių grupių atstovus**

Rasti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp respondentų tautybės ir :

- noro/nenoro, kad antroji pusė būtų lietuvis (-ė);
- noro/nenoro, kad antroji pusė būtų lenkas (-ė);
- noro/nenoro, kad antroji pusė būtų rusas (-ė);
- noro/nenoro, kad antroji pusė būtų totorius (-ė);
- noro/nenoro, kad antroji pusė būtų romas (čigonas) (-ė).

Statistiškai reikšmingo ryšio nėra tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro, kad antroji pusė būtų žydas (-ė), todėl šie duomenys plačiau neapžvelgiami. Toliau darbe giliau analizuojami statistiškai reikšmingi ryšiai tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro savo antrąja puse turėti aukščiau išvardintų etninių grupių atstovus (-es).

Egzistuoja statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[81] tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro, kad jų antroji pusė būtų lietuvis (-ė). Didžioji dalis kitų nei lietuvių tautybės respondentų į šį klausimą atsakė neigiamai. Kiek palankesnis buvo kitų, mišrių tautybių respondentų pasirinkimas: 55,6% norėtų, kad jų antroji pusė butų lietuvis (-ė), 44,4% - nenorėtų. Lenkų ir rusų, pasirinkusių neigiamą atsakymą dalis panaši, atitinkamai 65,3% ir 59,6%, atsakiusiųjų teigiamai, atitinkamai 34,7% ir 40,4%. Lietuvių, norinčių, kad jų antroji pusė būtų lietuvis (-ė), žinoma, buvo daugiausiai – 97,2% ir 2,8% nenorinčių. Iš moksleivių, kurie atsakė neigiamai buvo 53,4% lenkų, 35,2% rusų, 9,1% kitų, mišrių tautybių respondentų ir 2,3% lietuvių.

Lenkams (-ėms), kaip antrosioms pusėms didžiausią palankumą (išskyrus pačius lenkus), kaip ir lietuviams (-ėms), parodė kitų, mišrių tautybių respondentai: 66,7% pasisakė teigiamai, 33,3% - neigiamai. Po jų seka rusai – 54,7% rusų teigė, kad norėtų, jog jų antroji pusė būtų lenkas (-ė), 45,3% - nenorėtų. Lietuvių tautybės respondentų atsakymai pasiskirstė taip: 80,3% nenorėtų lenko (-ės) kaip antrosios pusės, 19,7% tam neprieštarautų. Tuo tarpu, pačių lenkų atsakymai, žinoma, palankiausi: 89,3% nori antrosios pusės lenko (-ės), 10,7% atsakė neigiamai. Tarp atsakiusiųjų neigiamai 60% lietuviai, 25,3% rusai, 8,4% lenkai ir 6,3% kitų, mišrių tautybių respondentai. Tarp noro/nenoro, kad lenkas (ė) butų antroji pusė ir respondentų tautybės yra statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[82].

Statistiškai reikšmingas stiprus ryšys[83] taip pat yra tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro, kad antroji pusė būtų rusas (-ė). Visi (100%) rusų tautybės respondentai nurodė, kad norėtų, jog jų antroji pusė butų rusas (ė). Didelė dalis kitų, mišrių tautybių respondentų atsakymų buvo teigiami – 88,9%, neigiami – 11,1%. Nemaža dalis lenkų taip pat teigiamai atsakė į šį klausimą – 80,8%, neigiamai atsakė – 19,2%. Tuo tarpu lietuvių moksleivių atsakymų į klausimą ar norėtų, kad jų antroji pusė būtų rusas (ė), didesnė dalis buvo neigiamų – 62,5%, pozityviai atsakė 37,5%. Tarp tų kurie į analizuojamą klausimą atsakė neigiamai yra 73,8% lietuvių, 23% lenkų ir 3,3% kitų, mišrių tautybių respondentų.

Į klausimą ar norėtumėte, kad jūsų antroji pusė būtų totorius (-ė), neigiamai atsakė 93,2% lenkų, teigiamai atsakė 6,8%. Po lenkų seka lietuviai – 91,5% atsakė neigiamai, 8,5% teigiamai. Rusų atsakymai pasiskirstė taip: 76,9% nenorėtų, kad jų antroji pusė butų totorius (-ė), 23,1% į tai žiūri palankiai. Geriausiai nusiteikę antrosios pusės totoriaus (-ės) klausimu buvo kitų, mišrių tautybių atstovai: 27,8% išreiškė tokį norą, visgi 72,2% atsakė neigiamai. Iš atsakiusiųjų neigiamai 36,9%

[81] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,564.
[82] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,579.
[83] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,562.

lenkai, 34,8% lietuviai, 21,4% rusai ir 7% kitų, mišrių tautybių atstovai. Tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro, kad antroji pusė būtų totorius (-ė) yra statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[84].

Tarp respondentų tautybės ir noro/nenoro, kad antroji pusė būtų romas (čigonas) (-ė) egzistuoja statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[85]. Didžioji dalis visų tautybių respondentų nenorėtų, kad jų antroji pusė būtų romas (čigonas) (-ė). Kiek palankiau į šį klausimą atsakė kitų, mišrių tautybių respondentai – 22,2% teigiamai ir 77,8% neigiamai. Rusų tautybės respondentai 13,5% teigiamai ir 86,5% neigiamai. Tuo tarpų lietuvių ir lenkų tautybės respondentų atsakymai buvo patys nepalankiausi: į klausimą ar norėtų, kad jų antroji pusė būtų romas (čigonas) (-ė) neigiamai atsakė 95,8% lietuvių ir 97,3% lenkų, teigiamai, atitinkamai 4,2% ir 2,7% moksleivių. Tarp atsakiusiųjų neigiamai 36,2% lenkų, 34,2% lietuvių, 22,6% rusų ir 7% kitų, mišrių tautybių respondentų.

Duomenų analizė rodo, kad įvairių tautybių respondentų turėjimas antrąja puse yra interpretuojamas kaip labai artimas santykis ir moksleivių atsakymai pagal tautybes skiriasi nuo atsakymu apie gyvenimą kaimynystėje, mokymąsi vienoje mokykloje ir draugų turėjimą. Rusų ir lenkų tautybių moksleiviai kiek palankiau žiūri tik į rusus (-es) ir lenkus (-es) kaip antrąją pusę, o požiūris į totorius (-es) ir romus (čigonus) (-es) kaip antrąją pusę mažai skiriasi nuo lietuvių tautybės moksleivių požiūrio. Didesniu palankumu įvairių etninių grupių atstovų kaip antrųjų pusių turėjimo atžvilgiu pasižymi tik kitų, mišrių tautybių moksleiviai.

Išanalizavus šiuos tyrimo duomenis, galima paneigti arba patvirtinti pirmą pagrindinę tyrimo hipotezę (ir jos šalutines hipotezes):

H: tikėtina, kad daugumos etninės grupės narių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra mažiau teigiamos negu kitų etninių grupių atstovų nuostatos.

Šios hipotezės šalutinėse hipotezėse teigiama:

h: tikėtina, kad lietuvių tautybės respondentų nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau neigiamos negu rusų ir lenkų tautybių respondentų nuostatos;

h: tikėtina, kad rusų tautybės respondentų nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių tautybės respondentų nuostatos;

h: tikėtina, kad lenkų tautybės respondentų nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių tautybės respondentų nuostatos.

Tyrimo duomenys leidžia visiškai patvirtinti šią hipotezę. Iš tiesų daugumos etninės grupės narių (lietuvių) nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra mažiau teigiamos negu kitų etninių grupių atstovų

[84] Statistinis reikšmingumas – 0,007; Cramer‘s V – 0,236.
[85] Statistinis reikšmingumas – 0,008; Cramer‘s V – 0,235.

(lenkų, rusų, kitų, mišrių tautybių respondentų) nuostatos. Beveik visais atvejais[86] analizuojant klausimus, susijusius su respondentų nuostatomis etninių grupių atžvilgiu, matoma tendencija, kad lietuvių tautybės respondentų nuostatos yra daugiau neigiamos negu rusų tautybės respondentų nuostatos; lietuvių tautybės moksleivių nuostatos yra daugiau neigiamos negu lenkų tautybės moksleivių nuostatos. Tuo tarpu tiek rusų tautybės moksleivių nuostatos, tiek lenkų tautybės moksleivių, tiek kitų, mišrių tautybių moksleivių nuostatos įvairių etninių grupių atžvilgiu (išskyrus nuostatas apie lietuvius) yra labiau teigiamos negu lietuvių tautybės moksleivių nuostatos.

Šį reiškinį galima paaiškinti remiantis prietarų kilmės teorijomis. Socialinio tapatumo teorijoje teigiama, kad individai tapatinasi su sava grupe ir ją suvokia kaip labiau teigiamą santykyje su kitomis grupėmis. Sava grupė suvokiama kaip pozityvi ir pranašesnė kitų grupių atžvilgiu ir to pakanka nuostatoms atsirasti. Taip pat tyrimo duomenims paaiškinti galima pasitelkti ir kategorizavimo procesą, kuriame (panašiai kaip ir socialinio tapatumo teorijoje) teigiama, kad individai socialinę tikrovę skirsto į tam tikras kategorijas – vidinę grupę (ją vertina teigiamai) ir išorinę grupę (ją vertina neigiamai). Taigi, moksleiviai tapatinasi su sava etnine grupe, vidine grupe, ją suvokdami kaip pozityvią, o visas kitas etnines grupes, išorines grupes, suvokia kaip negatyvias. Tai patvirtina tyrimo duomenų analizė.

Visose prietarų kilmę aiškinančiose teorijose daugumos grupė yra vaizduojama kaip subordinuojanti kitas (mažumos) grupes. Tai reiškia, kad daugumos grupės atstovai vertina mažumos grupės atstovus labiausiai neigiamai, lyginant jų vertinimus su etninių grupių atstovais. Tyrimo duomenų analizė rodo, kad lietuvių (kaip subordinuojančios daugumos grupės) moksleivių nuostatos yra mažiau palankios įvairių etninių grupių atžvilgiu negu lenkų, rusų, kitų, mišrių tautybių moksleivių (kaip subordinuotos mažumos grupių) nuostatos tų pačių grupių atžvilgiu.

Įdomu tai, kad rusai visų etninių grupių yra vertinami palankiausiai. Spaudos analizės tyrimų apžvalga (2.3.2.2. skyrius) parodė, kad rusai viešojoje erdvėje yra vaizduojami kaip labiausiai integruota etninė grupė Lietuvoje. Tai galima sieti su labiausiai palankiu požiūriu į rusus. Taigi, neatmetama ir stereotipizavimo proceso (gaunamos informacijos) įtaka moksleivių nuostatoms.

3.6. Tėvų tautybės įtaka moksleivių nuostatoms

Tyrimo duomenys parodė, kad moksleivių tautybė turi įtakos jų nuostatoms, taigi, tikėtina, kad ir moksleivių tėvų tautybė gali turėti įtakos moksleivių požiūriui etninių grupių atžvilgiu. Tarp moksleivių požiūrio į tam tikras tyrimo etnines grupes ir moksleivių tėvų tautybės egzistuoja statistiškai reikšmingi ryšiai. Tokie ryšiai rasti tarp moksleivių požiūrio į lietuvius, lenkus ir rusus bei tėvų tautybės. Tuo tarpu

[86] Išskyrus norą/nenorą antrąja puse turėti totorių ir romų (čigonų) tautybės atstovus. Čia išreikštas lenkų tautybės respondentų nenoras buvo kiek mažiau negu 2% didesnis už lietuvių respondentų nenorą turėti minėtų etninių grupių atstovus savo antrosiomis pusėmis.

statistiškai reikšmingo ryšio tarp moksleivių požiūrio į žydus, totorius, romus (čigonus) ir moksleivių tėvų tautybės nėra, todėl šie duomenys plačiau neanalizuojami.

Prieš giliau apžvelgiant moksleivių požiūrį į lietuvius, lenkus ir rusus bei tėvų tautybės įtaką respondentų požiūriui, verta apžvelgti tėvų tautybes. Kadangi, duomenys bus analizuojami atskirai pagal motinos tautybę ir pagal tėvo tautybę, verta pažiūrėti kiek sutampa moksleivių tėvų tautybės. Tyrimo duomenys rodo, kad daugeliu atveju jei respondento motina yra lietuvė, tai ir tėvas yra lietuvis (≈ 75%); jei respondento motina yra lenkė, tai ir tėvas yra lenkas (≈64%); jei respondento motina rusė, tai ir tėvas rusas (≈58%). Taigi, duomenys rodo, kad moksleivių tėvų tautybės dažniausiai yra tokios pačios. Tačiau, jei motinos ar tėvo tautybė yra kita (mišrių tautybių motinų nėra, mišrios tautybės tėvas vienas), tai tuomet yra įmanomos visų tautybių tėvų kombinacijos. Esant skirtingoms tėvų tautybėms moksleiviai dažniausiai save įvardina kaip mišrios ar kitos tautybės atstovus arba tapatinasi su vieno iš tėvų tautybe.

3.6.1. Motinos tautybės įtaka moksleivių nuostatoms

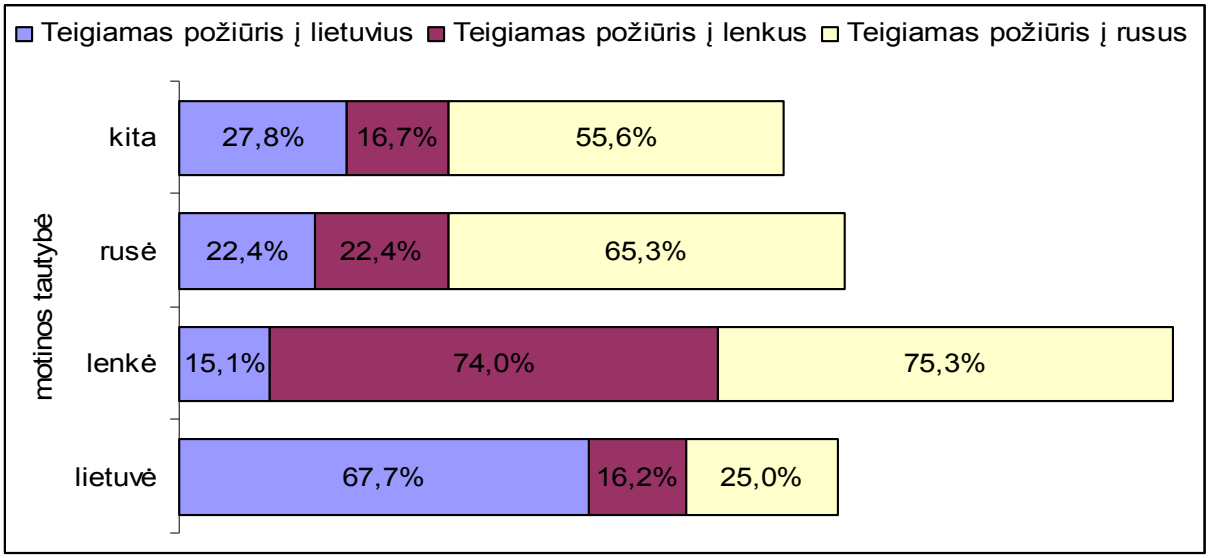
Tyrimo duomenys rodo, kad motinos tautybė turi įtakos moksleivių požiūriui į etnines grupes (žr. 14 pav.). Didžioji dalis moksleivių, kurių motina yra lietuvių tautybės, teigiamai žiūri į lietuvius – 67,7%. Tuo tarpu moksleivių, kurių motina yra lenkų, rusų ar kitos tautybės, požiūris į lietuvius yra kur kas mažiau teigiamas (rusų, lenkų tautybės motiną turinčių moksleivių požiūris daugiausiai neutralus; kitos tautybės motiną turinčių moksleivių požiūris daugiausiai neigiamas). Iš tų kurie atsakė neigiamai, 52,3% moksleivių motina lenkė, 25% rusė, 15,9% kitos tautybės ir 6,8% motina lietuvė. Tarp moksleivių motinos tautybės ir moksleivių požiūrio į lietuvius rastas statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[87].

Statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[88] taip pat yra tarp požiūrio į lenkus ir moksleivių motinos tautybės. Dauguma moksleivių, kurių motina yra lenkė, teigiamai žiūri į lenkus, kai tuo tarpu moksleivių, kurių motina yra kitos nei lenkų tautybės, požiūris yra mažiau teigiamas (jų požiūris daugiausiai neutralus). Iš tų respondentų, kurie pasisakė, kad jų požiūris į lenkus neigiamas 72,7% moksleivių turinčių lietuvių tautybės motiną ir po 13,6% moksleivių, kurių motina yra rusų ar kitos tautybės.

Vertinant teigiamą požiūrį į rusus, įdomu tai, kad daugiausiai teigiamai atsakė tie moksleiviai, kurių motina yra lenkų tautybės[89] – 75,3%. 65,3% rusų tautybės motinų vaikų taip pat išsakė teigiamą požiūrį į rusus, kitos tautybės – 55,6%. Mažiausiai išsakiusių teigiamą požiūrį – moksleivių, kurių

[87] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,308.
[88] Statistinis reikšmingumas – 0,00, Cramer‘s V - 0,357.
[89] Dauguma tyrimo duomenų dažnai rodo lenkų palankumą rusams: lenkų moksleivių nuostatos apie rusus yra daug palankesnės negu lietuvių, kitų ar mišrių tautybių atstovų nuostatos.

motina lietuvė – 25%. Tarp tų, kurie išreiškė neigiamą požiūrį į rusus, daugiausiai moksleivių – 84% - kurių motina lietuvių tautybės. Tarp respondentų požiūrio į rusus ir jų motinų tautybės yra statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[90].

14pav. **Moksleivių nuostatos pagal motinos tautybę**

Taigi, išanalizavus duomenis apie moksleivių požiūrį į lietuvius, lenkus ir rusus bei motinos tautybės įtaką tam, galima teigti, kad moksleiviai labiausiai teigiamai žiūri į tų tautybių atstovus, kurioms priklauso jų motinos. Toliau darbe bus analizuojama tėvo tautybės įtaką moksleivių nuostatoms

3.6.2. Tėvo tautybės įtaka moksleivių nuostatoms

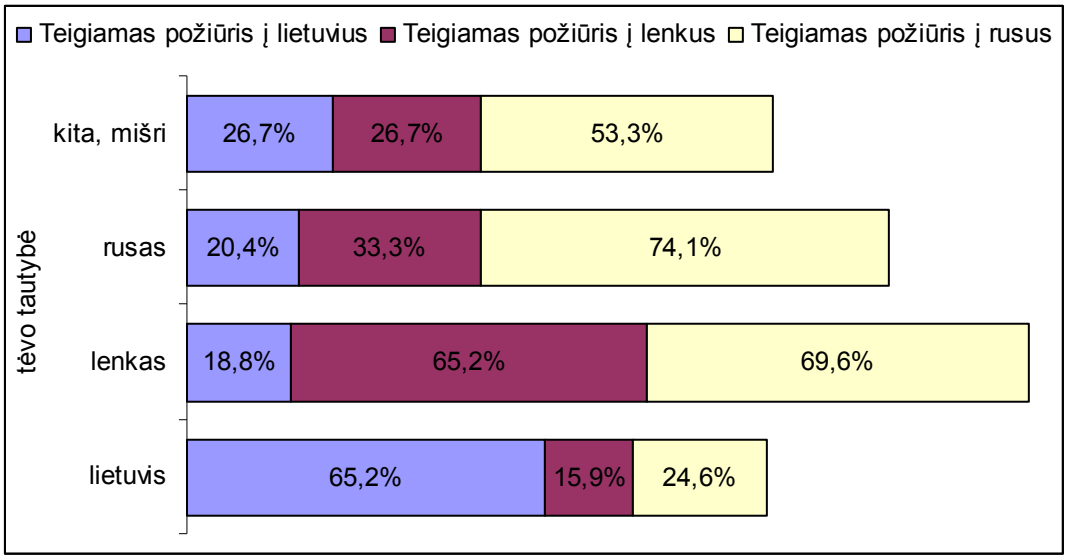
Tyrimo duomenys rodo, kad tėvo tautybė turi įtakos moksleivių požiūriui į etnines grupes (žr. 15 pav.). Didžioji dalis moksleivių, kurių tėvo tautybė yra lietuvis, į klausimą koks jūsų požiūris į lietuvius, atsakė teigiamai – 65,2%. Tuo tarpu moksleivių, kurių tėvo tautybė yra kita negu lietuvis, atsakiusių teigiamai yra mažuma (jų visų požiūris daugiausia neutralus – po 46%). Tarp tų, kurie išreiškė neigiamą požiūrį į lietuvius daugiausia moksleivių, kurių tėvas lenkas – 43,2%, rusas – 36,4%, kitos, mišrios tautybės tėvą turinčių moksleivių – 9,1%, lietuvį – 11,4%. Tarp moksleivių požiūrio į lietuvius ir jų tėvo tautybės yra statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[91].

Statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[92] taip pat yra tarp moksleivių tėvo tautybės ir jų požiūrio į lenkus. 65,2% respondentų, kurių tėvas yra lenkų tautybės, savo požiūrį į lenkus įvertino

[90] Statistinis reikšmingumas – 0,00, Cramer‘s V - 0,296.
[91] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,268.
[92] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,280.

teigiamai. Kitos tautybės tėvo vaikai išreiškė mažiau teigiamą požiūrį apie lenkus – jų požiūris daugiausiai neutralus. Tarp tų moksleivių, kurie išreiškė neigiamą požiūrį į lenkus, daugiausiai lietuvį tėvą turintys respondentai – 63,6%, rusą – 18,2%, kitos, mišrios tautybės tėvą – 13,6%, lenką – 4,5%.

Teigiamą požiūrį į rusus daugiausiai išreiškė rusų tautybės tėvo vaikai – 74,1%. Nuo jų ne ką mažiau atsiliko lenkų tautybės tėvą turintys moksleiviai – 69,6%. Toliau seka moksleiviai, turintys kitos, mišrios tautybės tėvą – 53,3%, mažiausiai teigiamą požiūrį rusų atžvilgiu išreiškė, moksleiviai, kurių tėvas lietuvis – 24,6%. Tarp tų, kurie pasisakė, kad jų požiūris į rusus neigiamas, daugiausiai moksleivių, kurių tėvas lietuvis – 80%, kurių tėvas rusas – 12%, lenkas – 8%, kitos, mišrios tautybės tėvą turinčių moksleivių, išreiškusių neigiamą požiūrį į rusus nėra. Tarp respondentų tėvo tautybės ir jų požiūrio į rusus yra statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[93].

15 pav. **Moksleivių nuostatos pagal tėvo tautybę**

Apibendrinant analizuotus duomenis apie tėvo tautybės įtaką moksleivių nuostatoms, galima teigti, kad moksleiviai labiau teigiamai žiūri į tas etnines grupes, kurioms priklauso jų tėvas ir mažiau teigiamai žiūri į tas etnines grupes, su kuriomis jie neturi ryšio tėvo atžvilgiu.

Tyrimo duomenų analizė (3.4., 3.5. ir 3.6. skyriuose) leidžia kalbėti ir apie antrosios pagrindinės hipotezės (ir jos šalutinių hipotezių) patvirtinimą arba paneigimą.

Hipotezėje teigiama:

H: Tikėtina, kad moksleivių ir jų tėvų tautybė turi įtakos nuostatoms apie etnines grupes.

Šios hipotezės šalutinėse hipotezėse teigiama:

[93] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,292

h: tikėtina, kad moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tas etnines grupes, kurioms jie patys priklauso.

h: tikėtina, kad moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tas etnines grupes, kurioms priklauso jų tėvai.

Remiantis tyrimo duomenimis galima patvirtinti šią hipotezę. Iš tiesų moksleivių ir jų tėvų tautybė turi įtakos jų nuostatoms apie etnines grupes. Kone visais atvejais[94] respondentų nuostatos yra labiausiai teigiamos apie tas etnines grupes, kuriems jie patys priklauso. Taip pat moksleivių nuostatos yra palankesnės tų etninių grupių atžvilgiu, kurioms priklauso jų tėvai.

Tyrimo duomenis galima interpretuoti pasitelkus prietarų kilmės aiškinimo teorijas. Kelios teorijos (socialinio tapatumo, kategorizavimo ir stereotipizavimo proceso) buvo pritaikytos aiškinat pirmąją pagrindinę hipotezę (žr. 3.5. skyrių). Moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tas etnines grupes, kurioms jie patys priklauso – moksleiviai identifikuojasi su savomis grupėmis, kurioms priskiria teigiamas savybes, o kitoms grupėms priskiria neigiamas savybes.

Tyrimo duomenys rodo, kad moksleiviai palankiai vertina tas etnines grupes, kurioms priklauso jų tėvai. Galima dvejopa šių duomenų interpretacija: moksleiviai palankiai vertina tas etnines grupes, kurioms priklauso jų tėvai, nes ir patys moksleiviai priklauso toms etninėms grupėms – tiesiog moksleiviai palankiai vertina grupes su kuriomis patys identifikuojasi arba moksleiviai identifikuojasi su tėvais ir galimai perima jų nuostatas. Tai aiškina socialinės aplinkos įtakos teorija - moksleiviai perima visuomenės normas ir vertybes, kurias paprastai jiems perduoda tėvai bei socializacijos teorija – socializacijos proceso metu perimamos normos (šeima (tėvai) yra vienas pagrindinių socializacijos institutų).

3.7. Mokyklos įtaka moksleivių nuostatoms

Remiantis šios darbo dalies pradžioje analizuotais duomenimis, apibūdinančiais moksleivių socialines demografines charakteristikas, jau galima daryti tam tikras išvadas, ar mokymasis atitinkama kalba ugdymo programą vykdančioje mokykloje turi įtakos moksleivių nuostatoms. Kaip parodė analizuoti duomenys, daugiausiai mokyklose yra tų moksleivių, kurių tautybė sutampa su kalba, kuria mokykloje yra vykdoma ugdymo programa: lietuvių mokyklose yra daugiausiai lietuvių, lenkų mokyklose - lenkų, rusų mokyklose - rusų. Tyrimo duomenys apie moksleivių tautybės įtaką jų nuostatoms apie etnines grupes taip pat parodė, kad tautybė turi įtakos nuostatoms: lietuvių tautybės respondentai yra linkę mažiau teigiamai vertinti tyrimui pasirinktas etnines grupes; lenkų, rusų, kitų, mišrių tautybių respondentai vertina jas daugiau teigiamai lyginant su lietuviais. Taigi, apjungiant šiuos

[94] Išskyrus požiūrį į rusus ir norą draugų rate turėti rusų. Čia lenkų tautybės respondentai truputi palankiau žiūrėjo į rusus nei patys rusai – abejais atvejais lenkė kiek mažiau nei 1%. Tėvų tautybės įtakos atveju, respondentai, kurių mamos lenkės, savo teigiamu požiūriu į rusu, lenkia respondentus, kurių mamos rusės dešimčia procentų.

du minėtus rodiklius, galima daryti išvadą, kad mokymasis tam tikroje mokykloje turi įtakos moksleivių nuostatoms. Teoriškai ir logiškai bei remiantis duomenų analize[95] tai yra patvirtinama, tačiau kyla klausimas kas iš tiesų turi įtakos respondentų nuostatoms? Ar mokymasis tam tikroje mokykloje ar respondentų tautybė?

Į išsikeltą klausimą galima bandyti atsakyti išanalizavus ar lietuvių mokyklose besimokančių rusų nuostatos skiriasi nuo rusų mokyklose besimokančių rusų nuostatų; ar lietuvių mokyklose besimokančių lenkų nuostatos skiriasi nuo lenkų mokyklose besimokančių lenkų nuostatų; ar skiriasi lietuvių mokyklose besimokančių lietuvių nuostatos nuo lietuvių, besimokančių kitose nei lietuvių mokyklose nuostatų. Statistiškai reikšmingo ryšio tarp moksleivių nuostatų etninių grupių atžvilgiu ir respondentų tautybės pagal skirtingas mokyklas, kuriose jie mokosi nėra, išskyrus vieną atvejį. Statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[96] egzistuoja tarp moksleivių požiūrio į lietuvius ir mokymosi lietuvių mokykloje, t.y., rusai ir lenkai, kurie mokosi lietuvių mokyklose yra linkę palankiau vertinti lietuvius negu rusai ir lenkai besimokantys kitose nei lietuvių mokyklose. Kita vertus, šiuos pastebėjimus reikia vertinti atsargiai, nes imtis, pagal kurią daromos tokios išvados yra nedidelė.

Šioje vietoje taip pat reiktų nepamiršti, kad tokiam labiau teigiamam požiūriui gali turėti įtakos tai, kad kitų nelietuvių tautybės respondentai, besimokantys lietuvių mokyklose, galimai turi daug draugų lietuvių ir tai daro įtaką jų nuostatoms. Taigi, toliau darbe bus analizuojama ar savo draugų rate tam tikros tautybės atstovų draugų turėjimas daro įtaką moksleivių nuostatoms tų etninių grupių atžvilgių, kuriom priklauso jų draugai.

3.8. Draugų įtaka moksleivių nuostatoms

Tyrimo duomenų analizė rodė, kad egzistuoja statistiškai reikšmingi ryšiai tarp moksleivių turimų draugų ir moksleivių nuostatų. Respondentai yra linkę labiau palankiai vertinti tų etninių grupių atstovus, kurių jie turi savo draugų rate. Atrasti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp respondentų požiūrio į lietuvius ir lietuvių draugų turėjimo; tarp respondentų požiūrio į lenkus ir lenkų draugų turėjimo; tarp moksleivių požiūrio į rusus ir rusų draugų turėjimo; tarp apkalstųjų požiūrio į žydus ir žydų draugų turėjimo. Statistiškai reikšmingų ryšių nėra tarp požiūrio į totorius ir totorių draugų turėjimo bei moksleivių požiūrio į romus (čigonus) ir romų (čigonų) draugų turėjimo, todėl toliau šie ryšiai plačiau neanalizuojami.

[95] Egzistuoja statistiškai reikšmingi vidutinio stiprumo ryšiai tarp mokymosi tam tikroje mokykloje ir požiūrio į lietuvius, lenkus, rusus ir žydus. Tarp mokymosi tam tikroje mokykloje ir požiūrio į totorius ir romus (čigonus) statistiškai reikšmingo ryšio nėra.

[96] Statistinis reikšmingumas – 0,017, Cramer‘s V – 0,291.

Tarp moksleivių požiūrio į lietuvius ir to, kad moksleiviai savo draugų rate turi lietuvių draugų, atrastas statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[97]. Moksleiviai, kurie nurodė, kad jų požiūris į lietuvius yra teigiamas, 88,1% turi draugų tarpe lietuvių draugų, 11,9% neturi. Neutralų požiūrį į lietuvius įvardino 90,9% respondentų, neturinčių draugų tarpe lietuvių, 9,1% turinčių. Įdomu tai, kad 69% iš tų moksleivių, kurie nurodė neigiamą požiūrį į lietuvius, turi lietuvių tautybės draugų, neturi – 31%. (žr. 7 lent.). Tai galima bandyti paaiškinti tuo, kad ne visuomet atitinkamos tautybės draugų turėjimas reiškia, kad nuostatos jų atžvilgiu yra palankios (galbūt respondentų patirtys su šiais draugais yra neigiamos).

7 lentelė. Moksleivių požiūris į lietuvius pagal lietuvių draugų turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į lietuvius?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Draugų tarpe yra lietuvių	88,1%	90,9%	69%
Draugų tarpe nėra lietuvių	11,9%	9,1%	31%

Moksleivių, turinčių ir neturinčių savo draugų rate lenkų tautybės draugų, požiūris į lenkus taip pat skiriasi. 8 lent. pateikti duomenys rodo, kad respondentai, kurie nurodė, kad jų požiūris į lenkus yra teigiamas, net 93,3% turi lenkų tautybės draugų. Tie, kurie nurodė, kad jų požiūris į lenkus yra neutralus, 86,2% turi lenkų tautybės draugų, 13,8% neturi. Įdomu, kad respondentai išreiškę neigiamą požiūrį į lenkus 50% turi lenkų draugų ir tiek pat neturi – matoma panaši tendencija kaip ir analizuojant moksleivių požiūrį į lietuvius ir lietuvių draugų turėjimą. Vienas iš galimų šio reiškinio paaiškinimų taip pat yra neigiamos patirtys su lenkų tautybės draugais. Tarp respondentų požiūrio į lenkus ir lenkų draugų turėjimo yra statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[98].

8 lentelė. Moksleivių požiūris į lenkus pagal lenkų draugų turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į lenkus?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Draugų tarpe yra lenkų	93,3%	86,2%	50%
Draugų tarpe nėra lenkų	6,7%	13,8%	50%

[97] Statistinis reikšmingumas – 0,012; Cramer‘s V – 0,242.
[98] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,438.

Statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[99] yra tarp moksleivių požiūrio į rusus ir rusų tautybės draugų turėjimo savam draugų rate. Moksleiviai, kurie nurodė, kad jų požiūris į rusus yra teigiamas, net 98,2% turi rusų tautybės draugų. Tie, kurie įvardino savo požiūrį į rusus kaip neutralų 94,8% turi rusų draugų, 5,2% neturi. Taip pat kaip ir požiūrio į lietuvius atveju ir požiūrio į lenkus atveju ir šių tautybių atstovų turėjimo draugų rate, taip ir požiūrio į rusus atveju, iš tų kurie nurodė, kad jų požiūris rusų atžvilgiu yra neigiamas 81,3% draugų tarpe turi rusų draugų ir 18,8% neturi (žr. 9 lent.). Taigi, matoma ta pati tendencija, kad tam tikros tautybės draugų turėjimas gali daryti ir gerą ir blogą įtaką požiūriui į atitinkamų tautybių atstovus.

9 lentelė. Moksleivių požiūris į rusus pagal rusų draugų turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į rusus?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Draugų tarpe yra rusų	98,2%	94,8%	81,3%
Draugų tarpe nėra rusų	1,8%	5,2%	18,8%

Moksleiviai, paklausti koks yra jų požiūris į žydus, pateikė skirtingus atsakymus į šį klausimą (žr 10 lent.). Tarp respondentų požiūrio į žydus ir to, kad jie turi draugų žydų, egzistuoja statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[100]. Moksleiviai, kurie nurodė, kad jų požiūris į žydus yra teigiamas 57,1% turi draugų žydų, 42,9% - neturi. Respondentai, kurie įvardino požiūrį į žydus kaip neutralų 24% draugų rate žydų neturi ir 76% turi. Tuo tarpu moksleiviai, įvardinę, kad jų požiūris į žydus neigiamas, skirtingai nei požiūrio į lietuvius, lenkus ir rusus atvejais, 89,7% žydų tautybės draugų neturi ir tik 10,3% turi. Tikėtina, kad moksleiviai, kurie nepažįsta žydų yra linkę apie juos susidaryti neigiamą požiūrį dėl žydų nepažinojimo ir informacijos trūkumo apie žydus. Tam galimai turi įtakos stereotipai.

10 lentelė. Moksleivių požiūris į žydus pagal žydų draugų turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į žydus?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Draugų tarpe yra žydų	57,1%	24%	10,3%
Draugų tarpe nėra žydų	42,9%	76%	89,7%

[99] Statistinis reikšmingumas – 0,020; Cramer‘s V – 0,231.
[100] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,334.

Analizuoti duomenys rodo tendenciją, kad moksleiviai daugiau teigiamai ir neutraliai atsiliepia apie tas etnines grupes, kurių yra jų draugų tarpe (išskyrus žydų atveju). Įdomų tai, kad požiūrio į lietuvius, lenkus ir rusus atvejais, neigiamą požiūrį nurodė daugiau tie moksleiviai, kurie savo draugų rate turi šių tautybių atstovų. Tikėtina, kad tam turi įtakos moksleivių patirtys su šių tautybių atstovais. Draugai nėra vienintelis veiksnys, kuris turi įtakos moksleivių nuostatoms apie tam tikras etnines grupes. Šeima, kaip ir draugai, vaidina didelį vaidmenį nuostatų formavime, o įvairių tautybių atstovų šeimos ar giminės narių turėjimas, taip pat gali turėti įtakos moksleivių požiūriui etninių grupių atžvilgiu. Taigi, toliau darbe analizuojami duomenys, kurie leis patvirtinti arba paneigti šią idėją.

3.9. Artimųjų įtaka moksleivių nuostatoms

Tyrimo duomenų analizė rodo, kad egzistuoja statistiškai reikšmingi ryšiai tarp moksleivių artimųjų tautybės ir moksleivių nuostatų. Moksleiviai yra linkę labiau teigiamai vertinti tas etnines grupes, kurių yra jų artimųjų tarpe. Rasti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp moksleivių požiūrio į lietuvius ir lietuvių tautybės artimųjų turėjimo; moksleivių požiūrio į lenkus ir lenkų tautybės artimųjų turėjimo; respondentų nuostatų apie rusus ir rusų tautybės atstovų turėjimo artimųjų tarpe; moksleivių nuostatų apie žydus ir žydų tautybės atstovų turėjimo artimųjų tarpe. Statistiškai reikšmingų ryšių, kaip ir moksleivių draugų tautybės įtakos jų nuostatoms atveju, nėra tarp moksleivių požiūrio į totorius ir romus (čigonus) bei šių tautybių atstovų artimųjų tarpe. Taigi, toliau darbe analizuojami tik statistiškai reikšmingi ryšiai.

Tarp moksleivių požiūrio į lietuvius ir to, kad moksleivių artimųjų tarpe yra lietuvių, rastas statistiškai reikšmingas silpnas ryšys[101]. Moksleiviai, kurie nurodė, kad jų požiūris į lietuvius teigiamas 74,5% turi giminių lietuvių, 25,5% neturi. Moksleiviai, įvardinę, kad jų požiūris neutralus 55,4% turi lietuvių artimųjų tarpe, 44,6% - neturi. Tuo tarpu moksleiviai, kurie nurodė, kad jų požiūris lietuvių atžvilgiu yra neigiamas, atvirkščiai, daugiau tų, kurie artimųjų tarpe neturi lietuvių – 62,2%, turi – 37,8% (žr. 11 lent.).

11 lentelė. Moksleivių požiūris į lietuvius pagal artimųjų lietuvių turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į lietuvius?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Artimųjų tarpe yra lietuvių	74,5%	55,4%	37,8%
Artimųjų tarpe nėra lietuvių	25,5%	44,6%	62,2%

[101] Statistinis reikšmingumas – 0,029; Cramer‘s V – 0,213.

Tarp moksleivių požiūrio į lenkus ir jų artimųjų tautybės yra statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[102]. Moksleiviai, kurie įvardino savo požiūrį į lenkus kaip teigiamą 88,1% artimųjų tarpe turi lenkų tautybės atstovų, 11,9% - neturi. Respondentai nurodę, kad jų požiūris lenkų atžvilgiu yra neutralus 67,1% turi lenkų tautybės artimųjų, 32,9% jų neturi. Moksleiviai, neigiamai įvertinę požiūrį į lenkus 20% turi lenkų giminaičių ir 80% neturi (žr. 12 lent.). Taigi, šie duomenys rodo, kad jei respondentai artimųjų tarpe turi lenkų tautybės atstovu, tai jų nuostatos lenkų atžvilgiu yra labiau teigiamos ir mažiau neigiamos.

12 lentelė. Moksleivių požiūris į lenkus pagal artimųjų lenkų turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į lenkus?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Artimųjų tarpe yra lenkų	88,1%	67,1%	20%
Artimųjų tarpe nėra lenkų	11,9%	32,9%	80%

Toks pats ryšys - statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo[103] - yra ir tarp moksleivių požiūrio į rusus ir to, ar jie turi savo artimųjų tarpe rusų tautybės atstovų. Teigiamai savo požiūrį į rusus įvertino 88,5% moksleivių, kurių artimųjų tarpe yra rusų ir 11,5%, kurių artimųjų tarpe nėra rusų. Moksleiviai, kurie požiūrį rusu atžvilgiu nurodė neutralų 76,6% turi artimųjų tarpe rusų tautybės atstovų, 23,4% - neturi. Neigiamą požiūrį į rusus nurodė 45,5% turinčių giminių rusų ir 54,5% neturinčių rusų artimųjų tarpe (žr. 13 lent.). Taigi, kaip ir požiūrio į lietuvius ir lenkus atveju, taip ir požiūrio į rusus atveju, palankesnės nuostatos yra tų moksleivių, kurie artimųjų tarpe turi rusų tautybės atstovų.

13 lentelė. Moksleivių požiūris į rusus pagal artimųjų rusų turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į rusus?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Artimųjų tarpe yra rusų	88,5%	76,6%	45,5%
Artimųjų tarpe nėra rusų	11,5%	23,4%	54,5%

[102] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,421.
[103] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,297.

Tarp moksleivių požiūrio į žydus ir jų artimųjų tautybės yra statistiškai reikšmingas vidutinio stiprumo ryšys[104]. Moksleiviai, kurie nurodė, kad jų požiūris į žydus teigiamas, net 29,4% turi žydų artimųjų tarpe ir net 71,6% - neturi. Neutralų požiūrį į žydus nurodė 2,2% moksleivių, kurių artimųjų tarpe yra žydų tautybės atstovų ir 97,8%, kurių artimųjų tarpe nėra žydų. Moksleiviai, kurie įvardino savo požiūrį į žydus kaip neigiamą, tik 3,6% turi giminių žydų ir net 96,6% neturi giminių žydų. Taigi, tyrimo duomenys rodo, kad moksleiviai, kurie artimųjų tarpe turi žydų, linkę juos vertinti mažiau neigiamai, negu tie respondentai, kurie artimųjų tarpe žydų neturi. Tuo tarpu žydų turėjimas artimųjų tarpe teigiama ir neutraliam požiūriui įtakos turi mažai.

14 lentelė. Moksleivių požiūris į žydus pagal artimųjų žydų turėjimą

	Koks Jūsų požiūris į žydus?		
	teigiamas	neutralus	neigiamas
Artimųjų tarpe yra žydų	29,4%	2,2%	3,6%
Artimųjų tarpe nėra žydų	71,6%	97,8%	96,4%

Pateikta duomenų analizė rodo, kad moksleivių nuostatoms apie atitinkamas etnines grupes turi įtakos tai, ar šių tautybių atstovų yra jų artimųjų tarpe. Moksleiviai yra linkę palankiau – daugiau teigiamai ir mažiau neigiamai - vertinti tas etnines grupes, kurių atstovų yra jų artimųjų tarpe.

Tyrimo duomenų analizė leidžia patvirtinti arba paneigti trečią pagrindinę hipotezę (ir jos šalutines hipotezes).

Hipotezėje teigiama:

H: Tikėtina, kad moksleivių socialinė aplinka turi įtakos jų nuostatoms

Šalutinėse hipotezėse teigiama:

h: tikėtina, kad ugdymo programą lietuvių kalba vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau neigiamos negu rusų ir lenkų kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos;

h: tikėtina, kad ugdymo programą rusų kalba vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos;

[104] Statistinis reikšmingumas – 0,00; Cramer‘s V – 0,387..

h: tikėtina, kad ugdymo programą lenkų kalba vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau teigiamos negu lietuvių kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos;
h: tikėtina, kad moksleivių nuostatos labiau teigiamos apie tų etninių grupių atstovus, kurių yra jų draugų rate ir artimųjų tarpe

Remiantis tyrimo duomenimis, diskutuotinos yra trys pirmosios šalutinės hipotezės. Nors, statistiškai reikšmingas ryšys tarp mokymosi tam tikroje mokykloje ir moksleivių nuostatų etninių grupių atžvilgiu egzistuoja, tačiau daugiausiai tam įtakos turi tai, kad skirtinga kalba ugdymo programą vykdančiose mokyklose atitinkamai yra daugiausiai tos tautybės moksleivių: lietuvių mokyklose lietuvių, rusų mokyklose rusų, lenkų mokyklose lenkų. Taigi, tikėtina, kad ne mokymasis tam tikroje mokykloje turi įtakos moksleivių nuostatoms, o moksleivių tautybė. Tuo tarpu paskutinioji šalutinė hipotezė yra patvirtinama: yra aiškus ryšys tarp moksleivių nuostatų ir jų draugų tautybių bei jų artimųjų tautybių., tačiau šio ryšio negalima vertinti vienareikšmiškai.

Tyrimo duomenis galima paaiškinti remiantis prietarų kilmės teorijomis. Socialinės aplinkos įtakos teorijoje teigiama, kad individų aplinka turi įtakos jų nuostatoms. Moksleivių aplinkoje yra daug veiksnių, galimai turinčių įtakos jų nuostatoms: mokykla, draugai, artimieji. Moksleivių požiūrio į etnines grupes ryšį su jų draugų tautybėmis galima interpretuoti remiantis socialinės aplinkos įtakos teorija. Tyrimo duomenų analizė rodo, kad dauguma moksleivių, kurių požiūris neigiamas etninių grupių atžvilgiu (lietuvių, lenkų, rusų), tai pat turi draugų tarpe šių tautybių draugų. Taigi, čia reikia vertinti moksleivių asmenines patirtis su etninių grupių atstovais. Kita galima interpretacija - moksleiviai savo įvairių tautybių draugus priskiria savai kategorijai (vidinei grupei) ir jų nesieja su kitomis kategorijomis (išorinėmis grupėmis).

Artimųjų tautybės įtakos moksleivių nuostatoms interpretacija paprastesnė. Moksleiviai yra linkę teigiamai vertinti tas etnines grupes, kurių turi savo artimųjų tarpe. Tai aiškina socialinės aplinkos įtakos ir socializacijos teorijos (artimųjų įtaka moksleivių nuostatoms) bei kategorizavimo proceso teorija – tų etninių grupių atstovai, kurių yra moksleivių artimųjų tarpe priskiriami pozityviai kategorijai.

Vertinant mokymosi tam tikra ugdymo kalba programą vykdančioje mokykloje ir to įtaką moksleivių nuostatoms, sunku vertinti ar tai tikrai mokyklos įtaka. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad nelietuvių tautybės moksleiviai besimokantys lietuvių mokyklose yra linkę palankiau vertinti lietuvius, negu kitų tautybių moksleiviai besimokantys ne lietuvių mokyklose (tokių respondentų buvo nedaug, todėl imtis yra maža). Taigi, galima teigi, kad mokyklos aplinka turi įtakos moksleivių nuostatoms (pvz. draugai mokykloje).

Išanalizavus svarbiausius tyrimo duomenis, interpretavus tyrimo hipotezes pagal prietarų kilmę aiškinančias teorijas, galima padaryti pagrindines darbo išvadas.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad prietarus (nuostatas) galima suvokti remiantis trimis analizės lygmenimis: psichodinaminiu, sociokultūriniu ir kognityviniu. Analizės lygmenys nurodo skirtingus veiksnius, kuriais remiantis galima paaiškinti prietarus (nuostatas). Psichodinaminiame prietarų analizės lygmenyje (išskiriamos autoritarinės asmenybės, frustracijos – agresijos ir atpirkimo ožio bei socialinio tapatumo teorijos) prietarai aiškinami remiantis individualių veiksnių analize. Tuo tarpu sociokultūriniame prietarų analizės lygmenyje (išskiriamos socialinės aplinkos įtakos, socializacijos ir realistinio grupių konflikto teorijos) prietarai aiškinami remiantis socialinės aplinkos veiksnių analize. Socialinio pažinimo proceso analize remiamasi nuostatas aiškinant kognityviniame analizės lygmenyje (išskiriami stereotipizavimo procesas ir kategorizavimo procesas).

2. Prietarų kilmės teorijų analizė parodė, kad prietarai (nuostatos) atsiranda sąveikoje tarp grupių: tiesioginėje ir netiesioginėje. Teorijose prietarai (nuostatos) aiškinami kaip atsirandantys tiesioginėje sąveikoje tarp grupių – pačiame bendravimo tarp grupių procese arba kaip atsirandantys dėl socialinės aplinkos įtakos, kurioje taip pat gyvena įvairių grupių atstovai, t.y. netiesioginėje sąveikoje tarp grupių. Taigi, patvirtinta pirmoji darbo hipotezė, kad nuostatos atsiranda sąveikoje tarp grupių.

3. Vilniaus miesto gyventojų pasiskirstymas pagal tautybes rodo, kad Vilniaus miesto etninė sudėti yra viena margiausių lyginant su kitais Lietuvos miestais. Vilniuje lietuvių tautybės gyventojai sudaro tik kiek daugiau nei pusė (57,5%) visų gyventojų.

4. Tarptautinių tyrimų duomenų analizė parodė, kad Lietuvoje nuo 1990 m. tolerancija įvairių etninių grupių atžvilgiu pamažu augo, didėjo tolerancijos ir pagarbos kitiems žmonėms kaip ugdytinos vertybės suvokimas, tačiau Lietuvos visuomenė tolerancijos srityje vis dar atsilieka nuo Vakarų Europos valstybių.

5. Remiantis etniškumo tyrimų Lietuvoje apžvalga, galima teigti, kad nuostatos įvairių etninių grupių atžvilgiu mažai keičiasi, nemėgstamų grupių hierarchija išlieka stabili – nuostatos romų atžvilgiu yra nepalankiausios, palankiausiai žiūrima į rusus ir lenkus.

6. Remiantis darbe apžvelgtomis Lietuvos spaudos turinio analizėmis apie etnines grupes (1999 ir 2009 m.), galima teigti, kad spaudoje vartojamas diskursas skatina nepakantumą etninių grupių atžvilgiu. Per pastaruosius dešimt metų spaudos tematika ir turinys apie etnines grupes nekito, dažniausiai spaudoje minimos etninės grupės išlieka tos pačios (rusai, lenkai, totoriai, žydai, čigonai).

7. Patvirtina antroji darbo hipotezė, kad daugumos etninės grupės narių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra mažiau teigiamos negu kitų etninių grupių atstovų nuostatos. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad lietuvių tautybės respondentų nuostatos apie tiriamas etnines grupes (lenkus, rusus, žydus, torius, romus) yra labiau neigiamos negu rusų ir lenkų tautybių respondentų nuostatos ir

atvirkščiai – rusų ir lenkų tautybių respondentų nuostatos yra labiau teigiamos negu lietuvių moksleivių nuostatos apie etnines grupes.

8. Pasitvirtino trečioji darbo hipotezė. Moksleivių ir jų tėvų tautybė turi įtakos jų nuostatoms apie etnines grupes. Atrasti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp moksleivių požiūrio į etninių grupių atstovus ir moksleivių tautybės bei moksleivių tėvų tautybės. Moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tas etnines grupes, kurioms jie patys priklauso. Moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tas etnines grupes, kurioms priklauso jų tėvai.

9. Patvirtinta ketvirtoji darbo hipotezė, kad moksleivių socialinė aplinka turi įtakos jų nuostatoms. Moksleivių, kurie mokosi lietuvių kalba ugdymo programą vykdančiose mokyklose, nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra labiau neigiamos negu moksleivių, kurie mokosi rusų ir lenkų ugdymo kalba programą vykdančiose mokyklose, ir atvirkščiai – rusų ir lenkų mokyklų moksleivių nuostatos apie etnines grupes yra palankesnės negu lietuvių mokyklų moksleivių nuostatos. Sunku vertinti ar tai mokymosi tam tikroje mokykloje įtaka ar moksleivių tautybės įtaka nuostatoms. Moksleivių nuostatos yra labiau teigiamos apie tų etninių grupių atstovus, kurių yra jų artimųjų tarpe. Moksleivių nuostatos yra daugiau teigiamos apie tų etninių grupių atstovus, kurių yra jų draugų tarpe, tačiau didžioji dalis moksleivių, nurodžiusių neigiamą požiūrį etninių grupių atstovų atžvilgiu, turi šios tautybės draugų. Taigi, moksleivių nuostatoms įtakos turi bendravimo patirtys su etninių grupių atstovais, kurių atžvilgių jie nurodė neigiamą požiūrį.

10. Empirinio tyrimo duomenų analizė parodė, kad informacijos šaltiniai, iš kurių moksleiviai teigia gaunantys daugiausiai informacijos apie etnines grupes (internetas, televizija), nėra tie šaltiniai, kuriais moksleiviai labiausiai pasitiki. Moksleiviai labiausiai pasitiki asmenine patirtimi, tėvų giminių pasakojimais, pamokomis apie kitas kultūras bei mokytojų pasakojimais. Tai rodo, kad moksleiviai yra kritiški informacijos apie etnines grupes, pateikiamos televizijoje ir žiniasklaidoje, atžvilgiu. Remiantis šiais duomenimis, švietimo ir ugdymo įstaigoms rekomenduojama plėsti švietimą etnine tematika (pamokomis apie kitas kultūras, renginiais, projektais) ir taip skatinti moksleivių toleranciją kitų etninių grupių atstovų atžvilgiu.

11. Netolerancija yra kompleksinis reiškinys. Nuostatų kilmės teorijos pateikia daug įvairių siūlymų, kaip galima paaiškinti nuostatas, todėl tolimesnių tyrimų galimybės moksleivių nuostatų srityje yra labai plačios – jas galima nagrinėti tiek per socialinės aplinkos įtakos analizę, tiek per įvairių veiksnių, galimai turinčių įtakos nuostatoms, analizę, tiek per istorijos bei kultūros analizę. Išsamus moksleivių nuostatų kokybinis tyrimas galėtų padėti geriau suvokti jų nuostatų prigimtį bei priežastis.

LITERATŪRA

1. **Abramavičiūtė I. ir kt.** Tautinių mažumų teisės. - Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2005. – 144 p. ISBN 9955473126
2. **Allport G. W.** The Nature of Prejudice. – New York: Addison – Wesley Publishing Company, 1991. – 537 p. – ISBN 0201001799
3. **Auškalnienė L.** Etninis nepakantumas Lietuvos internetinėje žiniasklaidoje: komentaraiinternete // Etniškumo studijos, Vilnius: Eugrimas, 2006 (1). p. 45-58. ISNN 1822-1041
4. **Beresnevičiūtė V.** Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: monografija // Etniškumo studijos. Vilnius: Eugrimas, 2005. – 181 p. - ISSN 1822-1041
5. **Beresnevičiūtė V.**, **Frėjutė-Rakauskienė M.** Etninė tematika ir nepakantumas Lietuvos žiniasklaidoje: dienraščių analizė // Etniškumo studijos, Vilnius: Eugrimas, 2006 (1). p. 19-44. ISNN 1822-1041
6. **Beresnevičiūtė V., Nausėdienė I.** Trys Lietuvos dienraščiai apie tautines mažumas Lietuvoje//Sociologija. Mintis ir veiksmas, 1999. Nr. 1 (3), p. 67-78. ISSN 1392-3358
7. **Berry W. J. et al.** Cross-cultural Psychology: Research and Applications (2nd ed.) - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 588 p. – ISBN 0521646170
8. **Brown R.** Group Processes: Dynamics Within and Between Groups (2nd ed.) - Oxford, Malden: Blackewell Publishers, 2000. – 417 p. – ISBN 0631184961
9. **Burr V.** The Person in Social Psychology. – New York : Psychology Press, 2002. – 170 p. – ISBN 184169181X
10. **Central intelligente agnecy.** The world factbook. https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/ [žiūrėta 2010 03 15]
11. **Concise encyclopedia of psychology** / Edited by Raymond J. Corsini and Alan J. Auerbach (2nd ed.) – New York: J Wiley, 1996. – 1035 p. – ISBN 0471131598
12. **Dumbravienė R.** Socialiai problemiškų grupių tolerancijos ir diskriminacijos problemos Lietuvos visuomenėję: jaunimo nuostatos: magistro darbas: 05 S – Ugdymo sociologija. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009. – 80 p. – URL: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090629_143052-03686/DS.005.0.02.ETD [žiūrėta 2010 04 15]
13. **Eurobarometro tyrimai.** Viešoji nuomonė. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm [žiūrėta 2010 03 20]

14. **Europos vertybių tyrimas.** Apklausų duomenys. http://www.europeanvaluesstudy.eu/evs/surveys/ [žiūrėta 2010 03 20]
15. **Firkavičiūtė K. ir kt.** Lietuvos tautinės mažumos. Kultūros paveldas. – Vilnius: Kronta, 2001. – 287 p. – ISBN 9986879701
16. **Frėjutė–Rakauskienė M.** Etninio nepakantumo ir ksenofobijos apraiškos Lietuvos spaudoje ES prevencinės politikos aspektu: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2009. – 228 p.
17. **Galimų diskriminacijos apraiškų, naujai numatytų Lietuvos respublikos lygių galimybių įstatyme, bei visuomenės tolerancijos įvairioms socialinėms grupėms įvertinimas ir lyginamoji analizė.** Darbo ir socialinių tyrimų institutas. Socialinių tyrimų instituto etninių tyrimų centras. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Vilnius, 2008 m. http://www.socmin.lt/index.php?1606775163 [žiūrėta 2008 03 21]
18. **Gaidys V.** Visuomenės nuomonės tyrimai: teorija ir praktika. – Vilnius: Žara, 1999. – 75 p.
19. **Giddens A.** Sociologija. – Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2005. – 683 p. – ISBN 9986850541
20. **Gyventojai pagal tautybę**. Vilniaus miesto savivaldybės gyventojai ir būstai. Statistikos departamentas prie LRV. http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/Vilniaus_saviv.pdf [žiūrėta 2010 03 18]
21. **Heaven C. L. P.** Prejudice and Personality: the Case of the Authoritarian and Social Dominator // Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict / Edited by Martha Augustinos and Katherine J. Reynolds. - London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi: SAGE Publications, 2002, p. 89- 104. – ISBN 0761962077
22. **Imties dydžio skaičiuoklė**. http://www.surveysystem.com/sscalc.htm [žiūrėta 2010 04 15]
23. **Inglehart R., Baker W.** Modernization, Cultural Change and the Persistance of Traditional Values // American sociological review. – Washington: American sociological association, 2000, Vol. 65, p. 19- 50 – ISNN 0003-1224
24. **Jacikevičius A.** Žmonių grupių (socialinė) psichologija. – Vilnius: Žodynas, 1995. – 104 p. – ISBN 9986465184
25. **Jaunimas paneigė, kad yra tolerantiškas kitokiems.** 2008 06 11 http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=17357998 [žiūrėta 2010 06 19]
26. **Kasatkina N.** Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje: mokymo priemonė. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999. – 60 p.
27. **Kasatkina N., Leončikas T.** Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. – Vilnius: Eugrimas, 2003. – 285 p. – ISBN – 9955501499

28. **Kasatkina N.** Etiškumo tyrimai: tendencijos ir esminės sąvokos // Filosofija. Sociologija. – Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, - 2007, T. 18. Nr. 4, p. 1- 11 – ISNN 0235-7186
29. **Kuzmickaitė L., Tamošiūnaitė R.** Stereotipai kaip socialinė realybė // Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai / Redaktoriai: A. Mitrikas ir kt. – Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 22- 30. – ISBN 9986752752
30. **Leonavičius J.** Sociologijos žodynas. – Vilnius: Academia, 1993. – 283 p. – ISBN 9986080029
31. **Leončikas T.** Asimiliacija šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje: švietimo sektoriaus pasirinkimas // Etniškumo studijos. - Vilnius: Eugrimas, 2007. – 206 p. – ISSN 1822-1041
32. **Lietuvoje nepakančiausias – jaunimas.** 2008 06 11 http://www.alfa.lt/straipsnis/186881/?Lietuvoje.nepakanciausias..jaunimas=2008-06-11_19-10 [žiūrėta 2010 03 22]
33. **Locke V., Johnston L.** Stereotyping and Prejudice: a Social Cognitive Approach // Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict / Edited by Martha Augustinos and Katherine J. Reynolds. - London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi: SAGE Publications, 2002, p. 107- 125. – ISBN 0761962077
34. **Madsen G.** Kaip lietuviai komentuoja straipsnius tautine tematika? Įžvalgos iš interneto komentarų // Etniškumo studijos, Vilnius: Eugrimas, 2006 (1). p. 59-66. ISNN 1822-1041
35. **Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų , padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų.** LR generalinė prokuratūra. 2009-12-23 Nr.12.14-40. www.prokuraturos.lt [žiūrėta 2010 03 22]
36. **Myers D. G.** Socialinė psichologija. – Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2008. – 807 p. ISBN 9789986850601
37. **Neslade D.** The Development of Prejudice in Children // Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict / Edited by Martha Augustinos and Katherine J. Reynolds. - London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi: SAGE Publications, 2002, p. 107- 125. – ISBN 0761962077
38. **Pasaulio vertybių tyrimas.** Apklausų duomenys. http://www.worldvaluessurvey.org/index_surveys [žiūrėta 2010 03 20]
39. **Paskelbtas Eurobarometro tyrimas apie diskriminaciją**. Etninių tyrimų centras. http://www.ces.lt/page/3/ [žiūrėta 2010 03 22]

40. **Pažyma del nacionalinės antidiskriminacinės 2009- 2011 metų programos patvirtinimo** (NR. 08-1331/04.N). http://www.lrv.lt/Posed_medz/2009/090415/27.pdf [žiūrėta 2010 03 21].
41. **Platow J. M., Hunter A. J.** Realistic Intergroup Conflict: Prejudice, Power, and Protest // Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict / Edited by Martha Augustinos and Katherine J. Reynolds. - London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi: SAGE Publications, 2002, p. 107- 125. – ISBN 0761962077
42. **Reingardė J. ir kt.** Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. – Vilnius, Kaunas: VšĮ Sorre, 2010. – 101 p. – ISBN 9786099513317
43. **Reynolds J. K., Turnet C. J.** Prejudice as a Group Process: the Role of Social Identity // Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict / Edited by Martha Augustinos and Katherine J. Reynolds. - London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi: SAGE Publications, 2002, p. 107- 125. – ISBN 0761962077
44. **Sprindžiūnas A.** Lietuvos moksleivių ksenofobijos ir politinės tolerancijos bruožai // Acta paedagogica Vilnensia: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, - 2006, T. 16, p. 127-136. – ISNN 1392-5016.
45. **Stangor C.,** Social Groups in Action and Interaction. – New York: Psychology press, 2004. – 426 p. – ISBN 1841694061
46. **Surašymo rezultatai.** Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas. Statistikos departamentas pire LRV. http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/2002_06_25.pdf [žiūrėta 2010 03 15]
47. **Suslavičius A.** Socialinė psichologija. – Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2006. – 293 p. – ISBN 9986198534
48. **Šimanskas A.** Lietuvos X-XII klasių moksleivių nuostatos kitataučių atžvilgiu ir etninė tolerancija: magistro darbas, 05 S, - Sociologija. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2007. – 63 p. – URL: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20071019_171117-28354/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2010 04 15]
49. **Šulcaitė I.** Jaunuolių nepakantos raiška: autoritarizmas, rasizmas, seksimas ir homofobija: magistro darbas: 07 S, - Edukologija. – Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2009. – 160 p. – URL: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090916_093540-40661/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2010 04 15]
50. **Švietimo valdymo informacinė sistema.** Moksleivių skaičius mokyklose. Prieiga internetu http://www.svis.smm.lt/ [žiūrėta 2010 04 15]
51. **Terry J. et al.** Prejudices Attitudes, Group Norms, and Discriminatory Behaviour. // Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict / Edited by Martha Augustinos and

Katherine J. Reynolds. - London; Thousand Oaks (Calif.); New Delhi: SAGE Publications, 2002, p. 107- 125. – ISBN 0761962077

52. **The Blackwell encyclopedia of social psychology** / edited by Antony S.R. Manstead and Miles Hewstone. – Oxford, Malden: Blackwell, 1999. – 694 p. – ISBN 0631202897
53. **Tyrimas: trečdalis jaunimo Lietuvos visuomenę laiko tolerantiška**. 2008 03 14 http://www.alfa.lt/straipsnis/175875/?Tyrimas..trecdalis.jaunimo.Lietuvos.visuomene.laiko.tolerantiska=2008-03-14_15-23 [žiūrėta 2010 03 22].
54. **Tureikytė D.** Sociologinių tyrimų metodologija ir metodai // Sociologija / sudarytojas V. Leonavičiaus. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004, p. 20- 31. – ISBN 9955530847
55. **Understanding Prejudice, Racism, and Social Conflict** / Edited by Martha Augustinos and Katherine J. Reynolds. – London, Thousand Oaks (Calif.), New Delhi: SAGE Publications, 2002. – 362 p. – ISBN 0761962077
56. **Visuomenės nuomonės 2005- 2008 m. apklausų duomenų palyginimas.** Etninių tyrimų centras. http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/ETC_apklausa_2008-03-19.pdf [žiūrėta 2010 03 22]
57. **Visuomenės nuomonės apklausų rezultatų apžvalga (2005- 2010 m.).** Etninių tyrimų centras. http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/09/LSTC_ETI_2010_LT-gyvent_apklausa_socdinstanc1.pdf [žiūrėta 2010 11 01]
58. **Zanden V. W. J.** Social Psychology (4th ed.) – New York: McGraw-Hill, 1987. – 646 p. ISBN 0075539454
59. **Žiliukaitė R.** Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių – racionalių vertybių // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2007, Nr. 1(19), p. 116- 130. - ISSN 1392-3358
60. **2001 m. surašymas: Lietuvos tautinė sudėtis vienalytiškiausia.** Lietuvos statistikos departamentas. http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/2002_10_17.pdf [žiūrėta 2010 03 18]
61. **2001 m. gyventojų surašymo duomenys.** Statistikos departamentas. www.stat.gov.lt [žiūrėta 2010 03 18]

Strumskytė A. Vilniaus miesto moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu / Gerovės sociologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. E. Vileikienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, socialinė politiko fakultetas, 2010. – 107 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe analizuotos Vilniaus miesto moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu. Remiantis tyrimo duomenų analize patvirtintos tyrimo hipotezės, pateikti siūlymai kaip galima mažinti neigiamas nuostatas ugdymo įstaigose (mokyklose). Pirmojoje darbo dalyje analizuojama prietarų (nuostatų) sąvokos samprata, apžvelgiami tyrimai prietarų srityje, jų išraiškos formos, analizuojamos nuostatų kilmę aiškinančios teorijos. Antroje darbo dalyje analizuojami tyrimui pasirinktų Lietuvos etninių grupių bruožai, apžvelgiamas Lietuvos ir Vilniaus miesto gyventojų pasiskirstymas pagal tautybes, analizuojami etninės tematikos tyrimai Lietuvos ir tarptautiniu mastu. Trečioje darbo dalyje analizuojami empirinio tyrimo „Vilniaus miesto moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu“ duomenys. Pateikiamos moksleivių pasiskirstymo pagal tautybes charakteristikos, analizuojami moksleivių informacijos šaltiniai apie etnines grupes ir pasitikėjimas jais. Tiriamas moksleivių požiūris į tyrimui pasirinktas etnines grupes. Vertinama moksleivių tautybės, jų tėvų, draugų, artimųjų tautybės ir mokymosi tam tikroje mokykloje įtaką moksleivių nuostatoms etninių grupių atžvilgiu.

Pagrindiniai žodžiai: prietarai, prietarų kilmė, nuostatos, etninės grupės, moksleivių nuostatos.

Strumskytė A. Attitudes towards the ethnic groups of Vilnius city high school students / Master's Thesis in Welfare Sociology. Supervisor assoc. prof. Dr. E. Vileikienė. – Vilnius: Faculty of Social Politics, Mykolas Romeris University, 2010. – 107 p.

ANNOTATION

Master's thesis analyzes the attitudes towards the ethnic groups of Vilnius city high school students. Based on research data analyzes hypothesis were confirmed, offers how to mitigate negative attitudes in educational institutions (schools) were proposed. First part of Master's thesis analyzes perception of prejudice concept, their forms of expression, over viewing various studies in the field of prejudice and analyzes theories explaining the origins of prejudice. The second part of the study examines attributes of the ethnic groups towards which high schools student's attitudes are measured. The population of Lithuania and Vilnius city according to resident's nationalities is presented. Various Lithuanian and international researches in the field of ethnicity are analyzed. Third part of Master's thesis is the analyzes of empirical research "Attitudes towards the ethnic groups of Vilnius city high school students". Distribution of high schools students according to nationalities, sources of information about ethnic groups and trust in those sources are presented. This part of the study examines high schools student's attitudes towards the ethnic groups and its links with students' nationality, parents' nationality, relatives and friends nationality and studying in particular school.

Key words: prejudice, origin of prejudice, attitudes, ethnic groups, students attitudes.

Strumskytė A. Vilniaus miesto moksleivių nuostatos etninių grupių atžvilgiu / Gerovės sociologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Eglė Vileikienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, socialinė politiko fakultetas, 2010. – 107 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo temos aktualumas atsiskleidžia analizuojant visuomenės nuostatų tyrimų duomenis, kurie rodo, didėjančią netoleranciją įvairių etninių grupių atžvilgiu. Jaunimas yra didžiausią diskusiją kelianti amžiaus grupė. Viena vertus, žiniasklaidoje jaunimas vaizduojamas kaip netolerantiškiausia visuomenės grupė, kita vertus, tarptautinių tyrimų duomenys rodo, kad daugeliu atveju jaunimas pasižymi palankesnėmis nuostatoms įvairių etninių grupių atžvilgiu nei kitų amžiaus grupių atstovai. Taigi, jaunimas, kaip atskira amžiaus grupė, yra gilesnės nuostatų analizės verta kategorija (moksleiviai sudaro nemažą dalį po jaunimo kategorija esančios amžiaus grupės).

Darbo problematika atsiskleidžia kalbant apie jaunimą (moksleivius), kaip gilesnės nuostatų analizės vertą kategoriją ir kalbant apie pačią netoleranciją ir neigiamas nuostatas etninių grupių atžvilgiu, turint omenyje kontekstą, kuriame gyvena mūsų visuomenė: puoselėjamos demokratinės vertybės, tolerancija mažumoms, lygybė.

Šio darbo tyrimo objektas yra Vilniaus miesto lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis ugdymo programas vykdančių mokyklų vyresniųjų klasių (XI ir XII klasių) moksleiviai. Tyrimo dalykas – moksleivių nuostatos. Nuostatos tiriamos lietuvių, lenkų, rusų, žydų totorių, romų (čigonų) atžvilgiu. Tyrimo tikslas yra ištirti ir palyginti Vilniaus miesto lietuvių, rusų ir lenkų kalbomis ugdymo programas vykdančių mokyklų vyresniųjų klasių moksleivių nuostatas etninių grupių atžvilgiu. Tyrimo naujumas parašytų darbų kontekste, yra tame, kad analizuojamas moksleivių požiūris ne į kitataučius kaip vieną kategoriją, bet skirtingų etninių grupių atstovų atžvilgiu; lyginamos Vilniaus miesto skirtinga kalba ugdymo programą vykdančių mokyklų moksleivių nuostatos.

Tikslui pasiekti darbe išsikelti 6 uždaviniai: 1. išanalizuoti prietarų - nuostatų kilmę aiškinančias teorijas ir įvertinti jų tinkamumą tiriamam atvejui paaiškinti; 2. remiantis statistiniais duomenimis įvertinti Lietuvos ir Vilniaus miesto etninę sudėtį; 3. remiantis atliktų tyrimų, studijų ir apklausų duomenimis išanalizuoti ir pateikti visuomenės nuostatas tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu; 4. ištirti kokios yra Vilniaus miesto vyresniųjų klasių moksleivių nuostatos tyrimui pasirinktų etninių grupių atžvilgiu; 5. palyginti skirtinga kalba ugdymo programas vykdančių mokyklų moksleivių nuostatas tų pačių etninių grupių atžvilgiu; 6. nustatyti, kokie veiksniai turi įtakos moksleivių nuostatoms apie etnines grupes.

Darbe iškeltos 4 hipotezės: 1. tikėtina, kad nuostatos atsiranda tarp grupinėje sąveikoje; 2 tikėtina, kad daugumos etninės grupės narių nuostatos apie tiriamas etnines grupes yra mažiau teigiamos negu kitų etninių grupių atstovų nuostatos; 3. tikėtina, kad moksleivių ir jų tėvų tautybė turi įtakos nuostatoms apie etnines grupes; 4.tikėtina, kad moksleivių socialinė aplinka turi įtakos jų nuostatoms.

Darbas susideda iš trijų dalių. Pirmoje dalyje remiantis Lietuvos ir užsienio moksline literatūra, analizuojama prietarų (nuostatų) sąvokos samprata ir nuostatoms įtakos turintys veiksniai, įvertinamos teorijos ir empirinio tyrimo sąsajos. Antroje darbo dalyje analizuojama Lietuvos ir Vilniaus miesto etninė sudėtis, tyrimui pasirinktų etninių grupių bruožai, apžvelgiami etninės tematikos darbai Lietuvos ir tarptautiniu mastu, analizuojami šiam darbui reikšmės turinčių sociologinių tyrimų duomenys. Trečioje, empirinėje, darbo dalyje atlikta tyrimo „Vilniaus miesto moksleiviu nuostatos etninių grupių atžvilgiu“ duomenų analizė.

Darbo teorinėje dalyje naudojama tyrimo metodai yra mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, sociologinių tyrimų duomenų analizė; empirinėje dalyje – atlikto tyrimo statistinių duomenų analizė. Tyrimo instrumentas – autorės sudaryta anketa.

Mokslinės literatūros analizė patvirtina suformuluotą hipotezę, kad nuostatos atsiranda sąveikoje tarp grupių – tiesioginėje ir netiesioginėje. Taip pat patvirtinta ir antroji hipotezė, kad daugumos etninės grupės narių (lietuvių) nuostatos yra mažiau teigiamos negu kitų etninių grupių atstovų (daugiausiai rusų ir lenkų) nuostatos. Pasitvirtino ir trečioji hipotezė, kad tautybė, tiek moksleivių, tiek jų tėvų, turi įtakos nuostatoms apie etnines grupes. Paskutinioji hipotezė - moksleivių socialinė aplinka turi įtakos jų nuostatoms – taip pat patvirtinta: rasti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp moksleivių nuostatų ir mokyklos, kurioje jie mokosi bei moksleivių draugų, artimųjų tautybės ir jų nuostatų etninių grupių atžvilgiu.

Strumskytė A. Attitudes towards the ethnic groups of Vilnius city high school students / Master's Thesis in Welfare Sociology. Supervisor assoc. prof. Dr. E. Vileikienė. – Vilnius: Faculty of Social Politics, Mykolas Romeris University, 2010. – 107 p.

SUMMARY

Master's thesis topics relevance is revealed by analyzing the attitudes of the public surveys that show growing intolerance towards the different ethnic groups. The young people are the most discussion raising age group. On the one hand young people in the media are portrayed as the most intolerant community group on the other hand international research data indicates that in many cases young people have more favorable attitudes towards various ethnic groups than other age groups members. Thus, young people as a distinct age group, is worth a deeper analysis of the attitudes (students make up a considerable part of age group under the youth category).

Studies problematic is seen in terms of young people (high schools students) as a category worthy of deeper attitudes analyzes and in intolerance and negative attitudes towards ethnic groups itself bearing in mind the context in which lives our society: cherished democratic values, tolerance for minorities, equality.

The object of this study is high schools students (XI & XII classes) of Vilnius city high schools which are providing education programs in Lithuanian, Russian and Polish languages. The subject is students' attitudes. Attitudes are examined towards Lithuanians, Polish, Russians, Tatars, Jews and Roms. The study aims to investigate and compare the high schools students attitudes towards the ethnic groups. The novelty of this study is the analysis of attitudes towards the different ethnic groups but not toward the ethnic group as a single category as usually done in various studies. Also comparison of attitudes of Vilnius city high schools students from schools which provides education programs in different languages.

Six goals were raised in order to achieve studies aim: 1. to analyze the theories of prejudices (attitudes) origins and assess their suitability for the studies case to explain; 2. based on statistical data to evaluate Lithuania's and Vilnius city ethnic composition; 3. analyzing various researches, studies and surveys to examine public attitudes towards the selected ethnic groups; 4. to investigate the attitudes of Vilnius city high school students towards the selected ethnic groups; 5. to compare the attitudes of different language education programs providing high schools students towards the same ethnic groups; 6. to determine which factors have influence on students attitudes towards the ethnic groups.

Four hypotheses were raised: 1. the attitudes are likely to emerge in cross group interaction; 2. it is likely that the majority ethnic group's attitudes are less favorable towards selected ethnic groups than other ethnic groups members attitudes; 3. it is likely that students and their parents ethnicity has influence on their attitudes towards the ethnic groups; 4. it is likely that students social environment has influence on their attitudes towards the ethnic groups.

The work consists of three parts. The first part analyzes perception of prejudice (attitudes) concept and factors which has influence on attitudes on the basis of Lithuanian and foreign scientific literature. Theory and empirical research interfaces are evaluated. The second part of the study examines attributes of the selected ethnic groups. The population of Lithuania and Vilnius city according to resident's nationalities is presented. Various Lithuanian and international researches in the field of ethnicity are analyzed. Third part of thesis is the data analyzes of empirical research "Attitudes towards the ethnic groups of Vilnius city high school students".

Research methods of scientific literature analysis, statistical data analysis and sociological research analysis are used in theoretical part of thesis. In empirical part statistical data analysis of the survey study is used. Research instrument is thesis author's constructed questionnaire.

The scientific literature analysis confirms first hypothesis that attitudes emerge in direct and/or indirect cross group interaction. Second hypothesis that the majority ethnic group's (Lithuanians) attitudes are less favorable towards selected ethnic groups than other ethnic groups' students (mostly Russians and Polish) attitudes is confirmed. It is also confirmed by the third hypothesis that both students and their parents' ethnicity are affecting attitudes towards ethnic groups. The last hypothesis that social environment of students has influence on their attitudes is confirmed. Statistically significant links were found between high school students attitudes towards the selected ethnic groups and: the school in which they are studying; ethnicity of their friends and relatives.

1 PRIEDAS

KLAUSIMYNAS

Mieli moksleiviai,

šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti Jūsų požiūrį į tam tikras Lietuvos tautines mažumas. Jūsų nuomonė yra be galo svarbi ir vertinga, todėl prašau į klausimus atsakyti atvirai, išsamiai ir nuoširdžiai.

Anketa yra anoniminė. Jūsų pateikti ir apibendrinti atsakymai bus naudojami tik rašant baigiamąjį magistro darbą. Prašom, atsakykite į visus anketos klausimus rutuliuku apibraukdami Jums tinkamą atsakymo variantą, kur reikia įrašykite savo atsakymą. Tyrimą atlieka Mykolo Romerio universiteto, gerovės sociologijos magistrantė.

Iš anksto dėkoju už Jūsų bendradarbiavimą. Sėkmės!!!

1. Ar Jūs priskiriate save kokiai nors tautybei ? Apibraukite vieną Jums tinkamą variantą
    1. Lietuvių
    2. Rusų
    3. Lenkų
    4. Žydų
    5. Totorių
    6. Ukrainiečių
    7. Baltarusių
    8. Kitai (įrašykite).....

2. Kokia kalba dažniausiai kalbate su žemiau išvardintomis žmonių grupėmis. Parašykite atsakymą prie kiekvienos pateiktos žmonių grupės
    1. Su tėvais.....
    2. Su draugais.....
    3. Su giminėmis.....
    4. Su kaimynais.....
    5. Su mokytojais.....
    6. Su nepažįstamaisiais.....
    7. Su kitų tautybių žmonėmis.....

3. Mes visi skirtingai save suvokiame. Vieni apibūdinimai svarbesni nei kiti. Pasakykite, kuris iš išvardintų apibūdinimų Jums yra svarbiausiais ir kuris yra mažiausiai svarbus, kur 1 reiškia labiausiai svarbus, 5 – mažiausiai svarbus.

	Svarbumas (suranguokite)
1. Buvimas savo tautybės atstovu	
2. Buvimas Lietuvos piliečiu	
3. Buvimas Vilniaus miesto gyventoju	
4. Buvimas europiečiu	
5. Kita (įrašykite).....	

4. Ar asmeniškai pažįstate kitos negu Jūsų tautybės žmonių?
   1. Taip pažįstu (tuomet atsakykite į 5 klausimą)
   2. Ne nepažįstu (pereikite prie 6 klausimo)

5. Kokios tautybės žmones asmeniškai pažįstate? Žymėkite tik tų tautybių žmones, kuriuos pažįstate

Tautybė	Pažįstu
1. Lietuviai	1
2. Lenkai	1
3. Rusai	1
4. Žydai	1
5. Totoriai	1
6. Romai (čigonai)	1
7. Kita (įrašykite).....	1

6. Čia išvardinti įvairūs informacijos šaltiniai. Pažymėkite <u>tris pagrindinius</u> šaltinius, iš kurių Jūs daugiausiai sužinote apie kitų tautybių žmones.
   1. Mokytojų pasakojimai
   2. Asmeninė patirtis
   3. Radijas
   4. Draugų pasakojimai
   5. Bendraklasių pasakojimai
   6. Internetas
   7. Pamokos apie kitas kultūras
   8. Spauda
   9. Tėvų, giminių pasakojimai
   10. Televizija
   11. Kita (įrašykite)..... .....

7. Pasakykite, pasitikite ar nepasitikite žemiau išvardintų šaltinių pateikiama informacija apie kitų tautybių žmones. Apibraukite po vieną Jums tinkamą atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje.

Informacijos šaltinis	Pasitikiu	Nei pasitikiu nei nepasitikiu	Nepasitikiu	Sunku pasakyti
1. Mokytojų pasakojimai	1	2	3	0
2. Asmeninė patirtis	1	2	3	0
3. Radijas	1	2	3	0
4. Draugų pasakojimai	1	2	3	0
5. Bendraklasių pasakojimai	1	2	3	0
6. Internetas	1	2	3	0
7. Pamokos apie kitas kultūras	1	2	3	0
8. Spauda	1	2	3	0
9. Tėvų, giminių pasakojimai	1	2	3	0
10. Televizija	1	2	3	0
11. Kita (įrašykite).....	1	2	3	0

8. Kokio pobūdžio informaciją iš Jūsų paminėtų informacijos šaltinių dažniausiai girdite apie lietuvių tautybės žmones? Apibraukite vieną, Jums labiausiai tinkamą atsakymo variantą.
    1. Labiau teigiamą
    2. Ir teigiamą ir neigiamą
    3. Labiau neigiamą
    4. Sunku pasakyti

9. Kokio pobūdžio informaciją iš Jūsų paminėtų informacijos šaltinių dažniausiai girdite apie rusų tautybės žmones? Apibraukite vieną, Jums labiausiai tinkamą atsakymo variantą.
    1. Labiau teigiamą
    2. Ir teigiamą ir neigiamą
    3. Labiau neigiamą
    4. Sunku pasakyti

10. Kokio pobūdžio informaciją iš Jūsų paminėtų informacijos šaltinių dažniausiai girdite apie lenkų tautybės žmones? Apibraukite vieną, Jums labiausiai tinkamą atsakymo variantą.
    1. Labiau teigiamą
    2. Ir teigiamą ir neigiamą
    3. Labiau neigiamą
    4. Sunku pasakyti

11. Kokio pobūdžio informaciją iš Jūsų paminėtų informacijos šaltinių dažniausiai girdite apie romų (čigonų) tautybės žmones? Apibraukite vieną, Jums labiausiai tinkamą atsakymo variantą.
    1. Labiau teigiamą
    2. Ir teigiamą ir neigiamą
    3. Labiau neigiamą
    4. Sunku pasakyti

12. Kokio pobūdžio informaciją iš Jūsų paminėtų informacijos šaltinių dažniausiai girdite apie totorių tautybės žmones? Apibraukite vieną, Jums labiausiai tinkamą atsakymo variantą.
    1. Labiau teigiamą
    2. Ir teigiamą ir neigiamą
    3. Labiau neigiamą
    4. Sunku pasakyti

13. Kokio pobūdžio informaciją iš Jūsų paminėtų informacijos šaltinių dažniausiai girdite apie žydų tautybės žmones? Apibraukite vieną, Jums labiausiai tinkamą atsakymo variantą.
    1. Labiau teigiamą
    2. Ir teigiamą ir neigiamą
    3. Labiau neigiamą
    4. Sunku pasakyti

14. Ar savo draugų rate turite kitos tautybės draugų?
    1. Taip turiu (tuomet atsakykite į 15 klausimą)
    2. Ne neturiu (pereikite prie 16 klausimo)

15. Kokių tautybių yra Jūsų draugai? Apibraukite visus Jums tinkamus atsakymus
    1. Lietuviai
    2. Rusai
    3. Lenkai
    4. Žydai
    5. Totoriai
    6. Romai (čigonai)
    7. Kita (parašykite).....
    .....

16. Koks yra Jūsų požiūris – teigiamas, neutralus, neigiamas – į šias žmonių grupes? Apibraukite po vieną tinkamą atsakymą kiekvienoje eilutėje.

Žmonių grupė	Teigiamas	Neutralus	Neigiamas	Sunku pasakyti
1. Lietuviai	1	2	3	0
2. Lenkai	1	2	3	0
3. Rusai	1	2	3	0
4. Žydai	1	2	3	0
5. Totoriai	1	2	3	0
6. Romai (čigonai)	1	2	3	0

		Taip	Ne
17. Pasakykite, ar norėtumėte gyventi kaimynystėje su:	Lietuviais	1	2
	Lenkais	1	2
	Rusais	1	2
	Žydais	1	2
	Totoriais	1	2
	Romais (čigonais)	1	2

		Taip	Ne
18. Pasakykite, ar norėtumėte mokytis vienoje mokykloje su:	Lietuviais	1	2
	Lenkais	1	2
	Rusais	1	2
	Žydais	1	2
	Totoriais	1	2
	Romais (čigonais)	1	2

		Taip	Ne
19. Pasakykite, ar norėtumėte savo draugų rate turėti:	Lietuvių	1	2
	Lenkų	1	2
	Rusų	1	2
	Žydų	1	2
	Totorių	1	2
	Romų (čigonų)	1	2

		Taip	Ne
20. Pasakykite, ar norėtumėte, kad Jūsų antroji pusė (vaikinas, mergina) būtų:	Lietuvis (-ė)	1	2
	Lenkas (-ė)	1	2
	Rusas (-ė)	1	2
	Žydas (-ė)	1	2
	Totorius (-ė)	1	2
	Romas (-ė) (čigonas (-ė))	1	2

21. Lentelėje pateikti įvairūs teiginiai apie kitų tautybių žmones. Ar Jūs sutinkate ar nesutinkate su šiais teiginiais? Pažymėkite po viena Jums tinkamą atsakymo variantą kiekvienoje eilutėje

Teiginiai	Visiškai sutinku	Sutinku	Sunku pasakyti	Nesutinku	Visiškai nesutinku
1. Visi Lietuvos gyventojai, nepriklausomai nuo jų tautybės, turi turėti vienodas teises	1	2	3	4	0
2. Visi Lietuvos gyventojai, nepriklausomai nuo jų tautybės, turi turėti galimybę puoselėti savo kultūrines tradicijas	1	2	3	4	0
3. Lietuvoje turėtų būti daugiau mokyklų skirtų įvairių tautybių vaikams ir mokančių jų gimtąja kalba	1	2	3	4	0
4. Lietuvos visuomenei yra geriau, kai kitų tautybių žmonės prisitaiko prie šalies, kurioje gyvena (Lietuvos) esamų papročių ir tradicijų	1	2	3	4	0
5. Viešajame gyvenime kitų tautybių žmonės turėtų vartoti tik valstybinę lietuvių kalbą	1	2	3	4	0
6. Reikia vengti tautų maišymosi, nes tai kelia grėsmę lietuviškumui	1	2	3	4	0

Dabar keletas klausimų apie Jus ir Jūsų šeimą.

22. Ar Jūsų artimųjų tarpe (šeimoje, giminėje) yra kitos tautybės žmonių?
    1. Taip yra (tuomet atsakykite į 23 klausimą)
    2. Ne nėra (pereikite prie 24 klausimo)

23. Kokios tautybės žmonių yra Jūsų artimųjų tarpe (šeimoje, giminėje)? Apibraukite visus Jums tinkamus atsakymų variantus
    1. Lietuvių
    2. Rusų
    3. Lenkų
    4. Žydų
    5. Totorių
    6. Romų (čigonų)
    7. Kita (parašykite).....
    .....

24. Lentelėje pateiktas įvairių tautybių atstovų sąrašas. Pasakykite, kaip Jūsų mama, teigiamai, neutraliai ar neigiamai, atsiliepiama apie šių tautybių atstovus. Žymėkite kiekvienoje eilutėje.

Tautybė	Tiktai teigiamai	Daugiau teigiamai	Neutraliai	Daugiau neigiamai	Tiktai neigiamai
1. Lietuviai	1	2	3	4	5
2. Lenkai	1	2	3	4	5
3. Rusai	1	2	3	4	5
4. Totoriai	1	2	3	4	5
5. Žydai	1	2	3	4	5
6. Romai (čigonai)	1	2	3	4	5

25. Lentelėje pateiktas įvairių tautybių atstovų sąrašas. Pasakykite, kaip Jūsų tėvas, teigiamai, neutraliai ar neigiamai, atsiliepiama apie šių tautybių atstovus. Žymėkite kiekvienoje eilutėje.

Tautybė	Tiktai teigiamai	Daugiau teigiamai	Neutraliai	Daugiau neigiamai	Tiktai neigiamai
1. Lietuviai	1	2	3	4	5
2. Lenkai	1	2	3	4	5
3. Rusai	1	2	3	4	5
4. Totoriai	1	2	3	4	5
5. Žydai	1	2	3	4	5
6. Romai (čigonai)	1	2	3	4	5

26. Jūsų lytis
    1. Vyras
    2. Moteris

27. Jūsų amžius (įrašykite).....

28. Kokia Jūsų tautybė?
    1. Lietuvis
    2. Lenkas
    3. Rusas
    4. Kita (parašykite).....

29. Kokia Jūsų mamos tautybė?
    1. Lietuvė
    2. Lenkė
    3. Rusė
    4. Kita (parašykite).....

30. Kokia Jūsų tėvo tautybė?
    1. Lietuvis
    2. Lenkas
    3. Rusas
    4. Kita (parašykite).....

31. Koks Jūsų mamos išsilavinimas?
    1. Žemesnis nei vidurinis
    2. Vidurinis
    3. Aukštesnysis
    4. Aukštasis

32. Koks Jūsų tėvo išsilavinimas?
    1. Žemesnis nei vidurinis
    2. Vidurinis
    3. Aukštesnysis
    4. Aukštasis

2 PRIEDAS

MOKSLEIVIŲ SAVĘS PRISKYRIMAS TAUTYBEI PAGAL MOKSLEIVIŲ TAUTYBĘ

Kokia jūsų tautybė? * Ar jūs save priskiriate kokiai nors tautybei? Crosstabulation

			Ar jūs save priskiriate kokiai nors tautybei?							
			lietuvių	rusų	lenkų	totorių	baltarusių	kita	mišri	Total
Kokia jūsų tautybė?	lietuvis	Count	66	4	0	0	0	2	0	72
		% within Kokia jūsų tautybė?	91,7%	5,6%	,0%	,0%	,0%	2,8%	,0%	100,0%
	lenkas	Count	3	4	67	0	0	0	1	75
		% within Kokia jūsų tautybė?	4,0%	5,3%	89,3%	,0%	,0%	,0%	1,3%	100,0%
	rusas	Count	1	49	1	0	1	0	1	53
		% within Kokia jūsų tautybė?	1,9%	92,5%	1,9%	,0%	1,9%	,0%	1,9%	100,0%
	kita	Count	0	3	1	1	3	2	1	11
		% within Kokia jūsų tautybė?	,0%	27,3%	9,1%	9,1%	27,3%	18,2%	9,1%	100,0%
	mišri	Count	4	1	0	0	0	1	1	7
		% within Kokia jūsų tautybė?	57,1%	14,3%	,0%	,0%	,0%	14,3%	14,3%	100,0%
Total		Count	74	61	69	1	4	5	4	218
		% within Kokia jūsų tautybė?	33,9%	28,0%	31,7%	,5%	1,8%	2,3%	1,8%	100,0%